

איגרותיו של דער נסתר אל שמואל ניגר

איגרותיו של דער נסתר המתפרסמות כאן זורות אור על שני יוצרים ועל שני תחומים בתמונה הכוללת של ספרות יידיש במאה העשרים: בראש וראשונה הן מוסיפות ידע בעל חשיבות בכל הנוגע לדרכו הספרותית של בעל האיגרות עצמו. יתר על כן, יש בהן עניין גם בכל הנוגע למעמדו ולתפקידו של הנמען – העורך והמבקר שמואל ניגר. מתוכן ניתן ללמוד פרק מאלף על היחסים המפותלים בין הספרות היפה לביקורת בידיש.

השנים 1907-1923, בהן נכתבו האיגרות, הן התקופה הפורמטיבית ביצירתו של דער נסתר: ב־1907 הוא פירסם בוויילנה את ביכורי כתיבתו בצורת ספרון צנום געדאנקען און מאַטיווען, ובמקביל הוא התחיל להשתתף בעיתונות אשר הופיעה בעיר זו. לאחר מכן הוא הוציא לאור את ספריו העכער פֿון דער ערד (ורשה, תר"ע)¹ ואת קובץ שירתו געזאנג און געבעט (קייב, 1912). החל מ־1917 ואילך הוא פירסם גם ספרות ילדים, מקורית ומתורגמת. אך אין ספק, שגולת הכותרת של יצירתו בשנים הללו הם סיפוריו הפנטסטיים והסימבוליסטיים. הוא החל בפירסומם ב־1913, והם קובצו בשני הכרכים של געדאָבט (ברלין, 1922-1923).²

דרכי ההדפסה ליצירותיו של דער נסתר בשנים הראשונות, עד 1913, יש בהן מן המיוחד, ואלה מקנות משנה חשיבות לאיגרות. דרך המלך של הסופרים בידיש בתקופה ההיא היתה הפירסום בעיתונות ובקבצים ספרותיים, כאשר רק בשלב הבא קובצו כתביהם בצורת ספר. דער נסתר לא הלך בדרך זו: הוא פתח בפירסומו הספרותי בידיש דווקא עם הדפסת ספרון משלו, ורק במקביל – ומאוחר יותר – הוא גם התחיל להשתתף בעיתונות. אמנם דרך זו לא היתה דרכו של יחיד, שכן גם בן־דורו דוד ברגלסון הופיע קודם כל עם ספרו אָרום וואַקזאַל (1909). אך לעומת זאת מתמיהה החלטתו של הסופר לגנוז את כל יצירותיו עד 1913 שנדפסו בעיתונות, ולא לכלול אף לא אחת מהן בספריו. האיגרות מן השנים 1907-1913 המתפרסמות עתה מאפשרות איפוא להתחקות אחר כתביו של דער נסתר הפזורים בעיתונות אשר טרם זכו לכינוס.

*

אין ספק שפן אחד בזיקה בין דער נסתר לשמואל ניגר הוא הצד הביוגרפי הרוחני. דער נסתר (יליד 1884), היה בעצם בן־דורו של ניגר (יליד 1883); ייתכן שבראשית דרכם הם אף היו שותפים לאותן עמדות אידיאולוגיות: שמואל ניגר היה פעיל מרכזי כמפלגת ה.ס.ס. ואילו דער נסתר. שהתנזר מטבעו מכל פעילות

ציבורית, גילה אהדה לזרם רעיוני זה (ראה איגרת מס' 1) וגם עמד בקשרים אישיים עם כמה מנציגיו, הן של הס.ס. והן של הסיימיסטים. הזיקה הזאת בין השניים נמשכה לאורך כל שנות ההתכתבות; עדות מוחשית לכך הן אותן האיגרות האחרונות שהשתמרו בצרור, אשר דער נסתר כתבן בברלין. כאשר הוא שלח לשמואל ניגר את שני הכרכים של געדאָבט הוא פנה אליו בזה הלשון:

"אָ, ליבער ניגער, און מינע ביכלעך שיק איך איך נישט ווי אַ שרייבער צו אַ קריטיקער, נאָר ווי פֿון איינעם צו זיין בן־דור... שוין יאָרן, אַז איך קוק איך נאָך. און איך זאָג איך: אַן עבֿרה, וואָס דער גורל האָט אונדזערע פּוּחות צעוואַרפֿן, מיר וואָלטן זיך איינס דאָס אַנדערע געוויס צו ניץ געקומען" (כן, ניגר החביב, ואת ספרי הריני שולח לך לא כסופר אל מבקר, אלא כבן־אדם אל בן־דורו... מזה שנים אני עוקב אחריך. והריני אומר לך: כמה חבל, שהגורל פיזר את כוחותינו, בוודאי היינו יכולים להועיל איש לרעהו).

מבחינה זאת טמונה משמעות מיוחדת, סמלית קמעא, בכך שאחת האיגרות האחרונות של דער נסתר אל ניגר, שהגיעה לידינו, מסתיימת בהבעת תקוה, שהם ייפגשו אי־פעם פנים אל פנים. מוזר לחשוב, שבמשך כל התקופה הזאת לא התקיימה אף לא פגישה אחת ביניהם; הרי במשך כמה וכמה שנים היו גם ניגר וגם דער נסתר בתחומי אותה ארץ עצמה, בלא שמרחקים גיאוגרפיים גדולים יחצצו ביניהם: עד מלחמת העולם הראשונה ישבו שניהם ברוסיה הצארית (להוציא את השנים 1910-1912, כאשר שמואל ניגר שהה בשווייץ); ניגר היה תושב וילנה, ואילו דער נסתר נדד בין מקומות שונים באוקראינה, תחילה ז'יטומיר ואח"כ הולטה. דומה שאת העדר המפגש פנים אל פנים יש לזקוף לקשיי הקיום היומיומי, אשר העיקר במיוחד על דער נסתר. הגורל אף לא רצה שדרכיהם תצטלבנה אי־פעם במשך כל ימי־חייהם: ב־1926 חזר דער נסתר לבריה"מ לצמיתות, וב־1950 הוא נפטר בבית הסוהר – קורבן במסע החיסול נגד התרבות היהודית ונגד סופרי יידיש.

אך מעבר לזיקות הביוגרפיות והרוחניות הללו עלינו לזכור, שהאיגרות נכתבו ע"י סופר אשר פונה בהן אל האיש, אשר כבש במהרה את מקומו כמבקר המרכזי של הדור וגם שימש כעורך של כתביו. איזה מקום מילא ש. ניגר בעיניו של דער נסתר?

אין זה מקרי שחסרים אנו תיאור והערכה מספקים על פעלו של שמואל ניגר.³ הרוב המכריע של בני־דורו התייחס אליו (לכל הפחות בגלוי) בהערכה הגובלת בהערצה, וכתב עליו דברי שבח שאין מאחוריהם בדיקת החומר לגופו. ואילו במחקר החדש של ספרות יידיש דומה שהשתרשה דעה הפוכה, אשר גם היא לא באה לביטוי מפורש ומנומק די הצורך: דעה זו טוענת, שהביקורת בידיש בכלל, ושמואל ניגר בפרט, 'לא הבינו' את המגמות החדשניות בספרות היפה, ובעצם 'פיגרו' בטעמם הספרותי לפחות כדי דור. עקב כך הביקורת לא מילאה כראוי את תפקידה כמתווכת וכמדריכה, ולא השכילה לקרב לקהל הקוראים בידיש את היצירות החדשניות ברוחן ובצורתן.

איגרותיו של דער נסתר אכן יכולות לשמש חומר מאלף לבדיקת כל אחת מן

הגישות המנוגדות הללו; הרי אין ספק, שדער נסתר הינו אחד הבולטים בקרב אותם סופרים, אשר הביקורת הסתייגה מביכורי כתיבתו, ואף התנגדה לה מפורשות.⁴ שמואל ניגר היה שותף מלא לדעות אלה, ועמדתו באה לידי ביטוי כבר ברשימה על ספרו השני של דער נסתר העכער פֿון דער ערד.⁵ שמואל ניגר פותח אמנם את רשימתו בהבעת תקוות לגבי המשך דרכו של דער נסתר, כסופר המביא איתו 'עולם משלו', אך למרות העובדה שהוא מוצא לנכון להציג את דבריו כהבעת דעתו של היחיד, פסק דינו הביקורתי על הספר הוא נחרץ וחד-משמעי: 'נאָר אין גאַנצן גענומען איז דאָס ביכל, נאָך דעם ווי איך האָב עס געלייענט און נאָך אַ מאָל געלייענט – געבליבן פֿאַר מיר אַ פֿרעמדע, אַ ווילדע זאָך' (אך ספר קטן זה, בסיכומו של דבר, לאחר שקראתי וחזרתי וקראתי בו – נותר בעיני בבחינת חיבור זר ומשונה).

ניגר מעלה ברשימתו טענות מנומקות כנגד כתיבתו של דער נסתר, ואלו נוגעות בעיקרו של דבר לנטייתו להפשטה: 'אַנשטאָט צו געבן אונדז דאָס אַבסטראַקטע דורך עפעס קאָנקרעטס, רעדט ער וועגן דאָס אַבסטראַקטע גופא ווי וועגן עפעס קאָנקרעטס. אַנשטאָט לעבעדיק צו מאַכן דאָס טויטע, רעדט ער וועגן דאָס טויטע, ווי וועגן עפעס לעבעדיקס – און דער 'אַנהייב' שפּיט ביי אים אויס פֿון מויל דעם סוף (...). ער מוז זען באַפֿרייען זיך פֿון דער מאַניע צו פּערזאָנליציזירן די אייגענע געדאַנקען. ער מוז וואַרטן ביז דאָס, וואָס ער זעט און פֿילט 'העכער פֿון דער ערד', וועט אַליין אויפֿן נאַטירלעכן וועג – אַראָפּנידערן אויף דער ערד און זיך אַנטון אין אַ בילד' (במקום להציג לפנינו את המופשט באמצעות משהו מוחשי, הרי הוא מדבר על המופשט כאילו היה מוחשי. במקום להחיות את מה שמת, הוא מדבר על מה שמת כאילו הוא חי – ואילו 'הראשית' יורקת אצלו מפיה את האחרית (...). עליו להשתחרר מן המאניה להאניש את הרהוריו שלו, הוא חייב להמתין, עד אשר כל זה שהוא רואה ומרגיש 'כלמעלה מן האדמה', ירד מאליו כדרך הטבע אל האדמה וילבש דמות של מראה).

ניגר חוזר על עמדה עקרונית זו גם ברשימתו המוקדשת לספרו השלישי של דער נסתר געזאַנג און געבעט: 'הוא פותח בניסוחים שאינם משתמעים לשתי פנים: 'אַז מען זאָל נסתרס נייעם – און ווידער אַ מאָל ווילדן – ביכל מעסטן מיט דער מאָס, וואָס מען מעסט מיט איר געוויינטלעך ליטעראַטור, וועט מען אים ביים ערשטן בלעטל שוין אַ שלידער טון מיט פעס: גוואַלד, וואָס וויל ער פֿון אונדז, אָט דער אינגעגעסענער נסתר!' (אילו היו שוקלים את הספר הקטן והחדש – והמשונה אף הפעם – לפי קריטריון שנוהגים לשקול על-פיו ספרות בדרך כלל, היו משליכים אותו הצידה בכעס כבר לאחר העמוד הראשון: גוואַלד, מה הוא רוצה מאיתנו דער נסתר העקשן הזה).

שמואל ניגר מכיר אמנם בחדשנות הטמונה בעולמו היצירתי של הסופר, אך הוא טוען שהסופר טרם מצא דרך לבטא בצורה הולמת את חזיונותיו; נוסף לכך הוא גם מעיר על חירויות יתר בתחום הלשון והסגנון, שדער נסתר נטל לעצמו. אף-על-פי-כן פותח סיום הרשימה פתח לתקווה מסויימת, אלא שהיא מותנית בתפנית כלשהי ביצירתו של הסופר: 'זאָל ער ניט דוחק זיך דעם קץ און געבן דערווייל דעם

לעזער 'פראָסטערע', דערפֿאַר אָבער ריפֿערע זאָכן" (שלא ידחוק את הקץ ויעניק בינתיים לקורא יצירות 'פשוטות יותר', אך בשלות יותר).

לכאורה אין ספק שרשימה זאת יכולה לאשר את הטענה ש"גם ניגר הצעיר, בן-דורו של דער נסתר, ואולי אף שותף לרעותיו על ספרות יידיש, לא היה מסוגל להתעמק בספר שהיה מונח לפניו".⁷ אך כנראה, שלא כך ראה את הדברים דער נסתר עצמו. על כך אנו למדים לא רק מתגובתו הישירה לביקורת השלילית הזו (ראה איגרת 18), אלא בעיקר מן העובדה, שמיד לאחריה פנה דער נסתר אל ניגר כאל עורך ומבקר כאחד, כדי שהוא יחווה את דעתו על סיפורו החדש ואף יפרסם אותו (ראה איגרת 17); וכך נהג גם להבא (ראה איגרות 21, 24). בראשית דרכו העלה אמנם דער נסתר טענות קשות על חירות היתר אותה נטל ניגר לעצמו במעשה העריכה של אחד מציווריו (ראה איגרת 4), אך בהמשך ההתכתבות לא נשמעות עוד תרעומות מעין אלו: מן האיגרות מסתבר ללא צל של ספק, שדער נסתר לא ראה בשמואל ניגר עורך ותו לא. הוא ביקש את חוות דעתו הספרותית מתוך התחשבות מירבית בה. הסופר פנה אל המבקר לא כאל מישוהו שאינו "מסוגל להתעמק" בדברים, אלא כאל מדריך ובר־סמכא. יתר על כן: אין זה מן הנמנע, שדווקא שתי הביקורות הנ"ל של שמואל ניגר המריצו את דער נסתר לעלות על דרך חדשה בכתיבתו, שאמנם באה לידי ביטוי בסיפור "א מעשה מיט אַ נזיר און מיט אַ ציגעלע" (1913); סיפור זה אכן מממש במידה רבה את תביעתו של ניגר, שעולמו ההזוי של דער נסתר יקבל ביטוי פלאסטי הולם. ניתן איפוא לומר, שדער נסתר התמודד עם דעותיו של ניגר ובעיקרו של דבר נענה להן. הן סייעו בידיו לפתוח שלב חדש ביצירתו, עשיר ופורה הרבה יותר מן הקודם – לאמור: הסיפור הפנטסטי והסימבוליסטי.

הבטים נוספים העולים מתוך האיגרות נוגעים למקומו של דער נסתר ויצירתו במפה של ספרות יידיש בת־הזמן. כמובן, שלאור כתיבתו הייחודית אין להתפלא על ביטויי ההסתייגות ואף ההתנגדות הגלויה כלפי אותם סופרים, אשר טיפחו את הקו הריאליסטי או הנטורליסטי בספרות יידיש – יואל מאַסטבוים (איגרת 3), י"מ וַיִּסְנֶבֶרְג (איגרת 20), או יונה רוזנפלד, הנזכר בנשימה אחת עם דמות משנית כמו יודל יפה (איגרת 27). דרכו של דער נסתר כסופר הבורר בקפדנות את נושאי כתיבתו והנאמן להם משתקף גם מתוך ההסתייגות מדרכו של שלום אש; בעיני דער נסתר יש פגם בכך, ששלום אש שאף לחדור בכתיבתו לעולמות תרבותיים הזרים לו, אשר הוא אינו מסוגל לעצב אותם עיצוב אמנותי ראוי (איגרת 22); וכדאי לשים לב, שהסתייגות זו מדרכו של שלום אש סמוכה לדברי השבח לכתיבתו של דוד ברגלסון.

לעומת דעות ספרותיות אלו, שהן צפויות למדי מפיו של דער נסתר, יש באיגרות המתפרסמות כאן חידוש של ממש בביטוי ההתנגדות כלפי פרץ. הרי אחת ההנחות המקובלות בביקורת ובמחקר של יצירתו היתה הדגשת הקו הזמביל מדער נסתר אל פרץ כתלמיד המתייחס על רבו.⁸ הנחה זו ניוונה עד עתה בעיקר מן הקטע האוטוביוגרפי המאוחר של דער נסתר: "פרץ האָט גערעדט און איך האָב געהערט" ('פרץ דיבר ואני שמעתי').⁹ מתוך מקור זה חזרו והזכירו שוב ושוב אותם דברים,

שפרץ כתב באיגרת אל דער נסתר: "אפֿשר בין איך פֿאַר אייך צו גרוי און אפֿשר איר פֿאַר מיר צו גרין" (שמא אני לגביך אפור מדי מפני שיבותי, ואילו אתה לגבי – ירוק מדי). דברים אלה מקבלים עתה אישור נוסף מתוך איגרתו של דער נסתר אל ניגר, אשר נכתבה בסמיכות זמנים (איגרת 11). אך דומה, שבשל אותם דברי זכרונות הנסבים על יחסו של פרץ כלפי דער נסתר לא העלו המבקרים את השאלה ההפוכה – מה היה יחסו של דער נסתר כלפי פרץ.¹⁰ בעניין זה מזוונת לנו הפתעה באיגרתו מ־9 בינואר 1909 (מס' 9): "ליבער ניגער: וויסן זאָלט איר, אַז איך געהער נישט צו דעם ראָנג נפֿשות, וואָס ווייסן נישט ווער עלטער איז און וואָס עלטער הייסט. איך האָב אַ גאָט אין האַרצן. און דאָרום האָט מיר שטאַרק, שטאַרק ווי געטון, ווען איך האָב געזאָגט וועגן פּרצן דאָס, וואָס האָב געזאָגט. דאָך ... ווי שיין איז מענדעלע אין דער ראָלע פֿון אַ "זיידן" – אַשרי זקנותו שלא ביישה את ילדותו. און ווי לעכערלעך איז – פרץ 'ביי נאָכט אויפֿן אַלטן מאַרק! ווי שיין איז אַ שיבֿה־טובֿה און ווי לעכערלעך אויף דער עלטער זיך "יונגלעך" (ניגר החביב: להווה ידוע לך, שאין אני שייך אל סוג זה של בריות, שאינו מבחין במי שמבוגר מהם, או שאינו יודע מאי משמע גיל. יש אלוהים בלבי. ועל כן, חרה לי מאוד מאוד, כאשר אמרתי אודות פרץ מה שאמרתי. אף־על־פירכן... מה נאה מגדלי בתפקידו של "סבא" – אשרי זקנותו שלא ביישה את ילדותו. וכמה מגוחך פרץ ב"ביי נאָכט אויפֿן אַלטן מאַרק"! מה יפה שיבה טובה ומה נלעג "להתנער" בגיל בינה־וישיבה).

דברים אלה, הכורכים ושזורים הכרה ב"סדר הדרות" הספרותי עם הסתייגות גלויה דווקא מיצירתו המודרניסטית המובהקת של פרץ, יש בהם כדי לפתוח פתח לבדיקה יסודית של סוגיית היחס כלפיו בקרב הדור החדש של סופרי יידיש, אלה שביכורי יצירותיהם התפרסמו בין השנים 1900–1914. דומה ששפע דברי ההלל על פרץ במאמרים שלאחר מותו, וכמו כן פרקי הזכרונות שראו אור במרוצת שנים רבות, השכיחו את אותם גילויים של עמדה אמביוולנטית כלפי פרץ, שנשמעו בקרב דור הסופרים החדש זעיר פה זעיר שם. כמובן, שעובדה משמעותית היא, שביקורת זו הושמעה לרוב בצנעה, להבריל מן ההתנגדות הבוטה כלפי פרץ אצל כמה נציגים מן הדור הספרותי הקודם, שהבולט בהם היה דוד פרישמן. כאשר תהיה בידינו עבודה מקיפה על התקבלותו של פרץ בספרות יידיש, נוכל להעמיד בפרופורציה הנכונה את אלה מול אלה; ייתכן שאז ניתן יהיה להבין למה אותה עמדה מסתייגת הגיעה אך לעתים רחוקות לידי ביטוי פומבי. אך אין ספק, שדבריו של דער נסתר באיגרתו אינם בבחינת גילוי חר־פעמי של סופר יחיד וירצא דופן, שכן דברים דומים אנו מוצאים, בין היתר, גם באיגרת של ברגלסון אל שמואל ניגר מ־1913: ברגלסון מבקש מניגר הדרכה לגבי הכרונולוגיה של יצירת פרץ, אותה הוא רוצה לקרוא ב"סדר הנכון", והוא מוסיף את הערכתו שאינה משתמעת לשתי פנים: "זיין [פרצעס] מורא פֿאַרן 'זוילנער קלזל' איז שוין אפֿשר אויך נאָר אַ מורא פֿאַר מענטשן, וואָס וואַרפֿן ליים צום גרויסן בנין מיט זייערע אייגענע לאַפעטעס. וואָס־וואָס, נאָר קיין אייגענע לאַפעטע האָט ער קיין מאָל ניט געהאַט, און אַרויסווייזן דעם אָנהייב – הייסט אַרויסצווייזן ביי וועמען ער האָט געליגן די ערשטע לאַפֿאַטקע. דאָך, לעזנדיק אים אַזוי פֿאַרפֿלאַנטערעהייט, ווערט מיר אויך קלאָר איין זאָך: אין די ציטן

ווען אלעס איז געווען פֿאַרנעפלט מיט זינע זייפֿנבלאָזן, האָט ער באַוויזן קונצן און איז געקראַכן דורך אַ קלאַץ, נאָר ווען די זייפֿנבלאָזן זינען צערונען, ווייזט זיך אַרויס, אַז ס׳איז מער ניט געווען, ווי אַן אַחזית־עיניים – ער איז געקראַכן ניט דורך נאָר פֿאַרביי.״¹¹ (חששו ושל פרץ) מפני ״החבורה הווילנאית״ כמוהו אולי רק כפחד מפני אנשים, המטילים טיט לבנין הגדול כמו אתיהם. מהמה, אך את משלו לא היה לו מעודו, ולהצביע על הראשית פירושו להצביע על האיש שממנו שאל את האת הראשון. בכל זאת, בקוראי אותו ובהסתבכי בקריאתי דבר אחד מתחוויר לי: בשעה שהכל היה מעורפל מפני בועות־הסבון שלו, הוא הוכיח תעלולים, זחל ועבר דרך קורת־עץ. אך כאשר בועות־הסבון נתפוגגו, התברר, כי הכול לא היה אלא אחיזת עיניים: הוא זחל לא דרך, אלא עלי־ד.

מובן, שהלשון הצוירית הנקוטה באיגרות אלה רחוקה מהערכה ביקורתית מפורטת ומנומקת; אך דומה שלא קשה להצביע על הקו המשותף בעמדותיהם של דער נסתר וברגלסון כלפי פרץ: שניהם חושדים בו בחוסר מקוריית, בהיענות לאופנות חולפות, היענות המובילה למעין שטחיות אמנותית. דווקא נסיונו של פרץ להתקרב להלכי הרוח של ה״צעירים״ מעורר אצל דער נסתר הסתייגות. גם בעניין זה יש לקוות, שפירסום האיגרות ידרבן את המחקר ללבן את הסוגייה הרחבה – מעמדו של פרץ בקרב הדור הספרותי הראשון לאחר הקלאסיקונים.

דבריו הנ״ל של ברגלסון מפנים את תשומת ליבנו לסוגייה שלישית – יחס ההסתייגות מצידה של חבורת הסופרים בקייב (אשר גם דער נסתר היה קשור אליה, אך בקשרים רופפים למדי) כלפי אופייה של העשייה הספרותית בוורשה. נחמן מייזיל מספר בזכרונותיו הקצרים הנ״ל ש״די אומצופֿרידנֿקייט מיטן דעמאָלטיקן וואַרשעווער ליטעראַרישן יריד, וואָס דער האַסטיקער וווקס פֿון דער ייִדישער טעגלעכער פרעסע האָט געבראַכט, האָט פֿאַראַייניקט די קיעווער גרופּע, וואָס האָט געהאַלטן ערשט אין אויסגעשטאַלטיקן זיך״ (עמ' 502). (חוסר שביעות הרצון מן השוק הספרותי בוורשה, שנוצר בעקבות הצמיחה המואצת של העיתונות היומית בידיש, ליכד את החבורה שבקייב, שהיתה אז רק בראשית התגבשותה).

בהקשר זה נראה שאין זה מקרה, שדווקא סיפורו הריאליסטי היחיד של דער נסתר מאותן שנים, ״א טאָגביכל פֿון אַ פֿאַרפֿירער״ (יומנו של מפתה) הוא זה שהופיע בקובץ ספרותי בעריכתו של פרץ (יוודיש, כרך 2, ורשה 1910, עמ' 47–57). לאחר שנכשלו נסיונותיו של דער נסתר לשכנע את פרץ לפרסם את סיפורו ״דער קדמון״, סיפור הבנוי על מוטיב קוסמוגוני, הוא היה סבור שדווקא כתיבה ריאליסטית יכולה להתקבל על דעתו של פרץ.

דער נסתר חיפש בהתמדה במות לפירסום, ואלו לא נמצאו לו בנקל מפני אופייה הייחודי של כתיבתו. אך אין ספק, שאהדרתו שלו היתה נתונה יותר למרכז הווילנאי ה״רוגע״ וה״סולידי״, אף כי האפשרויות לפירסום שהוא העניק היו מצומצמות לאין ערוך מאלה שבוורשה. כדאי גם לשים לב שקשריו הביוגרפיים והספרותיים של דער נסתר נרקמו בעיקרו של דבר עם סופרים בני אוקראינה או עם ״ליטוואַקעס״ (כגון א. וייטֿר). גם הבטים אלה יש בהם כדי להוסיף להבנת התפקיד המרכזי ששמואל ניגר מילא בפירסום יצירתו.

האיגרות, כאמור, משקפות את העובדה, ששמואל ניגר היה מבקר ועורך כאחד. אכן, עבודתו רבת-השנים בשני התחומים גם יחד היא המסבירה את פשר ההיקף העצום של ארכיונו (השמור בגנזי יוֹאָ, ניוֹיורק),¹² ואת חשיבותו. דער נסתר פירסם מדבריו בשלושה מכתבי-העת הירועים לכל,¹³ שניגר היה קשור בעריכתם:

1. ב־1908 הוא ערך בוילנה יחד עם ש. גוֹרְלִיק וא. ויִטֶר את הירחון לִיטֶרֶאָרִישֶׁע מאָנאַטסשריִפֿטען (יצאו לאור 4 חוברות בלבד). זה היה בעצם כתב-העת הראשון ברוסיה הצארית, אשר העמיד במרכזו את טיפוחה של ספרות ייִדיש, וגם שאף להיות כלי ביטוי למגמות החדשניות שבה.¹⁴

2. בין השנים 1913-1915 ערך ניגר את הירחון די יודישע וועלט, אשר הופיע בוילנה מטעם הוצאת ב.א. קלצקין. הוא הפך לירחון המרכזי של ספרות ייִדיש במזרח-אירופה, אך לא זכה לאריכות ימים: הופעתו נפסקה בזמן מלחמת העולם הראשונה, בשל האיסור מטעם השלטון הצארי על הדפסת עיתונות כאותיות עבריות.¹⁵

3. גם לאחר ששמואל ניגר היגר לארה"ב ב־1919, הוא היה קשור לעריכתם של כמה וכמה כתבי-עת. ב־1922-1923 הוא קיבל על עצמו את האחריות למדור הספרותי של הירחון דאָס נײַע לעבן; הוא היה שותף בעריכתו עם חיים זיטלובסקי, מי שייסד את כתב-העת בגלגולו הראשון (1908-1914).

חשיבותן של איגרות דער נסתר בולטת עוד יותר על רקע העובדה, שהחומר הביוגרפי על חיי הסופר המצוי בידינו הוא מועט ומקוטע; מכתבי-האפיס-טולית, אשר רובה הגדול כנראה אבד, פורסמו עד עתה רק הערכים הבאים:

1. חנא שמרוק, "עזיבת סופרי ייִדיש את ברית-המועצות ושובם אליה לאור איגרת בלתי ידועה של דער נסתר", בתוך: בין ישראל לאומות: קובץ מאמרים – שי לשמואל אטינגר (ירושלים, תשמ"ח), עמ' 297-305. פורסמה שם איגרת של דער נסתר אל שמואל ניגר משלהי 1920 או מתחילת 1921 המצויה בארכיונו. איגרת זאת שייכת לצרור המתפרסם כאן.

2. איגרת אל יוסף מלמד, ידיד נעוריו, משנת 1922: פורסמה במקור היידי בתוך די גאַלדענע קייט, גל' 77 (1972), עמ' 131-132, כנספח למאמרו של חנא שמרוק "דער נסתרס' אַ פֿאַרשפּיל' און זײַן חֵבֶר מיכל שפּאַל"; בתרגום עברי: בחינות, גל' 4 (תשל"ג), עמ' 104-105.

3. קטע מתוך איגרת לאחיו מ. כהנוביץ משנת 1934 התפרסם במבוא הנ"ל של חנא שמרוק לקובץ הנזיר והגדייה.

4. חנא שמרוק, "ארבע אגרות של דער נסתר: לתולדות ספרו די משפחה מאַשבער' והדפסותיו", בחינות, גל' 8-9 (תשמ"ם), עמ' 223-245. איגרות אלו נכתבו אל נחמן מייזיל בשנים 1944-1947. בפירסום זה (הערה 1), יש הפנייה אל איגרותיו האחרות של דער נסתר שראו אור.

בארכיונו של שמואל ניגר מצויות 44 איגרות של דער נסתר (כולל איגרת מס' 26, אשר השתמרה הן בנוסחה ביידיש והן ברוסית); מתוכן הבאנו כאן 34, ועל אלה צריך להוסיף את האיגרת, שפורסמה בזמנו ע"י חנא שמרוק.¹⁶ האיגרות שהושמטו דנות בעיקרו של דבר בתביעות שכר סופרים, ומעבר לכך אין בהן עניין

מיוחד. האיגרות ממוספרות במקור, אך מיספורן זה (שנעשה כנראה ע"י לייזר ראן בעת סידור הארכיון) מוטעה מיסודו, ולכן בחרנו להתעלם ממנו כליל. הטקסטים הובאו כאן במלואם, ללא השמטות כלשהן, פרט להצבעה על המילים הבלתי קריאות.

דער נסתר לא נהג לציין באיגרותיו את תאריך כתיבתן, וכמוכן שהדבר מעורר שייים לא מעטים. הגלויות (מס' 6-7, 9-11, 13-15, 19-21, 23) נושאות חותמות דואר כפולות – הן הדואר במקום המשלוח והן הדואר במקום היעד; ברור שהעדפנו לתת כאן את תאריך החותמת הראשונה בכל המקרים שהיא קריאה. תאריכים אלה ניתנו לפי הלוח הרוסי הישן, ואילו כל ההפניות בהערות הן לפי הלוח החדש (ההפרש בין השניים הוא, כידוע, 13 יום). בכל האיגרות האחרות צויין תאריך משוער לכתיבתן, והקורא יבין את הנימוקים לציין זה מתוך קריאת האיגרת וההערות המתלוות אליה.

האיגרות הובאו בכתיב המקובל בימינו. במקומות ספורים משקף הכתיב של דער נסתר את הריאלקט שבפיו, וכך הוא מחליף בין 'א' ל'ה' בראש מילה ('הויב' במקום 'אויב' באיגרות מס' 2-4, 'העכט' במקום 'עכט' באיגרת מס' 32). התווית המסתמת תהיה אצלו לעולם 'א', וזאת גם לפני מילה המתחילה בתנועה (לדוגמה: 'א' ערנסטע זאך'). שמרנו על אותם מקרים בהן צורת המילה משקפת את מקורה הרוסי ('גמאָואַטאַ', 'אָוטאַר', 'יעווראַפּעישע ליטעראַטור'). בכמה מקומות הוספנו סימני פיסוק וחילקנו פיסקות ארוכות. הרינו מפנים את תשומת-ליבו של הקורא לעובדה שדער נסתר מוותר לעתים על פעל-העזר בזמן עבר ועל התווית לפני שם-העצם.

השתדלנו לצמצם את כמות ההערות, וברך כלל נמנענו מלהביא מידע על סופרים ועל יצירותיהם, אשר הקורא יכול למצוא בלא קושי בלכסיקונים של סופרי יידיש. הפרטים על הפירסומים הפריודיים נשאבו מתוך הביבליוגרפיה למפת של א. קירזשניץ, די יידישע פרעסע אין דער געוועזענער רוסישער אימפעריע: 1823-1916 (מוסקבה-חרקוב-מינסק, 1930). אך יש לציין, שלא תמיד ברור האם התאריכים המובאים בספר זה ניתנים לפי הלוח החדש או הישן. כמו כן נעזרנו ברישומים של מפעל הפריודיקה ביידיש ליד החוג ליידיש באוניברסיטה העברית בירושלים.

תודתנו נתונה להנהלת יוואָג על הרשות לפרסם את האיגרות, לעובדי הארכיון על סיועם, לגב' נָרה סולומון, אשר העתיקה את הטקסטים והשתתפה במלאכת ההגהה, ולמר מיכאל בורדין, אשר תירגם את האיגרות מרוסית.

הערות

1 בדיעה על הופעתו של העכער פֿון דער ערד נאמר במפורש ש'די אַלע זאָכן זענען פֿריער אין ערגעץ ניט געדרוקט געווען' (כל היצירות האלו עדיין לא פורסמו בשום מקום) (דער פֿריינד, 18 במרץ 1910). ספרון בשם זה, הכולל רק את הציור 'דער קדמון', הופיע גם בתור 'די שענע ביבליאָטעק: אַ מאָנאַטליכע פרעמיע פֿאַר די לעזער פֿון 'אונזער לעבען'", דריטעס בוך, מרץ 1911, עמ' 32. לסיכום הידיעות הביבליוגרפיות

- על דער נסתר ראה: א. פֿינקעלשטיין, מ. ראָזענהויז, "דעם נסתרס ווערק", סאַוועטיש היימלאַנד, ינואר 1970, עמ' 150-152, ובספר: Delphine Bechtel, *Der Nister's Work* 1907-1929: A Study of A Yiddish Symbolist (Berne, 1990) pp. 277-282. להשלמת הרשימות הללו ראה בהערות לאיגרות.
- 2 על יצירתו של דער נסתר ראה: המבוא של חנא שמרוק לספרו של דער נסתר, הנוזר והגרייה: סיפורים, שירים, מאמרים (ירושלים, תשכ"ג), עמ' 9-52, והספר הנ"ל של דלפין בֿקטל.
- 3 העבודות המפורטות ביותר הן: נ.ב. מינקאָוו, זעקס ייִדישע קריטיקער (בוּאַנאָס אַיִרֶס, 1954), עמ' 293-344; ח. בעז, "ש. ניגער — דער קריטיקער און דער מענטש", מבוא לספרו של שמואל ניגר פֿון מיין טאַגבוך (ניירורק, תשל"ג), עמ' 7-99. נסיון להעריך את דרכו של ניגר נעשה במאמריו של דב סרן: אבני מפתן, א (תל-אביב, תשכ"ב), עמ' 256-278. אחד ממאמרים אלה נדפס ביידיש בייִוואָבלעטער, 41 (1957/58), כרך אשר חלקו הראשון הוקדש לזכרו של שמואל ניגר. ראה גם המאמרים הכלולים בתוך יאַרבוך געווידמעט דעם אַנדענק פֿון שמואל ניגער ז"ל (ניירורק, 1968), עמ' 3-76.
- 4 סקירה של הביקורת המוקדמת על יצירתו של דער נסתר מופיעה במאמרו של נחמן מייזל, "די ערשטע ליטעראַרישע שריט פֿון דעם נסתר און די אַפרוּפֿן וועגן זיי", ייִדישע קולטור, אוקטובר 1962, עמ' 36-39.
- 5 דער פֿריינד, 6 במאי 1910, עמ' 5. קודם לכן הקדיש שמואל ניגר דברים קצרים על דער נסתר בסקירה על כמה מאספים חרשים ביידיש (די ייִדישע יוגענד, דער ייִדישער אַלמאַנאַך, ייִדיש), שפורסמה ב-*Еврейский Мир*, שנה ב', גל' 1 (ינואר-מרץ 1910), עמ' 151. רשימות אלו אינן מוזכרות אצל מייזל.
- 6 די ייִדישע וועלט, גל' 1 (ינואר 1913), עמ' 140-142. ז. קלמנוביץ' כתב לש. ניגר בקשר לביקורת זו (מכתב ללא תאריך, אוסף ניגר): "כ'האָב איבערגעלייענט אפיער רעצענזיע וועגן נסתרן. די איצטיקע זאַך זינע [הכוונה ל"זיבן פֿאַסטעכער"] איז אויך פֿמעט 'קבלה', נאָר מוזיקאַליש. איר זייט אַ ביסל צו שטרענג, דוכט זיך מיר, צו אים בנוגע צו דער גראַמאַטיק. זינע שפרונגען האָבן אַ מאָל אַ באַזונדערן חן. אויך דער סטיל זינער, די איבערחורונג למשל, זענען אויך ניט אַזאַ חטא. נאָר אמת איז אַודאי דער עצם, אַז ער האָט זיך נאָך ניט געפֿונען, און דאָס איז זיין גרעסטע צרה. און איר ווייסט: אַ מאָל כאַפט מיר אָן אַ מורא (איך האָב אים באמת ליב), אַז ער וועט זיך ניט געפֿינען קיין מאָל ניט. און ס'איז קיין תרופֿה ניטאָ צו אים: ער וועט קיינעם ניט הערן". (קראתי את סקירתך על דער נסתר. יצירתו האחרונה [הכוונה ל"זיבן פֿאַסטעכער"] גם היא כמעט 'קבלה', אך היא מחיקלית. דומני שהנך מקפיד עמו יותר מדי בנוגע לדקדוק. לפעמים יש לקפיצותיו חן מיוחד. וסגנונו, החזרה למשל, איננו חטא כבד כל כך. אך עיקרו של דבר נכון: הוא עדיין לא מצא את עצמו, וזאת צרתו הגדולה. יודע אתה: לפעמים אני נתקף חרדה — הנני אהבו באמת — שהוא לא ימצא את עצמו לעולם. ואין לו תקנה: הוא לא ישמע בקולו של אף אחד).
- 7 חנא שמרוק במבוא הנ"ל, עמ' 23.
- 8 ראה לדוגמה את דבריו הקצרים של דב סרן בהקדמה לקובץ הנוזר והגרייה על "רבותיו מביית" של דער נסתר, "וראש גלוי להם י.ל. פרץ (בדרכו אל 'בלילה בשוק הישן' ובו) וראש סמוי להם ח.נ. ביאליק ('מגילת האש')". ביטויי הערכה של דער נסתר כלפי ביאליק אכן פוזרים באיגרות (מס' 12, 13, 15).
- 9 נכלל בספרו דערציילונגען און עסייען (ניירורק, 1957), עמ' 283. המאמר נדפס לראשונה בֿ1940.
- 10 כך אצל דלפין בֿקטל, המקדישה בספרה (עמ' 32-34) סעיף קצר לסוגייה: "Perez and 'Der Nister: The Master and the Student?'"
- 11 איגרת מאודיטה אשר טרם פורסמה מיום 14 במרץ (1913), אוסף שמואל ניגר.

הסתייגות ברוח רומה עולה באחד הרישומים ביומנו של ניגר משנת 1914. ראה בספרו פֶּן מִיִּין טאַגבוך, עמ' 159. מובן, שהיחס הפומבי לפרץ מעלה תמונה שונה לחלוטין. כך מביא נחמן מייזיל בזכרונותיו את הגוסס במגילת קלף, אשר הוגשה לפרץ בזמן ביקורו בקייב (1910) מטעם חבורת הסופרים הצעירים. ראה בספרו צוריקבליקן און פּערספּעקטיוון (תל-אביב, תשכ"ג), עמ' 501 (דבריו אלה פורסמו פעמים מספר קודם לכן). פרט "פיקנטי" מבחינה זאת עולה מן ההשוואה בין שני ניסוחים אצל שמואל ניגר: ברשימותיו הפרטיות הוא כתב ב־1915: "פֶּאַראַן בעלעטריסטן – זייער באַגאַבטע שרייבער, נאָר ניט קיין קינסטלער. אַזאַ איז זאַנגוויל. אַזאַ איז אין דער ייִדישער ליטעראַטור פּרץ" (קיימים סופרים מוכשרים ביותר, אלא שאין הם אמנים. כזה הוא זנגוויל. כזה הוא בספרות יידיש פּרץ) (שם, עמ' 162). ואילו בדפוס הופיע ניסוח "קצת" שונה: "נישט קיין קינסטלער, אָבער אַ גרויסער שריפֿטשטעלער: אַזאַ איז – בי אונז – פּרץ. צודעם מין געהערט אויך זאַנגוויל" (לא אמן, אבל סופר גדול: כזה הוא – אצלנו – פּרץ. לסוג זה שייך גם זנגוויל): ש. טשאַרני, "אַן ראיות", טעאַליט, גל' 1 (נובמבר 1923), עמ' 45.

- 12 לתאור ראשוני של האוסף ראה: "ייוואָ באַקומען דעם ליטעראַרישן עזבֿון פֿון ש. ניגער", ידיעות פֿון ייוואָ, גל' 60 (מרץ 1956), עמ' 4; "די רעשט פֿון ש. ניגערס ליטעראַרישער ירושה אַריבער צום ייוואָ", שם, גל' 61 (יוני 1956), עמ' 5. שם מצויין שבארכיון מצויים כ־30,000 מכתבים, אך מספרם עתה גדול יותר.
- 13 על אלה נוסף פירסום של דער נסתר בשבועון הווילנאי דער טאַג, אשר גם הוא הופיע בעריכתו של ניגר ב־1909 (פרטים בהערה 43 לאיגרות).
- 14 סקירה על כתביהעת ראה בספרו של א. שולמאַן פֿאַרטערען און עטיוון (ניו־יורק, 1979), עמ' 406-420.
- 15 סקירה עליו ראה במאמרו של א. שולמאַן, "די ציטשריפֿט די יודישע (אידישע) וועלט", בתוך: פּנקס פֿאַר דער פֿאַרשונג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור און פּרעסע, עורך ש. ביקל (ניו־יורק, תשכ"ה), עמ' 122-170.
- 16 קטעים מאיגרות אלה הובאו בספרה של ד. פֿכֿטל, עמ' 7-6, 14-15, 33, 84-85, 103-104.

איגרותיו של דער נסתר אל שמואל ניגר

(המקור)

[1]

[סוף 1907]

הערט מיך אויס, טייערער, ליבער פריינד!
כ'האב פארטראכט דריי טעגן: תאוה, גבורה און קדושה. דעם תאוהדיקן
טאגן גייט בי מיר קלעאפאטרע, דעם גבורהדיקן – א קאזאק פון כמעלניצקי און
גאנטעס צייטן, דעם דריטן – א זיידע א צדיק מיט זיין אייניקל-פלה "פוליש".¹ פון
מיין גיבורה, קלעאפאטרע, האב א סך געלייענט, דעם היסטארישן מאטעריאל,
וואס געהער צו איר, האב *доброе совѣстно*² אויסגעלערנט. זי שטייט מיר
פאר די אויגן און בעט זיך: "דרשני". וועגן איר האב שוין אָנגעהויבן שרייבן. איך
רעכן, אז אין א פאר וואכן (ווי מיינט איר, "א פאר", טאקע שנייט?) וועל דאס אפך
קענען צושיקן. וואס געהער אייער ערשטע פאָדערונג – "קליינקייט" (אין זין פון
שטח, פון אַרט פאָרנעמען). קאָן נאך גענוי נישט וויסן. און וועגן אייער צווייטער
פאָדערונג – "ליטעראַריש באַארבעטע" – זאל די רעדאקציאָנס-קאָלעגיע זען און
משפטן. איך, פון מיין זייט, רעכן אז עס וועט יא באַארבעט און עס וואָלט גאר גוט
געווען, נאָר... דאָס וואָס איר האָט בי מיר "זאָקאָזעוועט" דעקוטשעט מיר אַ
ביסל... וד"ל.

"קדושה" – ליגט שוין אָנגעשריבן. איר האָט דאָס געלייענט (איר געדענקט
אפֿשר דעם צווייטן "חצות" אין מיין "ערשטן שבת נאָך מעשה-בראשית",³ וואָס איר
האָט בי מיר געזען). שמעונין,⁴ אַנכין איז דאָס שטאַרק געפֿעלן. שרייבט מיר אייער
מיינונג וועגן דעם, אויב איר קענט על-פי זכרון משפטן, צי קאָן אַזעלכעס גיין. וואָס
זשע געהער "גבורה" – רעכן איך, אז כּוועל יענע צוויי צושיקן, וועל בי אפך
קענען בעטן אַ מינימום-צייט אויף דאָס אָנשריבן, וואָרעם, ליבער און טייערער,
מיר וואָלט זיך זייער וועלן זיי אַלע דריי אונטער איין דאָך און אין איין אַכסניא
זען... אַט דאָס איז דאָס. וועגן "זייטיקע תנאים" געפֿין איך פֿאַר איבעריק איצט צו
רעדן.

"ווי גייט עס מיר? ווי פֿיל איך מיר?" – ווילט איר וויסן – ליבער און טייערער
פֿריינד, הדברים ארוכים און הערן איז נישטאָ וואָס. איך וואָלט געוואָלט אַ
זוואַרזשערעניעץ⁵ זיין און קאָן נישט. איך וואָלט געוואָלט אַ ייִדישער שרייבער
זיין און האָב מורא: לעבן פֿון בכּוודיקע נדבות און שטאַרבן אין פֿרעמדע תּכריכים –
איז נישט איבעריק אינגענעמען... אַ *благое желаніе*⁶ איז בי מיר דאָ כאָטש

אין ווילנע וווינען און קאָן נישט אויספירן. און דאָ...? וויי איז מיר! – וואָס איז דאָ?
אפילו זייס זיך אָפּנאַרן, קאָן מען אויך נישט: קיין יידיש וואָרט, קיין יידיש געפיל,
קיין יידישער אינטערעס – גאַרנישט! איך לייען קיין וואָרט זשאַרגאָן נישט. איך
האַב נישט. איך ווייס נישט וואָס ביי אונדז, אין ליטעראַריש וועלטל, טוט זיך: ווער?
וואָס? און ס'גייט אַ לאַנגער-לאַנגער ווינטער, אַ מעוברתער.
לייענען – לייען איך איצט אַ סך רוסיש און דייטש.

אייער פֿרענד און ליבהאַבער,
דער נסתר

גריסט הערצלעך דו מערקניען און דו באַריסאָוון.⁸

הניל.

[2]

[סוף 1907]

ליבער און טיערער!

ווי איר וועט נאָכן איבערלייענען פֿון "קלעאַפּאַטרען" און "פויליש" זען, האָב איך
זיך פֿון מינע "דרוי טענץ" אָפּגעוואָגט. די סיבה דערפֿון: מיין "קלעאַפּאַטרע" האָט
מיך איבערגעוואָקסן, זי האָט ביי מיר אונטער דער פֿעדער געוואָקסן און גרויס
געוואָרן. איר טאָנץ האָט מיך באַהערשט, ער האָט מיך אויף אַן אַנדער און
גרעסערן וועג געפֿירט, ווי איך אליין האָב לכתחילה גערענקט. מיין גליק איז נאָך
וואָס כּיִהאָב דאָס אויפֿן אָנהייב נאָך באַמערקט און האָב דאָס, נאָך מיין מיינונג,
"באַאַרבעט" אויף וויפֿל מינע פּוּחות האָבן געטראָגן. אַ סך מאַמענטן גרויסע,
גרויזאָמע, דעמאָנישע איז דאָ אין איר לעבן, וועלכע געמיינע, אַרעמינקע און
שאַרלאַטאַנעס ראַמאַניסטן האָבן זיי שווינדזוכטיק און בולטלאָז אויסגעניצט; זיי,
די אויבן דערמאָנטע מאַמענטן, האָבן אויך גרויסע, געניאַלע פּאַעטן און
דראַמאַטורגן (ווי שעקספּיר) עקספּלאַטירט. מיך האָט דאָס אַלעס נישט גענומען:
איך האָב גענומען איר זעלטענעם נשמה־ביך־השמות, דעם איבערגאַנגס־מאַמענט
פֿון דער *точка замерзания* אין דער *точка кипения* ¹⁰ אַלס אַ פּאַן האָב
גענומען די לעגענדע פֿון "נעכט פֿאַר קעפּ פֿאַרקויפֿן", זעט וועגן דעם ביי פּושקינען
אין זינע "עגיפּטישע נעכט" דאָס בלאַחר־ידיקע לידל. ¹¹ מעגלעך אַז פֿאַרן לייענער
וועט די פּראָזע אויפֿן סוף פֿונעם ערשטן קאַפיטל: "וואָרעם... שוין לאַנג־לאַנג אַז
קלעאַפּאַטרע האָט שוין אירע נעכט פֿאַר קיין קעפּ נישט פֿאַרקויפֿט" ¹² – נישט
גענוג קלאָר זיין, טאָ קאָן מען דאָס ריינער אַרויסרעדן.

שריבט ראשית, ווי געפֿעלט דאָס אייך, צי נעמט איר דאָס אָן פֿאַרן זאַמלבוך.
איך וואָלט זייער וועלן, אַז ביידע זאָלן זיך דרוקן אין זאַמלבוך. שריבט צי דאָס איז
מעגלעך. פֿון דעם קאָזאַקס טאָנץ וועט אייך אַ גאַנצע פּאַעמע זיין און דאַרום לייג
דאָס אָפּ אויף שפּעטער.

איך גיב דער רעדאַקציאָנס־קאַלעגיע פֿולע רעכט צו רעדאַקטירן און קאַרעזשירן
(נאַטירלעך, סטיליסטיש...)...

מינע זיטיקע תּנאים: איך וויל פֿאַר "קלעאַפּאַטרען" נישט ווייניקער ווי פֿערציק

רובל, און פֿאַר "פּויליש" פֿרֿעצן. איך וויל מיט קיין שום אַדמיניסטראַציע נישט צו טון האָבן, איך שיק דאָס אייך, און פֿון אייער האַנט וויל איך געלט באַקומען. און – אויב די זאַך איז אָנגענומען – בעט וואָס גיכער מיר צו שיקן, וואָרעם איך בין איצט אַ שרעקלעכער "נצרך".

איך האָב געלייענט אייערע שמועסן,¹³ זיי האָבן מיך אַ ביסל דערוואַרעמט. גיט אָנבין "קלעאַפּאַטרען" אויף איבערלייענען, אויך וויטערן – אויב איר זענט מיט אים באַקענט.¹⁴

אייער בעסטער, איבערגעגעבענער פֿריינד און ליבהאַבער,

דער נסתר

P.S.: אומגעדולדיק וואַרט אויף אייער ענטפֿער. הנ"ל.
אייך אַ בריוו וועל נאָך אייער ענטפֿער שרייבן.

[3]

[צום שפעטסטן: נאָוועמבער-דעצעמבער 1907]

בעסטער פֿריינד!

די זאַך איז דאָך שוין פֿאַרפֿאַלן, איר וועט שוין "קלעאַפּאַטרען" אין אייער זאַמלבוך נישט געבן. לאַזט זשע מיך כאַטש אייך זאָגן דאָס, וואָס איך וויל. קיין איין מאָל, זינט מײַנע זאַכן ליגן בײַ אייך, איז מיר אויפֿן געדאַנק אַפֿילו קיין שאַטן פֿון קיין ספֿך נישט אויפֿגעאַנגען, אַז ווי נאָר עס וועט זיך שטעלן די פֿראַגע, וועלכעס פֿון זיי ביידע צו דרוקן, איז געוויס אין "קלעאַפּאַטרעס" "פֿאַלזע"¹⁵ וועט אייער באַשלוס זײַן. כּװאַב בשׁוים־אװפֿן־אװפֿן זיך נישט געקאַנט פֿאַרשטעלן, אַז די קליינע, נישט־ווירדיקע "מעלות" פֿון "פּויליש" זאָלן איבערוועגן די גרויסע, אומגעוויינלעכע "חסרונות" פֿון "קלעאַפּאַטרע" ... איך בין איבערצײַגט, אַז איר גרייזט (די רעדאַקציאָנס־קאַלעגיע מיט אייך אין איינעם); איך רעכן, אַז אויב איר האַט באמת געוואַלט אַז אייער "זאַמלבוך זאָל אַרײַנטראַגן עטוואָס ניס און אַרײַגינאַלעס אין דער ײִדישער ליטעראַטור" (אייער ערשטע בריוו), וואַלט איר באַדאַרפֿט געבן "קלעאַפּאַטרען", די "ערנסטע און טיפֿע" זאַך, נישט קוקנדיק אויף אירע "חסרונות". געוויס וועלן אַט אַ די שורות מײַנע אויף אייך אַ שלעכטן איינדרוק מאַכן. "דער גוי אַליין זאָגט, אַז סײַז אַ מציאה" ... נאָר ניין! מיר דאַכט זיך, אַז קיינער איז אויף אַזוי פֿיל־ניט פֿעיק אויף "זיך אַליין שמײַסן" ווי איך; קיין אַוואַטאַר איז אַזוי נישט פֿעיק אויף זײַן אַ "מודה־על־האמת" ווי איך. נאָר איך, דאַכט מיר, וואַלט פֿעיק געווען דעם טאַג, וואָס איך וואַלט דערזען, אַז איך האָב נישט קיין "אייגנס" און דאַרף "קײַען וואָס אַלטע שפּײַען" – זיך צו זאָגן: ביסט אַ бездарность,¹⁶ לייג אַוועק די פֿען און טראָג זיך אַפֿ! ...

שטעלט אייך פֿאַר: שוין פֿיר חדשים, אַז מײַנע געדאַנקען און מאַטיווען זענען "לאור־עולם" אַרויס, און איך האָב זיי פֿון דאַמאַלס אָן אין די הענט נישט געהאַלטן: איך קאָן אויף "מרימען" נישט קוקן ... איך האָב אַ גרויסע טעמע אין די הענט געהאַט

און האָב פֿון איר אַ תל געמאַכט! (פֿאַר וואָס? איז פֿאַראַן אַ סך טעמים: עס איז ביי מיר געווען נאָך צוויי יאָר פֿון נישט קיין ביכל אין דער האַנט נישט נעמען, און נאָך, און נאָך...). ווייטט: אַז איך האָב אײַך געשריבן, אַז איך רעכנן "קלעאַפֿאַטרע" פֿאַר דער בעסטער זאָך, וואָס איך האָב בײַ אַהער אָנגעשריבן – האָב נישט אין זײַן געהאַט די ערטער אין איר וואָס "שפּראַצן מיט קראַפֿט און מאַכן אַ גוואַלדיקן רושם" (אַפֿער קורסיוו), נישט די "בילדער און מאַנירן דאָס רובֿ אַריגינעלע און אין דער ייִדישער ליטעראַטור פשוט רעוואַלוציאָנערע" (אַפֿער קורסיוו) – נײַן, נישט דאָס האָב איך אין זײַן געהאַט! איך האָב געמײנט טאַקע "פֿונעם שטאַנדפּונקט פֿון איר גאַנצקײט"...

און קערעווע זיך צו אַינער "גרונטפֿעלער", אויף וועלכן איר וויזט מיר אָן: "עס פֿילט זיך נישט אין אים קיין צענטער" – נישט אמת! דער "צענטער" איז דער טאַנץ און צו אים, מיט אַ שטרענגער אויסגעהאַלטנקײט, פֿירן די פֿאַריקע קאַפּיטלען. קיין איין עפּזאַך, קיין איין־איינציק בילד לעבט נישט אָפּגעריסן פֿון דער גאַנצער זאָך, לעבט נישט "פֿאַר זיך". איך ניץ זיך אויס טאַקע מיט אַמערע משלים: צוויי מאָל אויפֿן וועג צום "צענטער" באַגעגנט איר זיך מיטן ים, נאָר קיין איין מאָל, דאַכט מיר, וועט זיך אײַך נישט אַמגעבן צו דערווייזן, אַז דער ים ווערט אַ "בעל־הבית פֿאַר זיך"... יעדערס מאָל באַגלייט דער ים (און נישט נאָר דער ים אַליין, נאָר די גאַנצע נאַטור) קלעאַפֿאַטרעס *настроение*.¹⁷ ווען זײַ זיצט פֿאַר נאַכט, נאָכן באָדן, רויק־רויק, און קוקט אויפֿן ים אַרויס – קוקט דאַמאַלט צום ים זיך צו, וועט איר זען, ווי קלעאַפֿאַטרעס רויקײט שפּיגלט זיך אין אים אָפּ נאָך דעם, ווען קלעאַפֿאַטרע הייבט פֿון איר שטילשטאַנד אָן אַרויסצוגײן, ווען "אַ קליין פּחד־שרצל גײט איר אין דער ברייט פֿון איר חוסי־השדרה דורך"¹⁸ – ערנסטער ווערט דער ים דאָן, און אין אים, קוקט אײַך צו, איר, קלעאַפֿאַטרעס ערנסט אין אים אָפּ "שפּיגלט" זיך... אַפֿשר, מעגלעך, אַז בײַ די ביידע מאָלן וואָלט מען אויף די שפּילעך וואָס אויפֿן ים קיין אויפֿמערקזאַמקײט נישט באַדאַרפֿט וואַרפֿן, אַפֿשר... נעמט ווייטער אַפֿער טענה מיטן חלום: "ווען מיר לעזן וועגן קלעאַפֿאַטרעס חלום, פֿאַרגעסן מיר אָפֿט אין דעם וואָס פֿרײַער איז געווען און וואָס שפּעטער וועט זײַן, מיר פֿאַרזינקען אין גאַנצן אין דער וועלט פֿון איר חלום"... ווייטער נישט אמת! איר קאַנט אין גאַנצן נישט "פֿאַרגעסן" און "פֿאַרזינקען", וואַרעם, אויב איר געדענקט, צעטיילט זיך דער חלום אויף דריי טיילן, און נאָכן ערשטן פּעריאָד "עפעס ווי יאָ און נישט", נאָכן צווייטן פּעריאָד "שוין אויף געוויס", קלאַפֿט דער ווינטער צו קלעאַפֿאַטרען אין פֿענצטער אָן, און לאָזט דעם לעזער נישט "פֿאַרגעסן" און "פֿאַרזינקען"...

בכלל איז קלעאַפֿאַטרע גענוג "העל און קלאַר" אַרויס, קיין איין ריר, קיין איין פּינטל מיט אַן אויג איז פֿאַר מיר נישט פֿאַרלאָרן געגאַנגען. און "פֿוסטריט, טריט בײַ טריט, נשמה־טריט" גײ איר נאָך פֿון איר אויף דער בימה אַרײַפֿגײן בײַן אַראַפֿגײן. איך ווייס, איך פֿיל, אַז מיר האָט זיך דאָ עפעס אַמגעגעבן צו געבן אַן "ערנסטע און סיפֿע זאָך"! מעגלעך, אַפֿשר נישט קלעאַפֿאַטרען – איז קלעאַפֿאַטרעס טאַנץ, און דאָ גײט מער נישט ווי אין נאָמען...

איך בין אײַך מודה, אַז דאָס וואָס איך גיב אָפּ אײַנציקע בילדער און עפּיזאָדן מער

אויפֿמערקזאמקייט, וויפֿל זיי קומט – איז גאָר נישט קיין מעלה... אָבער, גאָט, מיין גאָט! – וויפֿל ביישפּילן אין דער יעווראָפּעיִשער ליטעראַטור, ביי יעווראָפּעיִשע ליטעראַטאָרעס וואָלט איך אײַך געקאָנט געפֿינען, ביי וועלכע אָט אַ דעם חסרון טאַפט מען אָן אויף יעדער שרייט און טרייט, און דאָס דינט, געוויינטלעך, פֿאַר אַ טעמע פֿאַר דער קריטיק. נאָר שוין דערנאָך, אַז זיי זענען שוין אָפּגעדרוקט... דערמאָנט זיך נאָר, למשל, אין "דאָס לעבן פֿון וואַסילי פֿויוויסקי" אַנדרייעווס. וויפֿל זיטיקע, איבעריקע עפיזאָדן, וויפֿל אָפּטרעטונגען אין דער זיט אַרײַן; וויפֿל מאָל לאָזט ער אײַך איבער, ווי אַלײן, אין מיטן דערינען, מיט אַ נייער זאָך, און איר אפּלט זיך, כאַפט זיך, לייענט גיך, גיבער, שנעלער, כדי איר זאָלט וואָס גיבער צו דער היפּטעמע צוקומען, וואָרעם דאָ איז קאַלט... און נאָך וואָס האָט דאָס אים געטויגט?...

און ווייסט, ליבער פֿריינד, וואָלט איך איצונד באַדאַרפֿט שרײַבן "מרים", וואָלט זי גאָר אַנדערש אַרויס, וואָרעם איך ווייס וווּ עס ליגט דער הונט באַגראָבן. איך פֿיל, עס קריצט מיר אין אויער די דיסאַנאַסן דאָרט; מיט איינעם וואָרט, איך פֿיל אַז ס'איז נישט גוט. נישט אַזוי איז מיט "קלעאַפּאַטרען!" "קלעאַפּאַטרען" פֿאַרייכטן קאָן נישט נאָר איצט (ווי איר מיינט). ניין! נישט איצט, נישט מאַרגן און נישט קיין מאָל. קיין מאָל וואָלט איך "קלעאַפּאַטרען" אַנדערש נישט געשריבן, וואָרעם איך בין טיף־טיף איבערצפּיגט, אַז איך האָב אַן אמתן אירן נשמה־אויסדרוק געפֿונען! איך פֿאַרשטיי עטלעכע בילדער אַרויסוואַרפֿן, דעם סטיל אויסבעסערן, איבער אַנדערשן, אָבער איבערבויען זי אויף ס'ניי – בשום־אופֿן־וואָפֿן נישט! און נאָך אײַך קומט אויס, אויב אַזוי, אַז "קלעאַפּאַטרען" זאָל איך דן זײַן בשרפֿה. וואָרעם, ווי געזאָגט, פֿון מײַנע הענט קיין 'תקנה' וועט זי שוין נישט באַקומען, וואָרעם "איך האָלט זי נישט פֿאַר אַזוי אַרעם, זי זאָל אַלמאַזן בעטן"...

לייענט זי איבער נאָך אַ מאָל, כִּבעט אײַך, און זאָגט צי דאָרף אַזאַ "טיפֿע און ערנסטע זאָך", איבער "ריין טעכנישע" חסרונות לאַיבד גיין? זאָגט! צי נעמט איר אויף זיך אַזאַ אַהריות? שטעלט אײַך פֿאַר, וואָס פֿאַר אַ רושם דאָס וועט אויף מיר מאַכן! שטעלט אײַך פֿאַר... איך פֿרעג, צי האָט דער העררן יואל מאַסטבוים שוין אַזוי פֿיל פֿאַרדינט ביי זיך, ביי זײַנע רעדאַקטאָרן, ביי צייטלינגען און פֿרישמאַגען און ביי דער ייִדישער ליטעראַטור; צי זענען זײַנע פֿלייצעס שוין אַזוי געזונט אַז ער זאָל שוין קענען נעמען אויף זיך אַזאַ אומגעלומפּערטע טשעפּוכאַ, מדיחה, ווי "האַלדרי, האַלדרי"?¹⁹ און דאָך און דאָך?

זײַט מיר מוחל, וואָס איך האָלט אײַך אַזוי לאַנג: "ס'איז אַקעגן דעם וואָס איז צו רייד געקומען".

הערט מיך אויס! איך וויל, אַז "קלעאַפּאַטרען" זאָל זיך דרוקן אין אונזער וועג.²⁰ איך וועל זיך אָפּזאָגן פֿון "ניסס און אַריגינאַלעס", אויף וועלכן איך האָב פּרעטענדירט, און אונזער וועג דאָרף זיך דערפֿון אַפֿילו נישט אָפּזאָגן, וואָרעם ער האָט אַפֿילו קיין מאָל נישט צוגעזאָגט אין דעם געביט "ניסע וועגן" וויזן... און אַזוי וועלן מיר, צוויי עניי־ממעש, זיך משתדך זײַן... איך באַשטיי אויף קליינע סטיליסטישע אויסבעסערונגען. געלט – ווי אַלע. זעט, איך בעט אײַך, זיך משתדל

זיין, אפשר וועט דאָס גיין. איך וואָלט נאָר וועלן, עס זאָל זיך אין איין נומער דרוקן.

וואָס זשע געהער "פּויליש" – גיט דאָס אין זאַמלבוך און, אויב ס'איז מעגלעך, גיט די פּרעדיקאַטן טאַקע אויף סוף, וואָרעם אונדז אוקראַינער קלינגט דאָס ריטמיש... גיט "פּויליש" אָן "קלעאַפּאַטערען"! כּוואָלט געוויס אַנדערש באַשלאָסן, ווען כּוואָלט אויף אַ צווייט ביכעלע צו דרוקן געלט האָבן.

כּיבעט אײך, שרײַבט ווער פֿון אונדזערע שרײַבער נעמט אַנטייל אין זאַמלבוך און ווען רעכנט מען עס זאָל אַרויסגיין? מאַנט מיר געלט; אויב מען וועט אײך געבן, וועט איר אַפּשיקן אויף דעם זעלבן אַדרעס.

אײער בעסטער פֿרײַנד
דער נסתר

ענטפֿערט, כּיבעט אײך, וואָס גיכער.

[4]

(מאַרץ 1908)

ליבער און טייערער ניגער!

בלבֿ קרוע ומורתח שרײַב איך איצט וואָס איך שרײַב. און שרײַבן שרײַב איך דאָס אײך, ווייל איר זענט מיין "שלייפֿער". פֿאַר וואָס קומט דאָס מיר: אײך און ווייטערן איז מיין "ערשטער שניי" ²¹ שטאַרק געפֿעלן, גאַרעליק האָט דאָס געלעזן "מיט גרויס אַנטציקונג", די אַלע מינע באַקאַנטע און קעשענע־מבֿינים, לייענענדיק דאָס אין כתבֿיד, האָבן דאָס שטאַרק געלויבט – פֿאַר וואָס זשע האָב איך, דאָס אין דרוק לייענענדיק, שײַער נישט געוויינט, יאָ, פּשוט געוויינט פֿאַר פֿאַרדראָס, כּעס און האַרצקלעמעניש. איך פֿרעג אײך, וואָס האָט איר געטון? וואָס פֿאַר אַ זינען האָט, למשל, אָט אַ די "איבערגעשלייפֿטע" פֿראַזע: "ווי גאָר די וועלט וואָלט עס פֿון דעם עלנטן, פֿאַרצווייפֿלטן האַרץ פֿון דער פֿאַרבלאַנדזשעטער אייביקייט אויסגעשרייען" – וואָס הייסט עס? וואָס פֿאַר אַ שייכות האָט די גאַרע וועלט צום האַרץ פֿון דער אייביקייט. ס'איז דאָך צוויי באַזונדערע מושגים. צי האָב איך דען אַזוי געשריבן און געמיינט? איך האָב געשריבן: "וויזט אויס, ווי אַן אַרויסגעוואַקסענער שטיק קדושה, וואָס איז אויף ליב־טאַטע און ליב־זיידע־געפֿיל אין כּשרות דערצויגן" – פֿאַר וואָס האָט איר אָט דאָס גאַנצע אונטערגעשטריכעלטע אויסגעמעקט?

צענדליקער ערטער, יאָ, צענדליקער וואָלט איך געוויזן, וווּ איר האָט נישט־גערעכט אַרויסגעוואַרפֿן און איבערגעאַנדערשט. בכלל, ליבער, וווּ איז דאָ און וואָס איז דאָ דער קריטעריום: צי זענט איר בטוח, אַז ווען, אַ שטייגער, ווייטער אַדער גאַרעליק זאָלן מיך "שלייפֿן", וואָלטן זיי אויך דאָס זעלבע וואָס איר אַרויסגעוואַרפֿן און איבערגעאַנדערשט? ס'איז דאָך אַ "דבֿר התלוי בטעם" – איר פֿילט אַזוי, דער אַנדערער – אַנדערש, איר שניידט על ימיני, דער צווייטער וואָלט אַרויסגעכאַפט פֿון שמאלי. וואָס זשע, פֿרעג איך אײך, וואָלט שוין פֿון מיר געבליבן? פֿאַרשטייט מיך, טייערער, אַז ווי איידל, צאַרט, געטרײַב און

איבערגעגעבן די האַנט פֿון פֿאַרריכטער זאָל נישט זײַן, דאָך קער זי צו אַ געוויסן גוף, דער גוף האָט זיך זײַן נשמה, די נשמה האָט זיך איר געשמאַק, אירע געפֿילן און איר לבֿוש פֿאַר די געפֿילן.

נאָר נישט נאָר דאָס בין איך אויסן. איך וויל מיט אײַך וועגן דעם פרעדיקאַט רעדן: דאָס איז בײַ מיר אַן עיקר. איך האָב אײַך נאָך דאַמאָלס געוואָלט באַמערקן, אַז דער פרעדיקאַט אין סוף פֿון זאָך איז נישט נאָר קײן דיטשע מאַנאַפֿאַליע, אַז ווען די דיטשישע זיידעס זענען נאָך אויף אַלע פֿיר געגאַנגען, האָבן שוין די פֿאַעטן פֿון גריכנלאַנד און רוים פֿון דעם אַרט אַרויסרעדן געוויסט. אַכט און צוואַנציק יאָר, זאָגט מען, האָט גערויערט בײַ זשוקאָווסקין דאָס איבערזעצן פֿון "אַדיסעאַ". דאָכט זיך גענוג צײַט אויף קענען אויסרוסירן דעם גרעק, דאָך וווּ איז דער פרעדיקאַט געבליבן? און וויפֿל שײַנקײט, וויפֿל עפישע מנוחה, ערהאַבענער עפֿאַס פֿון דער אַלטער יוגנט אין דערין שטעקט! איך ווייס נישט, צי ווען איר און איך זאָלן קענען אויף ייִדיש אַנשרײַבן "גאַיאָוואַטאַ", די "יונגפֿרוי פֿון אַרלעאַנס", "הערמאַן אונד דורותיאַה", צי וואָלטן מיר אַנדערש אָנגעשריבן ווי לאַנגפֿעלאַ, שילער און געטע? און לאַנגפֿעלאַ איז דאָך נישט קײן דיטש, און בונין,²² זאָגט מען, האָלט זיך פֿעסט בײַם טעקסט. און בכלל, רעכן איך, אַז מיט דער פֿרײוועלעגיקע ניצן זיך אויס אַלע די, וואָס פרעטענדרין נישט אויף פֿראַזע, אויף געוויינלעכער. דאָס אַלעס האָב איך אײַך נאָך דאַמאָלס געוואָלט באַמערקן, נאָר איך האָב נישט געוויסט, וואָס פֿאַר אַ באַדייטונג עס וועט פֿאַר מיר האָבן. און דער שכל איז מיר נאָך די יאָרן געקומען. איצטער, אַז כײַהאַב דערזען דעם "ערשטן שניי", האָב בײַ זיך באַשלאָסן אײַן מאָל פֿאַר אַלע מאָל: איך וויל נישט, איך קאָן נישט וועלן איר זאָלט מיר אַן אַנדער סגנון געבן, דער סגנון פֿונעם "ערשטן שניי" איז נישט מײַנער! און אויב, ליבער, איר גלייבט אין מיר באמת, אויב איר גלייבט אין דעם ערנסטקײט פֿון מײַנע געפֿילן, דאַרפֿט איר מיר אויך גלייבן, אַז דער לבֿוש מײַנער איז מיר אַזוי אײַגן, ווי אײַגן סײַז מיר אין גאַנצן דאָס, וואָס איך שרײַב.

ליבער! ווען דאָס וואָלט נאָר בײַ מיר אַן אײַנגערעדטע זאָך געווען, אַ געוויינהייט נאָר, אַ רײן מעכאַניש "נאַכזעעניש", וואָלט זיך שוין לאַנג דערפֿון אָפּגעוויינט און אָפּגעזאָגט, ווי איך האָב זיך שוין פֿון אַ סך "נאַרישקײטן" אָפּגעזאָגט. נאָר, נײַן! אַט דער סגנון דאָס בין איך און איך וויל נישט און וועל נישט פֿון אים זיך אָפּגעוויינען!!! ליבער! צי פֿאַרשטייט איר דען נישט, אַז איבערשטעלנדיק יעדער זאָך, ווערט פֿון אים דער מאַרך אַרויסגעצויגן?

איך שיק אײַך דאָ אַ פֿאַר זאַכן פֿון מײַנעם אַ חבֿר. איך בעט אײַך זיי איבערקוקן און אים ענטפֿערן אויף אַט דעם אַררעס: Бердиячев, Малая Юридикя, ²³ Соломону Либову

וואָס אײַער מײַנונג זאָל דערפֿון נישט זײַן, ענטפֿערט אים, איך בעט אײַך. איר קאַנט זיך נישט אויסמאָלן, ווי דער מענטש האָלט ערלעך אײַער מײַנונג... אויב די זאַכן זענען ווייניק, כּדי מען זאָל קענען זאָגן וועגן מחבר חיוב אַדער שלילה, שרײַבט דאָס אים: בײַ אים ליגן אַ סך זאַכן אָנגעשריבן און די צוויי זענען בײַ אים

דאָס "זיבורית" (אַזוי שרייבט ער מיר). איך וואָלט איך געשיקט אַ מאַרקע אויף אים
אַ קאַרטל צו שרייבן, נאָר איך האָב גראַדע נישט אונטער דער האַנט – פֿאַר-
ציעט!

ליבער און טייערער! ענטפֿערט מיר, ווי געפֿעלט איך מיין "מעריב". איך וואָלט
וועלן, אַז מען זאָל מיר צושיקן "קלעאַפֿאַטרע", וואָלט איך דאָרט די פֿאַר
קנייל-פֿעריאָדן, די גרויסע, צעפֿלאַנטעט; אויב זשע ס'איז אוממעגלעך – גיב איך
איך רשות דאָס צו טון.

מען זאָגט אַז נומברג האָט שוין אין הזמן געשריבן פֿון דעם ערשטן ביכל
ליטעראַרישע מאַנאַטסשריפֿטען, נאָר איך קאָן, ליידער, די נומערן נישט געפֿינען
און זען; ²⁴ שרייבט, וואָס זאָגט ער דאָרט. איך וואָלט איך נאָך אַ סך געשריבן וועגן
זיך און וועגן אייער לעצטן בריוו, נאָר איך האָב איך שוין גענוג פֿאַרהאַלטן. זיט
זשע געזונט און גליקלעך,

אייער איבערגעגעבנסטער פֿריינד,
דער נסתר

גריסט ווייטערן און גאַרעליקן הערצלעך.

[5]

[מאַרץ-אַפּריל 1908]

ליבער און טייערער ניגער!

מיט גרויס ווייטיק האָב געלייענט אייער בריוו. און באַלד, ווי נאָר איך האָב זי
איבערגעלייענט, האָב זיך גענומען לייענען מיין "מעריב". ²⁵ ליבער, איך טוט ווי
דאָס האַרץ? הינט ווי אַזוי האָט מיר שוין באַדאַרפֿט וויי טון, ווען נאָך גרויסן
עיונדיקן איבערלייענען "מעריב", האָב קיין איין אָרט, קיין איין פֿראַזע (אַפֿשר
באמת טאָקע אַ ביסל האַרבער) זיך נישט געקאַנט פֿאַרשטעלן אַנדערש
אַנגעשריבן, ווי זי איז באמת. און פֿאַרן קאַפּ האָב זיך גענומען און געזאָגט צו זיך:
דו, וואָס דו באַמערקסט דאָס, וואָס קיינער באַמערקט נישט (אייערע ווערטער), וווּ
איז דיין חושי-השמיעה, וווּ איז דיין אויער? און באמת, ליבער, איך שווער ביי
אַלעמען וואָס מיר ליב איז און הייליק, אַז חוץ דריי ערטער שווערע האָב אין דער
גאַנצער זאך נישט געפֿונען גאַרנישט, וואָס ס'זאָל דאַרפֿן תיקון. איך האָב
געפרוווט, למשל, אַ טראַכט טון וועגן זיי פֿאַרריכטן און (איך שווער נאָך אַ מאָל!)
בשום-אופֿן-וואָפֿן קאָן זיך נישט איבערקערן; נאָר די ערטער זענען, דאַכט מיר, פֿאַר
אַיך נישט אַזוי שווער צו פֿאַרריכטן זיי. איך גלייב, אַז אין "קלעאַפֿאַטרע" וועט
איך אויך אויסקומען אַזעלכע קניילן צו צעפֿלאַנטען. וואָס זשע איז "מעריב"
ערגער ווי "קלעאַפֿאַטרע"? דער "משונה ווילדער" אינהאַלט, זענט איר דאָך מודה,
אַז ער "דאַרף און מוז" געדרוקט ווערן. קעגן דער פֿאַרמאָ בכלל פֿון דער זאך האָט
איר, דאַכט מיר, גאַרנישט. נאָר דאָ גייט נאָר אין איינציקע פֿראַזן – "ווילד
אַבסטראַקטע און אַבסאָלוט פֿראַזאַישע". איז די "ווילד אַבסטראַקטע" דאַרפֿן און

מוזן (נאך מיין מיינונג) בליפן, און מיט "אבסאלוט פראזאישע" – קאנט איר זיך אפרעכענען ווי איר ווילט. וואָס זשע האָט איר דאָ זיך מתקשה געווען מער ווי אומעטום? וועט דען נישט אָן עוולה זיין, אַז איבער קלייניקייטן זאָל נישט געדרוקט ווערן "איינע פֿון מינע טיפֿסטע, דרייִסטסטע און אייגנאַרטיקע זאַכן" (אפערע ווערטער)? האָ? אמת, זייער שווער קאָן אייך אַנקומען אַזוי פֿיל (אויב ס'איז טאַקע באמת אַזוי פֿיל) צו פֿאַרריכטן, נאָר איך קאָן אייך נאָר צוזאָגן, אַז מער אַזעלכע שווערע שטיקלעך אַרבעט וועל איך שוין נישט צושטעלן. איך רעכן, אַז אין פֿערטן ביכל מוזט איר געבן "קלעאַפֿאַטרע", און "מעריב" וועט נאָך ביי אייך ליגן אַ שטיקל צייט. פֿאַר דער צייט, רעכן, וועל אייניקע ערטער דאָרט אַליין פֿאַרריכטן און אייך צושיקן, און דאָס איבעריקע וועט איר שוין. און ווילן וויל איך "קלעאַפֿאַטרע" אין פֿערטן, און נישט דאָס נייע – ראשית, וויל "קלעאַפֿאַטרע" ליגט שוין זייער לאַנג און סדאַרף שוין געדרוקט זיין, און צווייטנס איז אין דערינען ווייניקער דאָ אויף פֿאַרריכטן, ווי אין דעם נייעם.

אַז מען דאַרף אַרויסוואַרפֿן דאָס (אומקלאָר וואַרט) בין מודה, אַז מען דאַרף דעם אייבערטיטל "פֿון מינע עפֿיזאָדן" אויך אומבלייבן בין אויך מודה, נאָר איך האָב נישט, אפֿשר וועט איר געפֿינען אַ פֿאַסנדערן – מהיבא־תיתי. איך גיב אייך די פֿאַלקאַמע רעכט דעם אָנהייב קירצן. וועגן די סך מאָל "שטיל" פֿון איין קאַפיטל (ווייטערס באַמערקונג) – האָב אויך געוויסט, אַז דאָס שטילקייט האָט פֿאַרשידענע שאַטירונגען, נאָר וועלן דאָ אַלע מאָל אַן אַנדער שאַטירונג געבן, וואָלט פֿאַרקראַכן קיין בויבעריק און וואָלט פֿון גאַנצן קאַפיטל אַ תל געמאַכט. געבן אַזוי פֿיל וויפֿל עס געהער צו זיין, איז נישט געווען פֿאַר מינע כּווחות: מער רויקער וואָלט באַדאַרפֿט זיין בשעת־מעשה. און ווייטער דאַכט זיך מיר טאַקע, אַז בנידון־דידן איז עפעס איין שטילקייט פֿאַסנדער – אַן שום פֿירושים. נאָר טאַמער איז פֿאַרט אַ סך מאָל, איז איין עצה – אַרויסוואַרפֿן עטלעכע, כּנהוג. וועגן אַרעמען און נישט־שיינעם און אפֿשר בטלנישן קאַרטל – רעכן, אַז מען דאַרף נאָר איין פֿראַזע איבעראַנדערשן (און דאָס וועל איך טון). איך בעט אייך נאָך אַ מאָל, אַז נישט דאָס נייע, נאָר "קלעאַפֿאַטרע" געבן אין פֿערטן. דאָס איז אַלעס. איך בעט אייך, ליבער, אַז די עצה מיט "מעריב" זאָלט איר זען.

טאַמער קאָן איך קריגן די פֿאַר נומערן דאָס יודישע פֿאַלק, דאָרט וווּ ס'איז געדרוקט שניאורס "מעשי־בראשית".²⁶ איך דאַרף זיי זייער נייטיק האָבן; איך בין איצטער עוסק אין דער הלכה.²⁷ איך וויל מיר אויף מיין אייגענעם וועג גיין און דערום דאַרף שניאורס זען, כדי נישט נכשל ווערן אין "זוגות"....²⁸ איך וועל זייער דאַנקען, און וועל זיי, ווי נאָר איך וועל מיין זאָך ענדיקן, זיי אפֿשיקן מיט דאַנק. איך רעכן, אַז זיי דאַרפֿן געוויס זיין ביי העררן גאַרעליק. איך וואָלט אים שטאַרק געדאַנקט.

איך בעט זען אין "קלעאַפֿאַטרע" כאַטש איין אַפּוזאַץ פֿונעם אַנדערן אַפּטרעטן, דער ערשטער שניי" איז געווען צונויפֿגעוואַקסן אין שטיקער גאַנצע. איך בעט אויך זאָלן די מיספֿאַרשטענדענישן מיט איינציקע ווערטער און מיט גאַנצע פֿראַזן שוין נישט זיין.

איר פֿרעגט, וואָס איך מאַך – אויף פּוּרִישקעוויטשן²² מײַנע פֿרײלעכע הײַנטן, אויף אַלע שװאַרײַשלאַל מײַנע פּערספּעקטיוון אויף מאַרגן. ווי באַצײט מען זײך דאָ צו (לײטעראַרײַשע) מאַנאַטשורִיפֿטען? פֿרעגט בעסער נישט. טאַמער ווײלט איר ״לײכעס פֿון פֿרײער לײכע״, אַזױ שאַנטאַנען, קאַנקורענטקעס פֿון דונקאַנען (נישט אין קונסט געוויינלעך, נאָר אין פֿײַס־הײבן...) – אַט דאָס קרײגט איר בײַ אונדז. איר קאַנט דאָך ווײסן פֿון דער צאָל עקזעמפּלאַרן וואָס איר שיקט אַהער. עס רײסט זײך פֿון מײן מױל אַ קללה – לאַמײך שױן בעסער שװײגן.

טאַמער איז אײך ווײניק רעצענזיעס אויף די (לײטעראַרײַשע) מאַנאַטשורִיפֿטען – קאַן איר אײך מודיע זײן אַז אין גײכע צײטן וועט איר האָבן נאָך אײנע פֿון הסופֿר הנכבד מר ש. צ. זָצ״ר (ער איז אין זשײטאַמיר). ס׳פֿרײט אײך?²³

אײך דערמאַן נאָך אַ מאָל – געלט... איר וואָלט אײצט צוגעשיקט ״גאַט און זײן טעות״,²⁴ נאָר נישט אויסגערעדט זאָל זײן, איר האָב קײן מאַרקע אונטער דער האַנט. אײער ברײוו איז אַהערגעגאַנגען פֿינף טעג, דערפֿאַר וועט זײך מײנע פֿאַרשפּעטיקן.

זײט געזונט און גליקלעך,

אײער געטרײער און אײבערגעגעבענער

נסתר

[6]

ווילנע, 1908.12.3 ודאַטע פֿון פּאַסטשטעמפּל²⁵

לײכע און טײַערע ווײטער און נײַגער!

וואָס הערט זײך? וואָס וועט זײן מײטן זאַמלבוך?²⁶ לײטעראַרײַשע מאַיִ-נאַטשורִיפֿטען האָט מען שױן אין היסטאָרײַשן אַרכײוו אָפּגעגעבן: קאַמפּלעטן פֿאַרקײפֿט מען שױן... און מײר האָט זײך די צײט געחלומט, אַז דאָס טעט בוך איז אַרױס... צי איז שױן קײן האַפֿענונג נישטאַ? ... ס׳איז דאָך אוממעגלעך אַזױ. ווי קאַן מען גאָר נעמען אַ פען אין האַנט, אַז דו ווײסט אַז פֿוילן וועט דאָס, דאָס מײט דײר אין אײנעם... איר בײן אַזױ מאַט, אַז די פען פֿאַלט מײר פֿון האַנט. איר פֿיל נאָר, אַז אויב עס וועט זײך (אומקלאַר וואַרט) אַ שטיקל צײט אַזױ דערלענגערן, אַזױ פֿאַרשלאָג איר זײך ערגעץ אין אַ ווײסטן עק – אויף נישט אַרױסצוקרײכן מער – אַזױ ווײסט און פּוסט אויף דער נשמה! זײט מײר מוחל וואָס דול אײך די קאַפּ. איר האָט מן־הסתּם אײערס גענוג.

נײַגער! איר פֿאַרט נישט קײן קײעוו? שרײַבט, כ׳בעט אײך.

אײער נסתר

ווילנע, 1908.12.13 וואָטע פֿון פּאַסטשטעמפל

ליבע און טייערע!

נישט האַבנדיק קיין ענטפֿער אויף מיין פֿריערדיק קאַרטל, שרייב איך דאָך, ווייל איך מוז... און אַט איבער וואָס: כּהאַב באַקומען אַן איינלאַדונג פֿון אַניסקי צו נעמען אַן אַנטייל אין זײַן ייִדישער וועלט.³⁴ צווישן אַנדערע תּנאים נעמט ער מיט מיר אויס, אַז די זאַך וואָס גיב אים זאָל נאָך נישט זײַן געדרוקט פֿריער נישט אין ייִדיש און נישט אין העברעיִש: ס׳הייסט, געבן פֿריער אין רוסיש דאָס, וואָס ס׳איז הורתו ולידתו אין ייִדיש געווען... נו, ווי קאָן מען זיך פֿילן. איך וואָלט זיך פֿילן ווי אַן אייגן קינד צו שמד פֿירן, נאָר וואָס זשע טוט מען אָבער? ס׳איז דאָך אַזוי אויך נישט מעגלעך. איך רעד שוין נישט פֿון געלט, נאָר אַן אַרט אויף דרוקן אין ייִדיש וווּ נעמט מען?³⁵ פֿאַר מיר שטייט די פֿראַגע אַ סך, אַ סך שאַרפֿער ווי פֿאַר אַלע: איר ווייסט דאָך אַליין אַז איך זאָל שוין, למשל, וועלן גיין אין שדכן, וועט דער שדכן מיך נישט נעמען.³⁶ וואָס זשע טוט מען, אויב אַזוי? איך האָב דערום זײַן פֿאַרשלאָג אַנגענומען, אויך מיט אייניקע תּנאים פֿון מיין זייט. איך דאַרף אים שוין צום ערשטן ביכל עפעס שיקן. נאָר וואָס שיקט מען אים? זאָל איך אַזוי וויסן פֿון צרות! ענטפֿערט, וואָס טוט מען? בכלל, ווי קוקט איר דערויף.

אײער נסתר

איך שיק אים, דאַכט מיר, "גאָט און זײַן טעות".

[יאנואַר 1909]

ליבער ניגער!

נישט האַבנדיק פֿון אײך אַזוי לאַנג קיין ענטפֿער, בין איך געגאַנגען און יאָ געשיקט "גאָט און זײַן טעות". און היינט אין איינעם מיט אײער בריוו שוין באַקומען דעם כתב־יד צוריק, מיט אַ מגילה אַ גאַנצער. איך האָב אים, ווי איר זאָגט, באמת דערשראַקן.

ניגער! איר ווייסט נישט, ווי מיר שלעכט איז איצונד. מײנע עינייים איז נישט צו באַשרייבן. בײַ אונדז רעשט זיך, טאַראַראַמט זיך, און עפעס פֿיל איך זיך אַזוי פֿון ווייטנס, אַזוי פֿרעמד, טאַקע פּאַבל בין השמחים. וואָס, באמת, וואָס קער איך זיך אַן מיט די אַלע בלעטער פֿון וואַרשע, אַדער פֿון אייערע, דאָרט אין ווילנע. טאַמער שיקט גאָט יאָ צו עפעס אַ שטיקל אַרגאַן (די וואַכענשריפֿט),³⁷ דאַרף ער אַרײַנפֿאַלן אין אַזעלכע הענט. איך וועל זיך אַפֿילו נישט פֿרווון שיקן צו פרצן. ער האָט פֿון מיר קיין הניפֿהלע נישט געכאַפֿט. אומזיסט טירחא. דורך אַן אַנדערן, הלמאי זאָל איך זאָגן, שטייט מיר נישט אַן. און אַזוי בלייב דאָ זיצן שאַ, שטיל, אויף מיין מדוכא... און איר הייבט אויך אַן אַרבעטן אויפֿן טאַג און פֿאַרן טאַג...³⁸ לאַמיר שוין שווייגן. איך שרייב איצונד אַ זאַך אַ שיינע זייער, איך ווייס נאָך נישט, ווי ווייטער וועט גיין,

נאָר ביז אַהער זייער גוט. אַ טעמע אַ תנכישע, אַ ריכע און שיינע, און ליכט און פֿאַרשטענדלעך געשריבן. ס'איז נאָך אַבער אין די וויקעלעך...³⁹

ניגער! איך בעט אײך, טוט דאָס צוליב מיר. אין צוויי טעג אַרום וועט איר מיין בריוו באַקומען. בעט איך אײך תיבֿףֿזמיד אָפּנעמען ביז ליטוואַקן דאָס "טאַגביכל"⁴⁰ און דאָס מיר צושיקן. איך וואָלט געוויס נישט מטריח זײַן (איך בין נישט דער מענטש), נאָר ס'איז דאָרט ביז אים דער איינציקער פֿאַריכטער עקזעמפּלאַר. ביז מיר איז שרעקלעך, ווי נישט גוט. איך בעט אײך. מיין לאַגע קענט איר זיך אויסמאַלן. איך בעט אײך נאָך אַ מאָל טאַקע תיבֿף. איך וויל נישט עס זאָל זיך דרוקן גאָר אין דער נײַער צײַט⁴¹ (זאָגט עס נישט ליטוואַקן). איך וועל דאָס אײך באַלד דערנאָך צושיקן פֿאַר אײַער צײַטונג אין ווילנע.

ניגער! איך נײַטיק זיך זייער, זייער. פֿאַרשטייט מײך. איך שרײַב איצט אויך אַ קאַרטל צו ליטוואַקן. און אויף אַ זאַמלבוך, אָדער אויף ליטעראַרישען מאַנאַטס(שריפֿטען) איז שוין דען קײן האַפֿענונג נישטאָ?

אײַער איבערגעגעבנסטער,

נסתר

[9]

זשיטאַמיר, 1.9.1909 [דאָטע פֿון פֿאַסטשטעמפּל]

טויזנט מאָל, ליבער ניגער, דאַנק איך אײך פֿאַר אײַער טירחה. אויף אײַער בריוו האָב אַ סך וואָס צו זאָגן, נאָר לאַז זײַן.

ליבער ניגער: וויסן זאָלט איר, אַז איך געהער נישט צו דעם ראַנג נפֿשות, וואָס ווייסן נישט ווער עלטער איז און וואָס עלטער הייסט. איך האָב אַ גאַט אין האַרצן. און דאָרום האָט מיר שטאַרק, שטאַרק וויי געטון, ווען איך האָב געזאָגט וועגן פּרצן דאָס, וואָס האָב געזאָגט. דאָך... ווי שײן איז מענדעלע אין דער ראָלע פֿון אַ "זיידן" – אַשרי זקנותו שלא ביישה את ילדותו. און ווי לעכערלעך איז – פּרץ "ביז נאַכט אויפֿן אַלטן מאַרק"! ווי שײן איז אַ שיבֿה־טובֿה און ווי לעכערלעך אויף דער עלטער זיך "יונגלען". און וואָס זאָלט איר טון – אויב "משה טײַטש פֿליט הויך" (פּרץ אין זײַנעם אַ רעפֿעראַט וועגן דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור), וואָס זאָל איך טון – עס שמעקט... אומרײַן. וועגן "אַראַפֿגײן פֿון באַרג", "צוגײן צום לעזער" – אַן אַנדערש מאָל. ס'איז נאָר אַ ווייטיק צו זען, אַז "מײַנע כתבֿים" (אַנדרײַעווס) ליגן אין אַ קרן־זווית אַוועקגעלייגט – ווער איז אויף זײ אַ מבין, און מיט "די ליבע פֿון אַ סטודענט" (אויך זײַנס) קלינגען אַלע גלאַקן – פֿע, כּלעבן... אויב עס וועט עפעס זײַן נײַעס, וועל אײך צושיקן.

בלײַבט געזונט. גריסט ליטוואַקן, זילבורגן, היילפּערין און איינהאַרנען, אויב איר זעט זײ. איך שרײַב איצט אויך וויטערן. אײַער אמתער פֿרײַנד,

דער נסתר

זשיטאָמיר, 17.1.1909 [דאָטע פֿון פּאָסטשטעמפל]

טפּערער, ליבער ניגער!

איבער אַ וויסטיקן טעות פֿון פּאָסט איז מיר ערשט נעכטן, דעם פֿרופּצעטן, איבער בריוו מיט פרצעס אינלאַדונג אַנגעקומען.⁴² איך האָב אויסגעקליבן דריי גוטע קאָפיטלעך פֿון "קדמון", וואָס קענען, דאָכט מיר, געלייענט ווערן אויסער די ווענטלעך פֿון גאַנצן. ווי מיינט איר, ס'וועט גיין? דאָס "טאַגביכל" האָב אים נישט געשיקט, וועל ער שרייבט דאָך, אַז קיין המשכים זענען "נישט־פּראַקטיש".

פֿון דעם פּראָבע־נומער אידישע צייטונג און פֿון איבער אַרטיקל, וואָס איר שרייבט, הייב נישט אַן וויסן: מען זעט אים ביי אונדז נישט, איך וואָלט זייער געוואָלט איבער אַרטיקל לייענען. פֿאַר איבער אידישער צייטונג עפעס צושיקן האָב דערוועיל גאַרנישט.⁴³ איך בין, נישט פֿאַר קיינעם געדאַכט, אין אַ מעשה אַרבינגעקראַכן און עס גיט זיך מיר זייער שווער אַפּן, נאָר אַן עקשן בין. איך האָף די צייט דערפֿון אַרויסקריכן, דאָן וועל דאָס אַפּך צושיקן און איר וועט קענען די ערשטע צוויי קאָפיטלעך אין איבער צייטונג אַלס פֿעליעטאַן געבן. זיי זענען זייער שיין און ליכט. פֿון ווייטערן האָב אַ בריוו באַקומען. עס טוט מיר אַזוי וויי דאָס האַרץ אויפֿן חוט דעם איבערגעריסענעם... וואָס טוט פּרץ? איר האָט דאָך אים געזען. טפּערער, שרייבט אַן אויב ס'גלוסט זיך.

איבער נסתר

גריסט אַלע אונדזערע.

זשיטאָמיר, 12.2.1909 [דאָטע פֿון פּאָסטשטעמפל]

ליבער ניגער!

זיט אַזוי גוט און ענטפֿערט תּיבּף, צי וועט אַפּך מיין בריוו מיט מיין ניער זאָך, וואָס וויל אַפּך שיקן, נאָך אויף דעם אייגענעם אַדרעס טרעפֿן. מיט פּרען האָב איבערגעריסן. איך האָב געשיקט עטלעכע קאָפיטלעך פֿון "קדמון". ער האָט מיט אַ ברוגזער בריוו מיר געענטפֿערט, אַז ער איז קיין מבין נישט, ער קאָן פֿאַרשטיין נישט. ווען איך זע אים, זאָג איך אים, ווי דער גרויסער רבי אַהרן קאַרלינער: "קאָנסט, נאָר ווילסט נישט". יאָ, ער וויל נישט. דערויף זאָגט זיין ברוגזע בריוו ערות. דאָרט איז דאָ אַזאַ פֿראַזע: "פּיליכט בין איך פֿאַר אַפּך צו גראָ און פּיליכט איר פֿאַר מיר – צו גרין"... – זאָל זיין גאָט מיט אים!... איך בין ביי זיך נישט געפֿאַלן, וואָרעם איך זאָג, ווער עס גלייבט אין זיך, דאָרף שוין אַפּילו אין גאָט נישט גלייבן. ובפֿרט... אין פּרץ. איך האָב דאָס פֿריער געוויסט. זיט געזונט און גריסט דעם אומבאַקאַנטן מיידל פֿון מיין נאָמען הערצלעך.

איבער נסתר

[פֿעברואר-מאַרץ 1909]

ליבער און טייערער ניגער!

איך שיק איך די זאך דערווייל נאך אן א נאָמען. איך רעכן, אַז ס'דאַרף הייסן "די נבואה אָפּגעטון", אַ ביבלישער מאָטיוו.⁴⁵ אויב איר האָט עפעס בעסערס, פּאַסיקערס הייסט עס, "קרוינט" דאָס מיט דעם.

אַט די טעמע מינע איז דורך מיר נאָך נישט אויסגעשעפט. פֿון פֿאַרשידענע זיטן, מיט פֿאַרשידענע גענג וועל זיך נאָך צו איר אומקערן. חסרונות זענען אין איר, ליבער, פֿאַראַן, מן-הסתם אויפֿן פּוד. פֿאַרשידענע חסרונות: מינע אַלטע, דאָס איבערלאָזן דעם עיקר און זיך פֿאַרקוקן אויף "נאַרישקייטן", קלייניקייטן און ביזאָכן. פֿאַראַן נישט דערזאָגטעס, נישט מאָטיווירטעס; נאָר, נאָך אַלעמען, איז די זאך דאָך אַ גוטע. דער סוף מינער איז אַ ביסל פֿאַר מיר צוגעכאַפט, נאָר אַ ביסל שולדיק זענען אין דערין אויך אַייערע לעזער... אַוודאי וואָלט מין "רעש" און "פֿיער" שענער געקאַנט אַרויס; אַוודאי וואָלט איר אין מין שטילקייט מיט ביידע הענט גאָט אָנגעטאַפט, נאָר וואָס זאָל איך געווען טון: איך וואָלט זיך די "לעזער" נישט צופֿרידן געשטעלט... אַט דאָס ליגט שוין אין דער טבע אין זייערער: ווערט "שטיל", אַזוי הייבן זיי אָן דרעמלען... ווי איר וועט אַליין זען, ליבער, האָב איך זיך פשוט די נעגל געריסן, געזען ס'זאָל אַרויס וואָס פֿראַסטער; איך האָב אויף יעדער שורה כמעט דעם "נסתר" קאַנטראַלירט און אויף "זינע" שטיק אים אָנגעוויזן, געמוטרט אים, זיך ביי אים געבעטן און עפעס... טאַקע אָפּגעדרונגען. אויב זשע די זאך איז פֿאַרט מינע, טאָ – זאָל זי טאַקע זיין.

מיט דעם "פֿלאַך", ליבער, איז אַזוי. איך וואָלט וועלן, אַז מינע נייע זאַכן, דאָס הייסט: "דער קדמון", "מעריב", "טאַגעבוך" און דאָס לעצטע זאָלן זיך אָפּדרוקן.⁴⁶ אויב זשע דער פֿאַרלעגער וועט באַשטיין, ס'וועט אים לוינען אויך מינע שוין געדרוקטע זאַכן געבן איז – מהיבא-תיתי. ווייטער וויל, איר זאָלט זיי רעדאַגירן. איך זשע – מיט דער גאַנצער נשמה. זיצנדיק בשעתן "טאַגעבוך" פֿאַרריכטן, האָב זיך איבערצפֿיגט, אַז איר פֿילט אמת, אמת דעם ריטעם מינעם. און דערום ווילט נאָר... איך וואָלט זיך באַלד צו "מעריב" גענומען, וואָלט דאָרט אַלע בערג און שטרויכלונגען אויסגעליכט און איך שוין ווייניק, גאָר ווייניק אַרבעט געלאָזט. כּוואָלט אויך מין "קדמון" פֿאַרריכט.

די זאך בעט איך אָפּשיקן ווייטערן. איך וויל ער זאָל עס איבערלייענען. אפֿשר וועט עס קאַנען גיין אין יערוזלייסקין מיר.⁴⁷ וואָלט אויך געוואָלט. יא, מיט אַגֶּסקין ווייס נישט וואָס ס'איז מיט אים געשען. נישט אַנדערש, אַז איך האָב מיט עפעס פּוגע-בכּבּודו געווען. עפעס שוויגט ער. ער האָט מיר באַדאַרפֿט געלט שיקן און שיקט נישט. שוין אַ חודש, אַז איך האָב אים נישט געשריבן – כאַפּ אים דער נישט-גוטער... די טעג האָב באַקומען פֿון ביאָליקן זייער אַ וואַרעמען גרוס. ער בעט אים שיקן אַלעס, וואָס ביי מיר נאָר געפֿינט זיך. איך ווייס נישט וואָס צו טון. ער פֿאַרט באַלד קיין פֿאַלעסטינע אַפּ.⁴⁸ איך שרייב דאָס איך גלאַט.

ליבער, איר ווייסט דאָך גוט, ווי אַייער מיינונג אינטערעסירט מיך – טאָ שרייבט

באלד אן און בפרוטרוט. שרייבט פון פלאן, פון אלעמען. איך וואלט שטארק וועלן,
אז די זאך זאל זיך אפטון נאך ביז פסח.
זיט מיר געזונט, געזונט און שטארק און פריילעך,

אייער איבערגעגעבענער
נסתר

P.S: אייערע "געדאנקען פון א לעזער" לייענען זיך מיט אינטערעס. דער עולם
אונדזערער, דאס ביסעלע אונדזערס, לעקט די פינגער... דאס ערשטע ארטיקל
האב טאקע נישט געלייענט, איר האט צוגעזאגט שיקן און האט, ווי סוויזט אויס,
פארגעסן.

טאמער וואלט איר א פאר ווערטער וועגן זילבורגן אָנגעשריבן. ער איני
טערעסירט מיך שרעקלעך. זיין וואושיקער "כיווייס" "ווייס איך?" קלינגט מיר אין
די אויערן. מיט אומגעדולד קוק אויף אייער בריוו ארויס. א גרוס היילפעריגען,
איינהארנען און ליטוואקן. הג"ל.

וואס זאגט איר, ליבער, אויף מיין טיגער! ביי אונדז האט קיינער וועגן אים נישט
געשריבן. און דער לייב? ווי שווער ס'איז געווען נאך ביאליקס לייב אין "מתי
מדבר" און מיט אזוי ווייניק ווערטער.⁵⁰

[13]

זשיטאמיר, 13.4.1909 (דאטע פון פאסטשטעמפל)

ליבער ניגער!

אנטשולדיקט, וואס האב אזוי לאנג נישט געשריבן.

ווי איז ווייטער? איך האב פון אים א פאר וואכן פאר פסח אן אומרויקע בריוועלע
באקומען. ער האט געשריבן, אז ער פארט אפ פון פעטערבורג. אפשר ווייסט איר
זיין אדרעס. אפשר שרייבט איר זיך מיט אים איבער, זיט אזוי גוט און בעט אים ער
זאל מיר אפשיקן "אליהו".⁵¹ איך דארף דאס זייער נייטיק.

אמת, ניגער, אז לייענענדיק אין ווארשע וועגן ביאליקן, האט איר וועגן אים
געזאגט אזוינס וואס ס'האט ביז איך קיינער נישט געזאגט און נישט געהערט. אזוי
האט מען מיר דערציילט. מען האט דאס אויסגעלייענט אין אונזער לעבען.⁵² איך
האב יענעם די אויגן געוואלט אויסרייסן... אקוראט ווי מען זאל מיר זאגן, אז איר
גלייבט אין גאט נישט...

ביי מיר ליגט איצט פארטיק א חסידיש מעשהלע, דאכט זיך, א שיינס און א
געראטנס.⁵³ כיווייס נישט, צי שיקן דאס איך שוין, צי צווארטן א ביסל, איך זאל
איך שפעטער צו צושיקן א פאר זאכן מיט א מאל. סיי ווי סיי קיין פראקטישעס קאן
פון דעם איצט נישט ארויס. מיט אנסקין די מעשה מן-הסתם ווייסט איר: מין
"טאגביכל" איז נישט יידיש. עפעס אנדערש האב אים נישט געשיקט. ער, ווי
סוויזט אויס, פילט זיך א ביסל שולדיק. גערעכט איז ווייטער, אז "ער איז,

סוף-כל־סוף, אַ בטלן און אַן אַלטער בטלן... וואָס וועט זײַן, ליבער? קײַן האַפֿענונגען נישטאַ?
וואָס מאַכט אַנכי, אויב איר ווייסט? אײַער איבערגעגעבנסטער

נסתר

מיין אַדרעס – דער פֿרײַערדיקער.

[14]

זשיטאַמיר, 1909.4.23 וואָטע פֿון פֿאַסטשטעמפל

ליבער ניגער!

ווי ס'ווייזט אויס האָבן זיך אונדזערע קאַרטלעך באַגעגנט. "וואָס איך טו און וואָס איך טראַכט טו?" – ווען איר זאַלט נישט האָבן אײַערע צרות (מין־הסתם האָט איר, וואָרעם ווי איז דאָס אַ ייד אָן...), וואָלט איך פֿון מיין לאַגע דערציילט. די לאַגע איז גאַר נישט קײַן גוטע. שטיל און פֿון ווייט האָב ביז איצט געליטן און, צווישן ליטן קומענדיק, בין איך אַ מאָל נאָך פֿרײַלעך געווען. "געקניפט די באַק" ... אַ סך, אַ סך צרות און יסורים האָב איבערגעטראָגן און גאַרנישט. כ'האָב נאָך געקאַנט ליפֿן. איצט הייב אַן אונטערקניען... טעג, וואָס טראַכט פֿון "אויף דער וועלט זיך לאָזן", אין דעם נוסח, געוויינלעך, פֿון מענדעלעס "פֿישקע". אַך, ליבער! מען זאָגט אַ מאָל, אַז מען קאָן נישט אַריבער מוז מען אַרונטער. וואָס טוט מען: בײַ אונדז ייִדן איז נישטאַ אַפֿילו ווױזן אַרונטער... אַז איך דערמאָן זיך אין אונדזער "На дне" "שטאַרבט אין מיר אַן אַבֿר. הע, ווען בײַ אונדז זאָלן זײַן אַט אַ די "געוועזענע מענטשן", וואָלט שוין לאַנג פֿון זײַער חבֿריא געווען!... איר פֿאַרשטייט, ליבער, אין דרויסן איז איצט פֿרײַלינג. אַ וועלט האָט זיך געעפֿנט, דאָס האַרץ בענקט אַזוי ערגעץ, און דו מוזסט טאָג אויף טאָג, אין איין און דער זעלבער צײַט, מיט די איין און די זעלבע גאַסן, אויף דיין "העברעיִשן" אוראַק גיין, טאָג אויף טאָג, דרײַסיק מאָל אַ חודש און פֿאַרדין אַ... 18 קאַרבן שטיק. טפֿו!!!
מיין נײַ חסידיש מעשהלע וועל שוין שיקן שפּעטער מיט נאָך עפעס.
שרײַבט מיר, כ'בעט, ווייטערס אַדרעס.

אײַער נסתר

[15]

זשיטאַמיר, 1909.6.8 וואָטע פֿון פֿאַסטשטעמפל

ליבער ניגער!

אַ דאַנק איך פֿאַר אײַער טרײַסטקאַרטל. ניס איז בײַ מיר דאָ אַט וואָס: איך האָב נאָר וואָס אַנגעשריבן נאָך אַ מעשה, נאָך מיין מיינונג זײַער אַ שיינע. "פֿרײַלינג" הייסט עס.⁵⁵ געראָטן אין "טאַגעביכל". אַזוי אַז בײַ מיר געפֿינען זיך איצט צוויי זאַכן נמע. און... שטעלט איך פֿאַר, ליבער און טײַערער, עס לייגט זיך מיר די האַנט

נישט בשום־אופן זיי איבערצושרייבן און אייך - אפילו אייך - זיי שיקן. און געוואלט וואלט איך איר זאלט זיי זען - מיטן גאנצן לעבן, וואָרעם - ווער זשע שוין, אויב נישט איר. מיין "פּרילינג" האָב געשיקט גאַרעליקן. ווי מיינט איר, ליבער, איך מעג ביי אים פּאָדערן געלט? ער האָט דאָס מין? ביי מיר איז איצט זייער נישט גוט. איר ווייסט דאָך: זומער פּאָרט מען אַרויס אויף די דאָטשעס און ווי נעמט [מען] דאָמאָלס אויף לעבן. איך האָב זיך איצט פּאַר אַ נײַער זאָך גענומען. איך רעכן איר פּיל צײַט און כוח אָפּגעבן. דאָס דאַרף זײַן מײַנע אַ זאָך, מיטן פּולן מױל. אויב עס וועט נאָר מעגלעך זײַן, וועל אייך צושיקן מײַנע לעצטע זאַכן. זײַט מיר געזונט און שטאַרק. איך האָב הײַנט געלייענט אײַער אַרטיקל וועגן "מגילת האש".⁵⁶ פּאַר וואָס האָט איר מיר נישט געשריבן וויפּערס אַדרעס? איך האָב דאָך אייך אַזוי געבעטן. זײַט געזונט. אײַער איבערגעגעבנסטער

נסתר *

* גאַרעליק שרייבט "ניסטר". אַ בריאה!

[16]

[אַרום יולי 1909]

ליבער און טייערער ניגער!

אַט האָט איר מײַנע זאַכן. "די מעשה מיטן ליעווער" האָט איר מן־הסתם אַ מאָל געהערט. חסידים שושקען זיך בשעת זיי רעדן פֿון "אים", און, בכלל, רעדט מען פֿון אים נישט. "ער" איז געווען איינער פֿונעם ריזשינערס קינדער, איינער פֿון די שענסטע בעלי־מוחות פֿון יענעם דור. טאַקע אמת גרויס, טאַקע אמת שײַן, און קיינער ווייסט נישט פּאַר וואָס און פּאַר ווען, נאָר ער האָט זיך אויסגעגליטשט... וואָס בײַ אים אין מוח איז פּאַרגעקומען, האָב זיך נישט אונטערגענומען איבערגעבן. איך "דערצייל" דאָ די "מעשה", ווי זי האָט זיך אָפּגעשפּיגלט און געווירקט אויף זײַנע דור־לײַט.

איבערגעשריבן האָט דאָס אַן אַנדערער, אַזוי אַז סײַנע אייך אפּשר שווער זײַן צו לײַענען. עס פֿעלן אָפּזאַצן אויף די נײַטיקע ערטער, נאָר מסתמא וועט איר דאָס ביקומען.

ליבער ניגער! איך בעט דאָס באַלד איבערלייענען און מיר אפּער מיינונג שרייבן. איר פּאַרשטייט דאָך, ווי אומגעדולדיק איך וועל דערויף וואַרטן. די "מעשה מיטן ליעווער" בעט איך תיכף איבערשיקן גאַרעליקן. ער וויל דאָס שטאַרק זען. נאָך אַ מאָל דאָס איבערשרייבן פּאַר אים האָב קיין כוח און געדולד נישט. דעם "פּרילינג" בעט באַהאַלטן בײַ זיך, טאַקע באַהאַלטן, ניגער. איר ווילט אַ ביסל לאַכן, נאָט אייך גאַרעליקס מיינונג וועגן "פּרילינג":

"אײַער 'פּרילינג' האָב איך זייער אויפּמערקזאַם געלעזן. מײַך פּאַרדריסט ווירקלעך, אַזאַ אַרײַנגעלער שרייבער ווי איר געפּינט פּאַר נײַטיק בדי איבערגעבן

אינטימע שטימונגען אויסניצן דעם באַנאַלן, איבערבאַנאַלן (??) 'פּרילינג'. וואָס איז דאָס אַזוינס 'פּרילינג'? אים באַזינגען, אים באַפּרען איז געווען אַ מאַדע אַ מאָל, אין שילערס צייטן. דער מענטש איז אויסגעוואַקסן און נישט דער 'פּרילינג' גיט אים שטאַף, נאָר דער 'האַרבסט', נישט דער 'אויפֿגאַנג' נאָר דער 'אונטערגאַנג', נישט דאָס 'בלען' נאָר דאָס 'וועלקן'. באמת גרויס איז די פּאַעזיע פֿון פֿאַרנאַכטן.

אַזוי יעדן פֿאַלס פֿיל איך, דאָס איז מיין פּערזענלעכער געשמאַק, וועלכער צום גליק האַרמאָנירט מיט די גאַנצע איצטיקע אייראָפּעיִשע פּאַעזיע. אויף מיין צד האָב איך אַזוינע גרויסע טאַלאַנטן ווי ראָדענבאַך,⁵⁷ סאַלאַגוב; אויף אַפּער צד בלעבט נאָר ווערביצקאַיאַ" (האַט איר געהערט אַ מאָל פֿון די שרעבעריין?) – און ווייטער – "אַפּער 'פּרילינג' האָט געמאַכט אויף מיר דעם אַפּגרוק דאָס עס איז נישט בכלל 'פּרילינג' נאָר אַט אַ דער 'פּרילינג', אַט דער קליינינקער גאַרטן מיט די בלימעלעך, מיט איין וואָרט – דאָס איז דער חודש מײַ פֿון 1909 יאָר. הינט ווי דרוקט מען דאָס אין אַלמאַנאַך וועלכער דאַרף דערשיינען אין אַוּגוסט.⁵⁸ *דאָך וועל איך דרוקן, איך וואָלט דרוקן נסתרן אַפֿילו נישט געלונגענע זאַכן, ווייל אַפֿילו אין אַייערע שלעכטע זאַכן זײַט איר דאָך נסתר".*

מיינט איר, ליבער, שוין גענוג, ניין: גייט באַלד אַ P.S. זייער אַ כאַראַקטעריסטישער; אַט לייענט: "מיין מיינונג וועגן 'פּרילינג' איז גאָר נישט אַזאַ ער זאָל אויסשליסן די פּראַכטפֿולע שטעלן אין קינסטלערישן זין, אויך דעם רירנדן לירישן טאָן, וועלכער איז אַזוי דורכויס און דורכויס אויסגעהאַלטן; שײַן און אַריגינעל איז די שפּראַך; אייגנטלעך איז דאָס בכלל אַ גוטעס ווערק, און אויב דאָס לאָזט מיך דאָך אַן אומצופֿרידענעם, איז דאָס דערפֿאַר ווייל איר האָט גענומען 'פּרילינג' און נישט 'האַרבסט'. איר זעט, אַז דאָס איז שוין אַ צו סוביעקטיווער קוק. דעריבער דרוק איך טאַקע, ווייל ערשטנס איז דאָס פֿאַרט ריך מיט בילדער, פֿאַרבן, און איבער הויפט ווייבן ליריזם. צווייטנס איז מעגלעך דאָס גראַדע אַפּער 'פּרילינג' זאָל גערעכנט ווערן פֿאַר איינע פֿון אַייערע בעסטע זאַכן."

קײַן פּירושײַם דאַרפֿט איר נײַט. וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מענטש? צי מאַכט ער זיך, צי איז ער טאַקע?... די זאַך איז געוויינלעך בַּל תּאמּר... נישט פֿירעהאַלטן. זײַט מיר געזונט און שטאַרק און בעט גאַט פֿאַר מיר: איך דאַרף אַ סך רחמים איצט... בעט פֿאַר אַייער נסתר!
למעשה"ש תיכף שיקן גאַרעליקן די "מעשה מיטן ליעווער".

הנ"ל.

* זײַנע אונטערשריפֿעלעך.

[אפריל-מיי 1913]

ליבער ניגער!

שוין וויפל יארן - א שאַק...⁵⁹ און דאָך - אינש באינש...
 מען זאָגט, אַז איר זענט איצט רעדאָקטאָר.⁶⁰ בערגעלסאָן האָט עס מיר נישט
 געשריבן, מן־הצד געוויר געוואָרן. שיק איך אַיך אין איינעם מיט דער בריוו אַ זאָך
 און בעט אַיך, ווי אַן אַלטן גוטן פֿרײַנד, באַלד די זאָך איבערקוקן און מיר תיכף
 ענטפֿערן.⁶¹ איך וויל ענטפֿער נאָך ביז שבוֹעות.
 זעט איר חסרונות אין דער זאָך - זשאַלעוועט מיך נישט, ציילט זיי אויס און ביז
 איינעם. אויב אויסער חסרונות איז נאָך עפעס דאָ - פֿאַרשוויגט: ס'שאַט מיר,
 וד"ל...

דאָס פֿייגעלע און דער לבנה־מענטש דאָרט רעדן בײַ מיר שפּרינגענדיק, בעין
 זמיר. האָב איך אָבער דאָס אין קורצע שורות נישט געוואָלט אויסשטעלן. האָב איך
 זאָך פֿון זאָך מיט אַ קאָמע נאָר אָפּגעטיילט, אַפֿילו אין די ערטער, וווּ מען דאָרף
 נישט - לסימן.

געלט - דאָרף איך. אפֿשר וואָלט מעגלעך געווען, אַז איך זאָל קענען באַקומען
 נאָך איידער די זאָך וועט זיך דרוקן. איר קאָנט דאָך וויסן וויפֿל מיר וועט קומען -
 און איך בין איצט אַ באַדאָרף... געוויינלעך, גערעדט איז דאָס אויב איר נעמט עס.
 און ווי גייט עס אַיך? און ווי האָלט עס מיט דער יודישער וועלט, פֿאַרבעסערט
 זיך? שרייבט, אויב איר ווילט. ומבטחוני אקצר.
 זייט מיר מוחל און געזונט,

אײַער איבערגעגעבענער

נסתר

מיין אָרעס:

Школа Марголис
 Рахили Зильберберг
 Голта (Хер. губ.)
 פֿאַר מיר

אויף געלט וועל אַיך שרייבן אַן אַנדערן.

[מיי-יוני 1913]

ליבער ניגער!

און מיין בקשה האָט איר נישט צוגעהערט: איר האָט מיך געלויבט, האָט איר מיר
 פֿיל יסורים פֿאַרשאַפֿט... איך טאָר דאָס נישט הערן.
 פֿאַרשטייט מיך, איך האָב מורא דערפֿאַר ווי פֿאַר פֿייער. גלייבט מיר, אייערע

"שלעכטע" רעצענזיעס² האָבן מיר נוצן געבראַכט און איך בין איך דאַנקבאַר געווען, אַיַערע בריוו אָבער, די אַמאָליקע – נאָר שאַדן.

בעט איך איך אויף ווייטער: קיין וואָרט, און קיין מאָל נישט לטובֿה, און כסדר נאָר בכל חומר הדין... מיין רו און רויקייט וועט איך דאַנקען.

נאָך אַ מאָל אויף פֿאַרשטיין: איר קאַנט די נאָרע פֿון קראַט? – איין גלייכע און צענדליקער זיטיקע, אונטערגענג און קאַרידאַרן. ביי מיר, ווי ביי יעדערן מסתמא, זענען שיחין ומערות פֿאַראַנגען, וואָס נישט כסדר אַהין נאָר דאָס הערלעכקייט פֿאַרקליבט זיך, אַ מאָל זענען זיי פֿאַר "זיין" און פֿאַר "פֿתֿדילהן" אַ באַהעלטעניש. רייניק איך זיי, שפּרעך אַהין און טו, וואָס מעגלעך איז... פֿאַרשטייט איר מיך?

און בכלל בין מחולק: פֿאַר וואָס האָבן קריטיקער תּמיד נאָר דעם לייענער אין זינען, פֿאַר וואָס נישט דעם שרייבער? ווי שטעלט מען זיך אַ מענטשן לויבן?... מיר דוכט, אַז מען שווענקט אים דאָן דאָס אינעווייניקסטע... מיר דוכט, אַז פֿאַדערן און האַרט פֿאַדערן און נישט אויפֿהערן איז אַפּון אין בלוט, לויבן – שמאַלץ אונטערן האַרצן.

זיט מיר מוחל, טויזנט מאָל מוחל: ס'איז מיר טיף נוגע.

וואָרט איך איצט אויף געלט, איך מוז עס נייטיק. איך דאַרף אַפּפֿאַרן און האָב נישט מיט וואָס. בעט איך איך זיך משתדל זיין און זאָל מען שיקן און וואָס גיכער. ווהיין איך וועל מגולגל ווערן, ווייס נישט. אויף ווינטער קער זיך אום אַהער.

זיט מיר געזונט, איך דאַנק איך פֿאַר אַיַער "תּלמיד קעגן רבין".³ איך וואָלט איך געשריבן וועגן דעם און וועגן נאָך אַ סך – האָב איך איצט פֿאַר בריוו מורא: אַ ציט אַזאַ מיין.

מהאי־טעמא וועל זעלטן צו איך מיט בריוו קומען, און נאָר דאַמאָלס ווען כּוועל עפעס וויכטיקס דאַרפֿן. איך בין אַ לערער, די פרנסה ווייסט איר.

נאָך אַ בקשה: פֿאַר וואָס פֿאַנפֿעט אַיַער אַדמיניסטראַציע. דריי ביכלעך האָבן זיי מיר געשיקט, דאָס פֿערטע האָב באַדאַרפֿט דערמאַנען, דאָס פֿינפֿטע ווייטער נישט געשיקט. בעט איך, מיר אַפּרעכענען פֿון געלט און מיך פֿאַרשריבן פֿאַר אַן אַבאַנענט אויף אַ גאַנץ יאָר און – אויס טובֿות. זיט געזונט. מיין אַדרעס אויף געלט:

Голта (Хер. губ.)
Доктору И.Л.Марголицу
для Острожецкого

שריבט מיר נאָר פֿרײַער,* אַז איר שיקט מיר, כּמוז וויסן ווען. אַיַער אמתער פֿרײַנד און איבערגעגעבענער,

נסתר

גריסט קלמנאוויטשן.

* אויף אַלטן אַדרעס.

האַלטע, 1913.7.2 (דאָטע פֿון פּאַסטשטעמפל)

ליבער ניגער!

טוט מיר צו ליב און דרוקט די זאַך מינע אין זיבעטן ביכל. לייגט מיך נישט אָפּ. איך האָב זיך אַזוי געאַמלט. האָב גערעכנט נאָך צום זעקסטן קומען, אָבער שפּעטער פֿון זיבעטן וויל נישט. טוט זשע מיר צו ליב, איר וועט מיר אַ גרויסע טוֹבֶה טון. איך מוז זיך באַפֿרײען פֿון אַ זאַך און וואָס פֿרײער... איך וועל אײך דאַנקען. דאָס זעקסטע ביכל יודישע וועלט איז עפעס צעוואַרפֿן, אומרוק און אַן סדר; עס ליידט פֿון שפּע און צו פֿיל און דאַרפֿן דאַרף זײן "קבֿ ונקי".

צו פֿיל כבֿוד האָט איר געלייגט אויף פֿרוגס "ברייטיקייט". איך וואָלט עס זײן גרויסן פֿליך נישט מוחל געווען, מען דאַרף זײ אין טיש קלאַפֿן די ליט: תרבות!... קונציק און שײן איז דערפֿאַר אײער אויסטענהן זיך מיטן ראַזסוועט. "איך האָב ווילד הנאה און אמת פֿאַרגעניגן; שײן, איידל און אויסגעצייכנט גײט אײער פּאַלעמיק מיט זײ. אײער דאָקטאָר זעליגמאַן, דוכט מיר, איז גאַר נישט קײן איבעריקער...⁶⁶ וויפֿל [אומקלאַר וואַרט] און "דאָקטאָר", דערמאַנט אין יענע דאָקטוירים, וואָס אין העברעיִש – ד"ר ש. מלמד למשל... זײט מיר מוחל. נישט אין מײן זאַך געמישט זיך. איך וויל פֿון אײך, ניגער, אַן ענטפֿער און באַלד: איר זאָלט מאַכן, סײַזאַל גײן אין זיבעטן. כֿבעט אײך.

אײער איבערגעגעבענער

נסתר

האַלטע, 1913.8.31 (דאָטע פֿון פּאַסטשטעמפל)

ליבער ניגער!

וויטער האָט איר אײער וואַרט נישט געהאַלטן. פֿאַר וואָס שוין נישט אין אַכטן? און הענט האָב פֿון מײזל באַקומען אַ ידיעה, אַז אויך אין נײַנטן וועט דאָס נישט גײן (פֿון וואַגען ווייסט ער עס, ווייס איך נישט); וואָס זשע זאָל דאָס הייסן? צי ווייסט איר נישט, וואָס הייסט אַ מענטש נײַטיקט זיך; אויף אײך גלייבט זיך מיר נישט... אויסער דאָס געלט, וואָס דאַרף, איז נאָך בײַ מיר אַ טראַנס... איידער איך באַפֿרײ זיך נישט פֿון דעם וואָס וויל זיך באַפֿרײען, קאָן זיך פֿאַר גאַרנישט נעמען. דערום רעד איך אַזוי פֿיל, דערום דול איך איבעריקס. איך בעט אײך: גיט עס אין נײַנטן. אויב זשע אויך אין דעם נישט, וועל שוין שוויגן... זײט געזונט, ענטפֿערט מיר צי טוט איר מיר צו ליב צי נײַן.

פֿון וויסענבערגן האָב מער געוואַרט. "דאָס רעטעניש"⁶⁶ דערמאַנט מיך אין "פֿאַר וואָס מאַכט [מען] נישט קײן הרובע פֿון שטרוי? – זי וועט פֿאַרברענט ווערן... די מעשה איז... נישט קײן קלוגע, און אַן אָנהײב אַן איבעריקער. דאָס אַכטע ביכל איז

וצוויי אומקלאָרע ווערטער), מען הייבט אָן זען די פּאַזיציע פֿון דער יודישער וועלט. שטייפֿקייט און שטאַרקייט האָט איר געפֿעלט, אַ שטילס, אַ נכּנעלע האָט זי אויסגעזען. זײַט געזונט.

אייער נסתר

[21]

האַלטע, 6.11.1913 (דאַטע פֿון פּאַסטשטעמפל)

ליבער ניגער!

זאָגט די לײַט פֿון דער יודישער וועלט, די אַדמיניסטראַטאָרן, זאָלן זיי מיר שיקן געלט. דערמאָנט זיי, אַז זיי האָבן מיר געשיקט נאָר 25 רובל. מיר איז זייער נישט איינגענומען דאָס דערמאָנען, איך מוז אָבער.

מיר דאַנקען אײַך דאָ אַלע פֿאַרן פּנקס, דאָך באַראַכאָון האָט איר צו פֿיל רעכט געגעבן.⁶⁷ אויף אים קוקנדיק האָט זיך שוין האַכבערג, אַ לערער, דאָס רעכט אַליין גענומען און מיט זײַן לערביכל אַרויס. לערערס זאָגן, אַז זײַן עונש וועט ער לאַנג נישט וואַרטן, זײַן ווערק וועט עס אים אַליין אָפּצאָלן: מע וועט דאָס נישט קײַפֿן. כאַטש סײַט זיי זייער באַנג, מאַטעריאַל איז דאָרט גאַלדענער. פֿאַר אײַערע לעצטע אַרבעטן אין דער יודישער וועלט און פֿאַר דער יודישער וועלט אַליין – אַ ייִשר־כּוח.

זײַט געזונט און שטאַרק.

אייער איבערגעגעבענער

נסתר

כ׳בעט גריסן קלמינקען,⁶⁸ ג״פֿ.

[22]

{פֿעברואַר 1914}

ליבער ניגער.

ראשית־כּל: זײַט מיר מוחל – אַזוי פֿיל פּאַפֿיר. והשנית: נעמט זיך און לײַענט דאָס איבער.⁶⁹

חסרונות אַן אַ שיעור. כ׳ווייס זיי אויסגעצייכנט. און פֿאַרגעבן זאָלט מיר נישט. איך האָב זיי נישט געטאַרט מאַכן. גלייבט מיר, כ׳האַב שוין אָפּגענומען מיין חלק פֿון זיך אַליין. דאָך וויל איך פֿון אײַך נאָך אַ מאָל.

קומען קום צו אײַך מיט ענני שמיא. שרעקט זיך נישט: ס׳איז נאָר דער אָנהייב. לאַכט נאָר נישט פֿון דער ערשטער שורה מײַנער... כ׳זאָג אײַך צו, אַז לײַענען וועט זיך ביז קענען וואָלט דערפֿון אַרויס גאַלד; 56 פּראָבע. איך זאָל וויסן, אַז ס׳איז אַרויס 55, וואָלט דינטיקע נאכט רוק געשלאָפֿן. וועגן מײַנע "לײַט" וואָלט אַ וועלט געקאָנט דערצײלן, איז אָבער דער חסרון – רו פֿעלט מיר. און אַן עקשן בין איך,

און אַ מענטש – גאַלע פֿעלער. וואָלט איך זיך כאָטש געקאָנט אויסרעדן, איז דאָ נישטאָ פֿאַר וועמען... איך האָב אײַך פֿיל מאָל געוואָלט שרײַבן, און געגאָרט די מינוט, אַז ס׳זאל זײַן דאָס געלעגנהײט. איצט האָב איך עס, קאָן ווײַטער נישט. די סימני־הכתבֿ האָב נישט געהיט אין אייניקע ערטער; דאָס האָב איך אומיסטנע געטון – מיין טראַפֿ פֿאַרהיטן. איך בעט בײַ אײַך דאָס תּיכּף איבערלייענען און מיר באַלד שרײַבן און באַריכות.

וועגן דער יודישער וועלט – אַן עבֿרה וואָס איר האָט אויסגעזאָגט, וואָס אויפֿן נייעם יאָר וועט זײַן, בײַ מיר האָט איר דעם אינטערעס צוגענומען.⁷⁰ "כבוד הסתר דבר" ... פֿון שלום אָשס חלק שני וועל געוויס נישט הנאה האָבן, אַזוי ווי פֿון ערשטן. איר האָט אויף אים אָנגעהאַנגען בוקא סריקא אומזיסט.⁷¹ אויף מיין וואָרט, ניגער, ער האָט נישט די ווערט. ער גייט אַרום בײַ אונדז אַ בן־יקיר שוין שיינע עטלעכע יאָר און אַן פֿאַרדינסטן. ווען נישט זײַן אַרעמאָן מיט דער טאַרבע (פֿון "שטעטל"), וואָלט אויף זײַן פּרצוף נישט געקוקט. זײַט מיר מוחל: אײַך איז ער ליב און בײַ מיר אַן עבֿרײַן, אַ מענטש מיט אַ טאַלאַנט (האָב געלייענט אייניקע קאַפּיטלעך פֿון "רב שלמה נגיד") און קריכט דער רוח ווײַסט ווײַהין. זײַן זאָך רעוואָלוציע, סאַלאַגען און די איבעריקע שאַלעמויזן. פֿון בערגעלטאַגען דאַרף מען שרײַבן און שרײַבן – ס׳איז אַ גאַלד. אַן עבֿרה וואָס די יודישע וועלט איז נישט פֿאַרגרעסערט געוואָרן: מע וואָרט זיך. און וואָס מאַכט איר: זיך גענוג אָנגעהאַרעוועט מיט די העברעיִסטן און מיט (אומקלאַר וואָרטן) – מיאוסע יידן, ווערעמדיקע. זעט אַן אַרטיקל דרוקט דער השלוח אין לעצטן ביכל, טבֿיובֿס.⁷² רודפֿן דאַרף מען זיי עד חורמה. און וווּ איז ווײַטער, נאָך "דאַרטן"⁷³ שרײַבט, ניגער, פֿון אַלעם, פֿון די געשעפֿטן, פֿון יודישער וועלט, פֿון אויסזיכטן, עפעס זענט איר דאָך ביים צאַפֿן. אַלעס וועט פֿאַר מיר נייעס זײַן, און דאַנקען וועל אײַך. דערווייל זײַט געזונט און שטאַרק. איך וואָרט אויף אײַער ענטפֿער בכליין עיניים, ממש.

אײַער נסתר

גריסט קלמינקען.

אַגבֿ: פֿון קיסעלהאַפֿן איז אָנגעקומען אַ בריוו צו זײַן ווייב דאָ. ער שרײַבט פֿון וויטעבסק, האָט באַגעגנט הירשקאַנען: אַרעם ווי דער טויט און אָפּגעלאָזן און זיך אַראָפּגעלאָזן... מיר טוט וויי. ער איז אַ טאַלאַנט, און מיט רחבֿות, און מיט מעלות. ער ווערט פֿאַרפֿאַלן. זײַט מיר געזונט, ניגער.

[23]

האַלטע, 1914.3.1(8?) ודאַטע פֿון פֿאַסטשטעמפל

ליבער ניגער!

שוין דרייַ וואָכן, אַז כ׳האָב אײַך צוגעשיקט אַ זאָך און האָב אײַך געבעטן מיר באַלד ענטפֿערן און איר שוויגט. זענט איר שטאַרק פֿאַרנומען, שרײַבט עכ״פֿ אַן אַ פֿאַר ווערטער. איך קוק דאָך אומגעדולדיק אויף אײַער בריוו אַרויס. טוט מיר צו

ליב און לייענט דאָס כאָטש איצט איבער און ענטפֿערט מיר תיכף. איך וועל אײך דאָנקען. זעט זשע: טוט מיר צו ליב.

אײער נסתר

גריסט הערצלעך קלמינקען; איך וואָלט אים בעטן, ער זאָל מיר אויך שרייבן זײן מיינונג. איך האָלט עס ערלעך. און פֿאַלק היילפֿערין איז רעדאָקטאָר פֿון די גריניקע ביימעלעך⁷⁴ – גריסט אים. איך ווינטשט אים דערפֿאַלג. שרייבט, ניגער, באַריכות. אַלץ אינטערעסירט מיך און פֿון אַלעם בין אָפּגעריסן. הנ"ל.

[24]

[מאַרץ-אַפּריל 1915?]⁷⁵

ליבער ניגער!

טוט מיר צו ליב און שרייבט אָן אַ פֿאַר ווערטער וועגן דער זאך. אויף אײער ענטפֿער קוק אַרויס שוין זינט שטיף איז פֿון קיעוו אָפּגעפֿאַרן: טפֿו, אזא מול האָב שוין צו אײך...

אַ איך שרייב שוין, וועל זיך שוין אויך מודה זײן, אַז אײער עצה, וואָס איר האָט מיר געגעבן וועגן דער זאך, וואָס האָב אײך פֿאַר אַ יאָרן אין דער צײַט צוגעשיקט – האָב נישט געהערט. כ׳האָב עס פֿאַרריכט אויף וויפֿל כ׳האָב נאָר געקאָנט און געלאָזט עס דרוקן אין "קונסט־פֿאַרלאַג" אין דער "קליינער ביבליאָטעק". וואָלט מען נישט געווען פֿאַרווערט דרוקן אין קיעווער ראַיאָן, וואָלט דאָס שוין איצט אַרויסגעגאַן. ס׳איז אַפֿשר מײַנס אַ שוואַכקייט, אָבער מענטשן האָבן מיך אָנגערעדט און איך בין איבערגערעדט געוואָרן און – ואתך הסליחה.

כ׳האָב געלייענט אײער לעצטע בריוו צו בערגעלסאַנען, שרייבט איר וועגן אַ שווער געמיט – וואָס איז געשען? פּערזענלעכע עפעס? צי כלל־זאַכן, פֿאַר־לאַגזאַכן און צו שווערע אַרבעט?

ביי אונדז איז דאָ דאָ דאָברושין, אַ ווילער יונגער־מאַן, אַ פֿאַרשטאַנדיקער; ליטוואַקאָוו – אַ פֿאַרשטייער און אַ לץ און אַ גרויסער פֿוילער. מיר דוכט, אַז ער וואָלט דער יודישער וועלט זייער צו ניץ געקומען, פֿוילט ער זיך אָבער.

איך וואָלט אײך לאַנג געווען געשריבן, האָב זיך זייער שלעכט געפֿילט, די לעצטע צײַט האָב קיין פען אין די הענט נישט געקאָנט נעמען. זײַט זשע אַזוי גוט און ענטפֿערט מיר. און אויב איר האָט נאָך ביז אַהער נישט געשריבן, שרייבט אויף דעם אַדרעס, וואָס שרייב אײך אונטן, ווייל בערגעלסאַן איז איצט אין דער היים נישטאָ.

Киев, Полицейская 16/15

Л.Броварнику

פֿאַר מיר.

אײער איבערגעגעבענער

נסתר

גריסט קלמינקען, שטיפֿן, היילפֿעריגען און קיהנען.⁷⁶

[1916]

ליבער ניגער!

זיט מיר מוחל פֿאַר דעם צעדרייטן (האַלב געשריבענעם, האַלב געדרוקטן) עקזעמפּלאַר. דאָס ביכל איז שוין געווען אָפּגעדרוקט, האָב דעם כתב־יד שוין נישט געהיט, דערנאָך האָט מען דאָס געדרוקטע געאַסרט, בין איך געבליבן קרח מבאָן וקרח מבאָן, און אַ זכר אויף ביידע.⁷⁷

זעט זשע, ניגער, נישט ווי אַלע מאָל, הינט פינקטלעכער זיין: אָנגעקומען, גענומען, איבערגעלייענט און אָפּגעענטפֿערט: יאָ, ניין. אויב יאָ, זאָלט איר ביי זיך פּוועלן נאָך פֿאַרן דרוקן געלט באַצאָלן, ד"ה טאַקע תּיכּף נאָך דעם, ווי איר וועט דערמיט שלום מאַכן. באַצאָלן – וויפֿל יעדערן, נישט מער און נישט ווייניקער. פֿאַר וואָלוול וועלן מיר אײַך דאָס מאָל נישט אַרויסלאָזן. ווייל... אַ גאַנצע שטובּ הענגט אַצינד אָפּ פֿון אָט די געלטן. מעגלעך, אַז מיר וועט אויסקומען איבערוואַנדערן פֿון דאַנען און אין אַ מקום שאין מכּירין, שמעקט עס מיט געלט, וועל דאַרום מוזן קלאַפּן, וווּ נאָר אַ טיר ס'פֿאַראַנען: ביי אײַך פֿאַר דעם, ביי שטיפֿן – פֿאַר איבערזעצונגען, און ערגעץ נאָך פֿאַר גאָר גאַרנישט.

איר ווייסט דאָך, ווי ווייט איך בין אַ מאָל געווען פֿון געלטזאַכן: האָב געהאַרעוועט, אַפֿילו נישט גרינג, אַפֿילו נישט אײַנגענומען, אָבער אַבי נישט אָנגעקומען, און איצט בין פֿאַרבאַרגט און פֿאַרליגן, די האָר זענען נישט מײַנע. דוד בערגעלסאָן וויל ביי אײַך הונדערט רובל אַ בויען בעטן. זיט געזונט און שטאַרק.

אייער נסתר

[ווינטער 1916]

ליבער ניגער!

כ'שריב אײַך פֿון קיעוו. נישט לאַנג געקומען, און ביז האַרבסט אַ באַפֿרייטער (אַ וויסער בילעט).⁷⁸

כ'לייג אָפּ אַ פֿאַר ווערטער צו אײַך וועגן אײַערע לעצטע בריוו צו מיר און צו קלעצקינען: איר ווייסט דאָך מײַנע באַצײונגען צו אַזוינע זאַכן. און איך גיי איבער צו ענין און צו וויכטיקערס.

בין איך אין קיעוו און דאָרף פרנסה, האָב איך זיך דערמאַנט אין אײַער בריוו און אין אײַער פֿאַרשלאָג דאָרט וועגן איבערזעצונגען, וויל איך מיט אײַך איבעררעדן ערנסט.⁷⁹ ס'שטייט מיר פֿאַר צוריק פֿאַר דער אַלטער פרנסה זיך נעמען, פֿאַר לערערע, איז עס – ראשית – נישט איבעריק אײַנגענומען, והשנית – אין מיטן ווינטער, נאָך סעזאָן, און דאָס מין שטונדן פֿעלן לחלוטין. און איר איבערזעצונגען דאָרפֿט און איבערזעצערס זוכט (כ'האָב געזען אײַער בריוו צו דאָברושינען). וויל איך אײַך פֿאַרלייגן אָט וואָס: איר זאָלט זיך מתחייבֿ זיין מיר צושטעלן אַרבעט נישט

ווייניקער ווי 5 בויגן חודשלעך, חודש אין חודש, ביז דעם קומענדיקן האַרבסט. און געלט מיר אַלע חודש צושיקן, וועל איך פרנסה האָבן (איך מיט ריחיים שעל צוואַרי...), און איר אָן איבערזעצער נישט קיין שלעכטן. איר ווייסט דאָך, אַז איבערזעצן איז דאָך אויך נישט קיין מלאכה נאָר אַ קונסט, און קלמנאָוויטש, למשל, האָט מיט אַ ברוגז מיר אַ זאָג געטון (נאָך דעם ווי איך האָב אים געזאָגט, אַז איך מוז נאָך האָבן אַ ייִשובֿ צי מיט איבערזעצונגען, צי מיט לערער'ס זיך פֿאַרנעמען) "נו, וועט דאָך אויסקומען איבערזעצונגען ווענדרדאָפֿן אָפּגעבן..."

אויב זשע נישט אויפֿן חודש, נאָר צופֿעליק, אַ מאָל אין אַ בזמין-הזמנים אַ ביכל – לוינט מיר ניט: ס'איז איבערגעכאַפט, ס'איז לופֿט און גאַרנישט. יאָ, און די פּריז וויל אויך אַ טייערערע: נישט קיין 40 רובל אַ בויגן, נאָר 50.

טוט זשע, ליבער ניגער, אַ טראַכט וועגן דעם: איר און אַלע, וואָס זענען שייך דערצו, און שרייבט מיר אָן תּיפֿה־ומיד. איך וועל זיצן און וואַרטן דערויף מיט אומגעדולד און אומצייט.

פֿאַרן "צום באַרג", ניגער, בעט תּיכּף געלט צושיקן, און נישט קיין אַוואַנס, נאָר אין גאַנצן, וואָס ס'וועט קומען דערפֿאַר. און קומען וועט? – בערגעלסאָן פֿאַדערט פֿאַר זינע קאַפיטלעך 300 רובל, וויפֿל בויגן איז דאָרט דאָך? נישט מער ווי צוויי. האָט ער שוין דעם פּריז געשטעלט. איז וויפֿל בויגן ס'האַלט, אַזוי פֿיל זאָלט איר צושיקן. און זעט, ניגער, למעה"ש תּיפֿה: איך בין נייט-באַדערפֿטיק און מיט חוֹב אַרומגערינגלט און דאָס לעבן איז יקרות, און קיין אַנדערע מקורים האָב נישט, און פֿון אַלטן באַקאַנטשאַפֿט בין אָפּגעריסן, אַזוי אַז... איר פֿאַרשטייט אַליין.

זאָגט, ניגער, וואָס הערט זיך מיט אונדזער זאַמלבוך? ווען וועט ער אַרויס? ווער נאָך פֿון בעלעטריסטן נעמט אין אים אָן אַנטייל?⁸⁰ ווי גרויס וועט ער זיין? שרייבט פֿון אַלעם, און גריסט דעם ליבן צינבערגן. כ'וואָלט אים באַדאַרפֿט שרייבן אַ בריוו, ווייס איך ניט וואָס און ווי אַזוי: כ'האָב אַ ביסל זיין גוטן בריוו נישט פֿאַרדינט, שעם איך זיך און שרייב נישט – אַזוי זאָגט אים כּי אַ געלעגנהייט.⁸¹

זאָגט אויך שטיפֿן, זאָל ער מיינע איבערזעצונגען פֿון אַנדערסענען וואָס גיכער איבערלייענען,⁸² באַלד וועל איך זיך צו אים נאָך געלט פֿאַר זיי קערעווען. זיט געזונט און שטאַרק.

אײער איבערגעגעבענער

נסחר

מיין אַדרעס אויף בריוו און געלט:

Киев. Полицейская 16, кв.15

אויב געלט, נישט שרייבן אויפֿן אַדרעס פֿאַר מיר, נאָר אין אַנווייזונג בעטן איר צו איבערגעבן.

די בריוו זען איך אויך איבער אין רוסיש און שיק אײך, וואָרעם מיט דער בין נישט באַוואַרנט.⁸³

За "Цум барг", дорогой Нигер, я боюсь: вещь ведь не переродилась, а только "исправлена", а от "исправления" и "сокращения" крови не прибавилось - *והדם הוא הנפש*.

Не думайте, дорогой, что я себе чужой и себя не знаю, и не думайте также, что последние свои вещи, Вам не понравившиеся, за пазухой ношу: они от меня так же далеки, как и от Вас. Но... тут мне нужно было бы Вас в мой *פרטס* ввести, а он как *פרטס* всякого человека, далек, закрыт и за семью печатями... Скажу поэтому вкратце: мне спокойствие нужно, а во все остальное верю и глубоко верю, верю в добро, и в творчество, и в то, что нам Богом дано... Жаль, конечно, что мы в такое время попали, а ведь мне *גרוז* дороже, чем все теперешнее: там ведь "люди" были, а где нам теперь их найти? Вы поэтому поймете, почему я с И.Яффе⁸⁴ никоим образом не могу мириться, а Й.Розенфелда совсем не переносу, и весь этот *קרן*, и всю эту дребедень. Вы, конечно, понимаете, что лично против них ничего не имею; ведь это все их добро и они отдадут последнее... Но я ратую за людей, за новых, за то, что предстоит, и за то, что должно быть...

Я знаю: есть и возражения, но Бог с ними, с этими возражениями.

Что же с "Цум барг"? Подумайте хорошенько о в начале сказанном и напишите. Я только заранее предупреждаю: крови не прибавилось, существенно вещь не изменилась.

А теперь у меня к Вам просьба, и Вы должны это сделать: мне нужно внести Клецкину 300 руб. Я тут уже почти что месяц, а жизнь тут, как и везде, страшно дорогая. Мне нужно будет 70 руб. в м. [месяц], а у меня ни копейки, и неоткуда взять. Прошу вас поэтому попросить у *מפיצי השכלה* для меня аванс. Скажите им, что деньги не пропадут. Когда-нибудь, когда будет работа для меня подходящая, я для них поработаю. Я прошу минимум 400 рублей. Одно условие: пусть они мне не отсчитают от платы за переводы Андерсена. От платы за эту последнюю работу мне нужно будет жить долгую зиму и, кто знает, зиму ли только... Сделайте это и чем скорее, потому что это вопрос жизни, и Вы единственный, к которому обращаюсь и на которого надеюсь.

Остаюсь другом и искренне преданным, ваш

Нистер

Когда деньги уже будут, напишите, и я Вам укажу адрес, куда послать.

Поклон Вам от всего дома Вашего тестя, особенно от Ривеле.⁸⁵

Vаш

[מינסק, סוף 1916]

ניגר היקר, מדאיג אותי "צום באַרג": הרי היצירה לא נולדה מחדש, אלא "שופצה" בלבד. ה"שיפוץ" וה"קיצור" לא הוסיפו לה דם – והדם הוא הנפש*. אל נא תחשוב, יקירי, שאני לעצמי זר ואינני מכיר את עצמי, ואל נא תחשוב גם שמחביא אני את יצירותי האחרונות שלא מצאו חן בעיניך: הן רחוקות ממני באותה מידה כפי שהן רחוקות ממך. ברם... הייתי צריך להכניסך לפרדס** שלי, והוא כמו הפרדס** של כל אדם: מרוחק, סגור ומאחורי בריח... אגיד לך בקיצור: זקוק אני לשלווה, ובכל השאר אני מאמין, ומאמין עמוקות, מאמין אני בטוב, במלאכת היצירה, ובכל מה שהקב"ה נתן לנו... חבל, כמובן, שחיים אנו בתקופה כזאת, וצפת** הרי יקרה לי מכל הדברים העכשוויים: שם היו "בני אדם", והיכן נימצא אותם כעת?

לכן תוכל להבין מדוע איני יכול בשום פנים ואופן להתפייס עם י. יפה;⁸⁶ את י. ריונפלד איני סובל כלל, את כל החדר** הזה ואת כל ההבלים הללו. אתה כמובן מבין שאין לי שום דבר אישי נגדם, הרי זה כל רכושם, והם נותנים עד קצה גבול האפשרות... אולם אני נלחם למען אנשים חדשים, למען זה העומד לפנינו ולמען מה שצריך להיות.

אני יודע שיש התנגדויות, שתהיינה...

אז מה עם "צום באַרג"? חשוב היטב על הנ"ל וכתוב. אני מזהיר מראש: דם לא נוסף, היצירה לא השתנתה באופן מהותי.

ועתה בקשה לי אליך ועליך לקיימה: עלי למסור לקלצקין 300 רובל. זה כחודש אני נמצא כאן, והחיים פה, כמו בכל מקום, יקרים עד למאוד. אזדקק ל־70 רובל לחודש, אין לי פרוטה שחוקה ואין לי היכן להשיגה. לכן הואל נא לבקש מ"מפיצי השכלה**" מקדמה עבורי. הגד להם שהכסף לא ילך לאיבוד. כאשר תימצא עבורי עבודה הולמת, אעבוד בשבילם, אני מבקש לכל הפחות 400 רובל. יש לי רק תנאי אחד: שלא ינוכה לי מהתשלום תמורת תרגומי אנדרסן. מהתשלום תמורת עבודה זו אצטרך לחיות חורף ארוך, ומי יודע אם רק החורף בלבד... עשה זאת מהר ככל האפשר, מפני שזו שאלת חיים, ואתה הוא היחיד שאליו אני פונה ובו אני תולה תקוות.

ידיך הנאמן מעומק הלב

שלך, נסתר

כשיגיעו הכספים כתוב לי, ואמסור כתובת לאן לשלחם.

דרישת-שלום לך מכל בית חמיך, בעיקר מריבֶּלָה.⁸⁵

שלך

* כתוב עברית במקור, על פי דברים יב 23.

** כתוב עברית במקור.

Дорогой Нигер!

Мне писал на днях Брегман Йосиф,⁸⁶ что Вы ("Перец-Гезелшафт") ждете [?] еще книг Толстого и не отдали никому.⁸⁷ Уведомляю Вас, что завтра я приступаю к переводу Исповеди.⁸⁸

А что, было уже заседание издательской комиссии? Что решили? Если да, — уведомите.

Что со сборником? Мы ждем анонса в журналах: содержание сборника. Ведь теперь есть уже где печатать.

А что с "Перец-фонд"? Много ли денег собрали за это время?

Да, у меня четыре стихотворения Ауслендера (Вы его уже знаете), переводы из Марии Рильке, содержание — красота и вечный смысл, форма — тоже хорошая (мы еще здесь исправили "дос лошн"). Прислать Вам для сборника или нет? Напишите.

Ваш Нистер

Поклон {...}

[1916 סוף]

ניגר היקר!

לאחרונה כתב לי יוסף ברגמן⁸⁶ שאתם ("פרץ-געזעלשאַפֿט") עדיין מחכים לספרים של טולסטוי ולא מסרתם לאף אחד.⁸⁷ אני מודיע לך שמחר אני עומד להתחיל בתרגום של הווידוי.⁸⁸

האם כבר התקיימה הישיבה של ועדת ההוצאה לאור? מה הוחלט? אם אכן התקיימה, נא להודיע לי.

מה בנוגע לקובץ? מצפים אנחנו למודעה בכתבי העת על תוכנו של הקובץ. הרי עתה יש כבר היכן להדפיס.

ומה עם ה"פרץ-פֿאַנד"? האם נאסף כסף רב בפרק זמן זה? מצויים אצלי ארבעה שירים של אויסלנדר (אתה כבר מכיר אותו), תרגומים של ריינר מריה רילקה; תוכנם — יופי ומשמעות נצחית, צורתם — אף היא טובה (אנו עוד שיפרנו כאן את "הלשון").* הלשוח לך דבר-מה בשביל הקובץ או לא? כתוב.

שלך, נסתר

דרוש נא בשלום [?...].

* במקור: "דאָס לשון" (באותיות רוסיות).

Дорогой Нигер!

Я Вам вчера написал письмо и о главном позабыл.

Я предлагаю перевести книгу Сельмы Лагерлеф Путешествие на диких гусях. Эта книга пригодится как для больших, так и для маленьких, эта книга — перл творчества, там — море красоты, фантазии и сказок. Я еще в прошлое лето думал взяться за это, но тогда был занят Андерсеном; теперь же я прошу Вас: предложите это на первом же заседании издательской комиссии, и, если этот проект одобряют, тогда я возьмусь за это сейчас после Исповеди — что делать, должен отдать лучшее свое время теперь на переводы. Сделайте это, Нигер дорогой, потому что мне нельзя ни одного дня остаться без работы, а то у меня на жизнь не будет. А ведь на перевод Исповеди уйдет не больше месяца, и что тогда? Я поэтому предлагаю вышеизложенное. Если комиссия это примет, тогда пришлите, пожалуйста, самый лучший перевод этой книги по-русски. В Киеве нельзя достать.

Ваш Нистер.

Исповедь — у меня "издание Сытина" — самый лучший, говорят, и полный текст.

[1916 סוף]

ניגר היקר!

אתמול כתבתי לך מכתב, ואת העיקר שכחתי.

אני מציע לתרגם את ספרה של סלמה לאגראלף מסע עם אווזי הבר. ספר זה יועיל הן למבוגרים והן לילדים. ספר זה — פאר היצירה, ובו יופי ללא גבול, דמיון ואגרות. בקיץ שעבר כבר חשבתי להתחיל בזה, אולם אז הייתי עסוק באגדרסן; וכעת אני מבקש ממך: הציע אותו כבר בישיבה הראשונה של ועדת ההוצאה לאור. ואם יאשרו תוכנית זו, אזי אתחיל בכך עכשיו, לאחר הווידוי. מה לעשות, עלי להקדיש את מיטב זמני לתרגומים. עשה זאת, ניגר היקר, משום שאסור לי להשאר ללא עבודה ולו יום אחד, אחרת אשאר ללא מקורות מחייה. הרי תרגומו של הווידוי ייקח לא יותר מחודש ימים, ומה הלאה? לכן אני מציע את הנ"ל. אם הוועדה תקבל זאת, אזי שלח לי, בבקשה, את התרגום הרוסי הטוב ביותר של הספר. בקיב אין להשיגו.

שלך

נסתר

הווידוי: מצויה אצלי הוצאת "סיטין" — אומרים שזה הטקסט הטוב והמלא ביותר.

[מאָרץ 1917] 89

ליבער ניגער!

האָב איך אויף זיך טאָלסטויען גענומען. די "סעוואַסטאָפּאָליער מעשיות" זען שוין איבער. וועגן ווידוי - קאָן נאָך נישט זאָגן: מעגלעך איך וועל זיך פֿון אים אָפּזאָגן. די מעשה דערפֿון? וויל אַפֿילו איבערזעצן מוז מען דאָס, וואָס מ'האַט ליב, און פֿון טאָלסטוי דעם רעליגיע־מאַכער האַלט נישט, נישט קיין עולם און נישט קיין מלואו, ער איז מיר - איך מוז זיך מודה זיין - אין דעם געביט פשוט נישט אַינגענומען, עס פֿילט זיך דאָס צוגעטראַכטע, דאָס געמאַכטע און, ווי די קונים פֿלעגן אויף אים זאָגן *барское дело*. ס'איז נישט דער קוואַל און נישט דאָס ריינע.

איז נאָך די "סעוואַסטאָפּאָליער מעשיות" וועל זיך פֿאַר די דאָסאַיעווסקיס כתבֿים נעמען, ווי איר האָט געשריבן.

איצט מבוּח איינעם אַ גוואַלדיקן גרויסן עיקר: שוין 2 1/2 חודש, אַז איך בין דאָ, האָב געבעטן אַרבעט, האָב זיך די פֿינגער אָנגעשריבן, האָב אַן ענטפֿער באַקומען אין 2 חדשים אַרום, וויל איך כאַטש איצט באַוואַרנט זיין (איך מוז: איך ווין מיט אַ געזינד און מוז דאָס שפּיזן). זאָלט איר זשע וויסן, ניגער ליבער, אַז ווי די בריוו וועט אַיך אָנקומען, דאָרפֿט איר מיר אַרויסשיקן פֿאַר 4 בויגן מינימום, וואָרעם ביז מיין בריוו וועט אָנקומען צו אַיך, וועל שוין מן־הסתם די 4 בויגן צוגרייטן. געדענקט, כִּבעט אַיך, אַז איר האַנדלט אַצינד נישט מיט קיין בחור, און אַז מיין גייט איז ווי יעדערנס, און די צוויי חדשים נישט־קיין־אַרבעט, האָב אויך באַדאָרפֿט לעבן; האָף איך טאַקע, אַז סוף־בֿל־סוף וועט בעל־דמיון זיך מרחם זיין און מיר אָפּשיקן, וואָס מיר קומט פֿאַר אַנדערסענען (אַ רובל 400 [מאָן?]) איך און ער ענטפֿערט נישט אויף קיין איין בריוו מײַנער נישט). אָבער איצט האַנדל איך מיט אַיך, זאָלט איר זשע געדענקען, אַז גענומען האָב אויף זיך די אַרבעט פונקט דעם טאָג, ווען אַיער בריוו איז מיר אָנגעקומען, דעם 20סטן פֿעוואַרל; בעט איך, אַז ביז דעם 20סטן מאָרט זאָל באַקומען פֿאַר 4 בויגן, און אַז די אַרבעט וועט אָפּגעאַרבעט זיין - פֿאַרלאָזט זיך אויף מיר און אויף ערלעבקיט. ווייניקער ווי 4 בויגן אַ חודש וועל נישט מאַכן.

איצט וועגן זאַמלבוך פֿון שלום־עליכמען: אַן עוולה, נאָך מיין מיינונג (און אויך נאָך אַלעמענס, אַלע היגע), אין אַזאַ צײַט, אין אַזוינע הונגעריאַרן, און אַרויסגיין אַן בעלעטריסטיק, ראשית פֿאַר אונדז אַליין: ווי קאָנען מיר זיך פֿאַרגינען אין אַזאַ צײַט אַרויס מיט אַ בוך נאָר מיט "אַרטיקלען, זכרונות, בילדער" און כדומה, ווען די ליפן זענען פֿאַרשמאַכט. און והשנית: פּראַקטיש. איך מיין, אַז אַ בוך הוילער, "טויטער" שלום־עליכמען־מאַטעריאַל וועט בלײַבן ליגן אין קרן־זווית. נאָר פֿאַרפֿאַלן. איר שרייבט וועגן אַן אַנדערן, זאָגט מען: זעטאָ [אומקלאָר וואָרטן] פֿרעגט מען: ווען, וואָס? און מע מאַכט מיט די הענט אויך, און מע גלייבט ניט. בלײַבן מיר דערווייל בײַ גאַרניט. איין האַפֿענונג נאָר: איך שרייב נאָך די גרויסע און געוואַלדיקע געשעענישן אין לאַנד, עפֿנט זיך דאָך גלאַט אַ וועלט. קאָן מען דאָך אַצינד רעדן (און נישט נאָר רעדן) פֿון וואָס מען וויל.

זיט זשע מיר געזונט, איצט וועל איך אפך ווינטשן ווייטער אַ שטאַט ווי ווילנע, ווייטער אַן אַרבעט ווי דאָרט, איר זאָלט אין די פעטראָגראַדער ייִדן און ייִדישקייט פֿאַרגעסן, און אַרמין אין פֿריער, און פֿאַרקאַטשען די אַרבל. דער עיקר איז: כִּהָאָב זייער פֿינט פעטראָגראַד, מיט די ציונים רעכטס, מיטן דער ייִדישער וואָך⁹² – לינקס, און ״מיט אַלץ און מיט אַנאַנדער״, ווי די ליטוואַקעס זאָגן.

איר פֿרעגט וועגן מיינער נאָך אַ זאָך פֿאַרן פֿראַיעקטירטן זאַמלבוך, ענטפֿער איך: פֿאַראַן בײַ מיר נאָר איינע ״שדים״, אויך איבערגעאַנדערשט, האַלט איך זיי פֿאַרן היגן זאַמלבוך, וואָס הענגט אויך אָפּ פֿריער פֿאַר אַלעמען אין גאַט און אין זמן גוטן ווילן. אַרבעט איך אָבער איצט נאָך אַרום אַ זאָך, איז אויב די זאָך וועט זיך אַרבעטן און צו דער צייט פֿון היגן זאַמלבוך פֿאַרטיק ווערן, וועל אפֿך צושיקן ״שדים״ און אפֿך בעטן זיי אין איינעם מיטן ״צום באַרג״ געבן.⁹³

איצט וועגן קילקייט, וואָס איר פֿילט אין מיינע בריוו די לעצטע: ס׳איז נישט מיינן קילקייט, ס׳איז דער לאַגעס קילקייט: כסדר דאָרף בעטן, אַלע מיינע בריוו זענען פֿול מיט בקשות, שטעל איך זיך פֿאַר דעם אפֿינדרוק וואָס ס׳מאַכט, לאַז איך אָפּ די אַרבל, זענען ״דבֿרי לעו״,⁹⁴ זאָגט זיך נישט, וואָס ס׳דאַרף, פֿילט זיך, וואָס מע דאַרף נישט פֿילן. קאָן מען מיך אַפֿילו אין כל עריות באַשולדיקן, ווען אין דער אמתן בין איך ווייט פֿון ברוגו זמן; קאָן עס ניט, און וויל עס ניט קאָנען. אַז צווישן אונדז קאָן זיין אַ חילוק־דעות, איז פֿאַרשטענדלעך. וועלן מיר מן־הסתם אַ מאָל זיך דורכרעדן, איך האָף: מיר׳ן זיך פֿאַרשטיין. איז ביז דאַמאָלס, ליבער ניגער, קיינע חשדים – האָבן האָב איך אפֿך געהאַט אַ סך צו שרייבן וועגן דעם געשמאַק פֿון דער קאַמיסיע אויף ביכער אויסצוקלייבן. וועגן טרעפֿן, וואָס זיי טרעפֿן נישט, זענט איר דאָך מן־הסתם מיט זיי אויך ניט צופֿרידן, וועלן מיר זיך איבעררעדן אַ צווייטן מאָל. דערווייל איז יעדער טאָג – אַ יום מיט ניעס, ״רוֹב טובֿה״, אַ שפֿע, וואָס אַ מענטש איז פֿאַר איר ווייניק, און אַז מ׳לייענט, ווי אַזוי דאָס אַלטע גייט אָפּ, איר מזל און שכרות, דערמאָנט זיך נאָך אַ מאָל דאָס שטילע קיל־בלאַזן, וואָס ס׳בלאַזט פֿון די שורות פֿון ״אני הייתי מלך בירושלים״, די אייביק טרויעריקע קהלת־געשיכטע: דור הולך ודור באַ – והארץ לעולם עומדת. זיט געזונט און שטאַרק.

אפֿער נסתר

[31]

[זומער 1922]

ליבער ניגער,

מיט אַ פֿאַר חדשים צוריק האָב אפֿך געשיקט צוויי זאַכן – איינס מיטן נאָמען ״ניגמיסט״, דאָס צווייטע ״אין ווינשענק״⁹⁵ – אויף גאַלדבערגס (שלום־עליכמס איידעם) אַדרעס. איך האָב אים געבעטן אפֿער אַדרעס און אפֿער מיינונג וועגן די זאַכן. כִּהָאָב זיי אפֿך געשיקט, ווייל איך האָב געהערט פֿון אַפֿאַטאַשן.⁹⁶ אַז איר (מיט זשיטלאָווסקין) קלייבן זיך אַ זשורנאַל אַרויסגעבן.⁹⁷ איצט דערציילט מען, טרעט איר שוין צו... איז אַט, שרייבט, וואָס רעכנט איר? שרייבט די מיינונג

אייערע. ס'וונדערט מיך, וואָס איר האָט מיר ביו אַהער נישט געענטפֿערט. אַז די זאַכן וענען פֿאַרפֿאַלן געוואָרן, וויל גאָר אויפֿן געדאַנק נישט לאָזן: כּוואַלט געהאַט ווילדע יסורים און אַ ווילדע אַרבעט אויף זיי ווידער אויפֿשטעלן.

שריבט זשע תּיבֿף. כּקלפֿב זיך שוין אַ ציפֿט באַריכות איפֿך אַנשריבן. אַבער אויסער די יבשות און ימים, וואָס שיידן אונדז אָפֿ, שיידט אונדז נאָך ציפֿט (און אזא ציפֿט) און פֿיל געשעענס אין איר... מיט וואָס פֿאַרפֿילט מען דאָס? מיך וואַלט פֿרייען זען אַן אַרגאַן, וואָס זאָל אונדזער גאַנצן אַנגעקליבענעם ערנסט, אונדזער וווקס און באַוווטטזיין אויסדריקן. אונדז קאַנען שוין נישט (און טאַרן נישט) די פֿאַרגאַנגענע שטופֿעס פֿאַרנעמען; אונדז איז פֿאַר דער ציפֿט פֿיל צוגעקומען. דאָס מוז איצט אַן אויסדרוק זיך שאַפֿן. מען מוז דענקען וועגן אַ גיטטיקן פֿאַראייניקנדיקן צענטער, און דעם צענטער דאַרף סאַמע דאָס קרעפֿטיקסטע, דאָס שפיץ־דערגרייכונג, וואָס מיר האָבן שוין און אויף וואָס מיר פֿרעטענדירן צו האָבן, פֿאַרשטעלן. נישט קיין שלום, קיין בעלי־הביתישן, נישט קיין "וקבענו..." (אין גיסט מענדעלעס), נאָר אַ שלאַגאַרט און אַ מעגלעך עכט פֿאַרויסגיין. זיט מיר מוחל פֿאַר עצות... אַבער דער ענין איז אַזוי נייטיק און די, וואָס פֿאַרשטייען די נויט אונדזערע זענען אַזוי ווייניק, אַז ס'וויילט זיך אַ מאָל וועגן דעם פשוט אין די גאַסן שרייען...

ס'פעלט אונדז אַ פֿיגור, אַן אַרט פֿאַר דער פֿיגור, און גרויסע, דערפֿרייענדיקע מעגלעכקייטן פֿאַר איר. איז אַפֿשר וועט עס טאַן אַ גרופּע, אַ קיבוץ... נאָך מיר נאָך איז די ציפֿט פֿאַר אַ גרויסער קולטור־אַקציע געקומען. ס'איז דער חוֹב פֿון יעדן, וואָס שרעקט זיך ניט פֿאַר קיין חוֹבות, ס'איז דער חוֹב פֿון אַלע די, וואָס פֿאַרשטייען, וואָס הייסט אַ פֿאַלק שולדיק זיין, און אַז געבן הייסט דאָ נעמען, דאָס איז פֿון די געטלעכע גאַבן...

זיט מיר געזונט! כּוועל איפֿך זייער דאַנקען, ניגער, אויב איר וועט מיך אָויף אייער ענטפֿער נישט לאָזן וואַרטן. שריבט אויך פֿון בן־אֶדירס וועגן, וואָס איז געוואָרן מיט זיין מאַנוסקריפט, וואָס האָט איפֿך צוגעשיקט שוין מיט אייניקע חדשים צוריק.⁸ אייער תּשוֹבה וועל אים איבערגעבן.

גריסט גאַלדבערגן. פֿאַר וואָס שריבט ער ניט?

אייער נסתר

מײַן אַדרעס איז:

P. Kaganowitsch
Berlin, Kurfürstendam 65.
bei Busse

געלט, אויב ס'וועט אויסקומען, איז אויף יעקבֿ לעשטשינסקיס אַדרעס:

Berlin, Fridenau
Hännelstr. 12/III
Herrn J. Lestschinsky
für P. Kaganowitsch

[נאָוועמבער 1922]

ליבער ניגער,

ראשית קום איך איך רעקאָמענדירן דעם פּאָעט ליפּשיץ, וואָס האָט איך פּאַריקע וואָך לידער געשיקט. ער איז געוויס פֿון די, וואָס בויען נייע געצעלטן אין דער ייִדישער פּאָעזיע. ער איז אַ מענטש דורך און דורך אַ נייער. און דער עיקר – מיט גרויס אַחריות און געוויסן פֿאַר דעם, וואָס ער וויל. איך לייג איך פֿאַר מיט אים זיך ערנסט פֿאַראַינטערעסירן: ער האָט דאָס זיכער פֿאַרדינט. מיר גייען מיט אים אין איינעם.⁹⁹

השנית, ליבער ניגער, וואָרט איך אויף געלט. איך וואָרט אומגעדולדיק. לויט מיין רעכענונג און אייער צוזאָג האָב שוין לאַנג באַדאַרפֿט באַקומען. אימלט זיך אונטער און שיקט דעם מאַקסימום.

מיין זאך האָט זיך געדרוקט אויך אין שטראָם, וואָס גייט אַרויס אין מאַסקווע. איך אָבער וועט דאָס גאָר ניט שטערן, ווייל דער שטראָם איז אויסער רוסלאַנד אויף קיין אַנדער לאַנד נישט אויסגעריכנט, און אין ערגעץ האָט קיין דריסת־הרגל: אין פּוילן, רומעניע, ליטע, לאַטוויע – פֿאַרבאַטן; קיין דייטשלאַנד – קומען אָן אַ פֿאַר שרייבערישע עקזעמפּלאַרן. קיין אַמעריקע – מן־הסתּם קיין פֿאַר אויך ניט. אַזוי אַז – ואנחנו נקיים... בכלל אָבער וועל תּמיד אַזוי מוזן: אין איין און דער זעלבער צייט דרוקן זיך אי אין אַמעריקע, אי אין רוסלאַנד. קיין האַנאַראַר פֿון דאָרט באַקום נישט, יענער האַנאַראַר ווערט אָפּגעשיקט מינע עלטערן, וואָס וווינען דאָרט, און וואָס איך פֿון דאַנעט בין ניט בכוח זיי מיט וואָס ניט איז צו שטיצן. אַזוי, אַז מיין עכט אַרויסקוקן איז פֿון איך. אימלט זשע זיך. דאָס לעבן דאָ איז אוממעגלעך טייער געוואָרן, פּרייזן שטייגן, די אַטמאָספֿער – אומזיכער. און מיר, די בדוקים ומנוסים, פּילן אָפֿט, הערן כּמעט, ווי דייטשלאַנד ווערט צו דער רוסישער "עליה" אויפֿגערופֿן: יעמוד דייטשלאַנד...

ליבער ניגער, וועגן אייער פּלאַן, איך זאָל זיך פּרוּוון מינע געדאַנקען, אויב איך האָב אַזוינע, אין אַ דירעקטער, פּובליציסטישער פֿאַרעם אויסדריקן – האָב אַ טראַכט געטאָן, און צום באַשלוס געקומען, אַז ס'איז קיין עסק ניט. איך האָב מורא, אַז נאָך מיין נייעם "אויסדריקן" זאָל ניט דאַרפֿן נאָך אַ נייערן, און – צו וואָס? אַז על הראשונים, זאָגט מען, איז מען זיך מצטער...

אַגבֿ: איך האָב אַ פֿאַר קליינע זאַכן. שפּעטער אַ פֿאַר וואָכן וועל זיי איך צושיקן. איר פֿאַר צוויי האָט געוויס קיין אָרט ניט. איז אַפֿשר וואָלט איר מיר אַ טובּה געטאָן, און איינס אין צוקונפֿט אָפּגעבן. אַליין שטעל זיך ניט אין צושיקן. ווייל שוין פֿון דער ערשטער זאָך¹⁰⁰ האָב געהאַט אַ מיאוסן אָפּשניט. יעקבֿ לעשטשינסקי האָט מיר דערציילט, אַז אין פֿאַרווערטס האָט מען מיך מכבד געווען מיט געוויסע עפּיטעטן.¹⁰¹ און באמת, ווען נישט מינע צרות און געלטמאַנגל, וואָס קער איך זיך דאָרט אָן, וואָס דאַרף איך זיי, און נאָך מער – וואָס דאַרפֿן זיי מיך? איז דאָס ערשטע מאָל האָט מיך בערגעלסאָן פֿאַרגעשטעלט, מיך פֿאַר לעיסנען אויס־געלויבט, און מיט אַזאַ פּאַמפע, אַז יענער האָט זיך דערשראָקן, און נישט

פֿאַרשטייענדיק (אַזוי האָט ער בפֿירוש געשריבן), האָט דאָך די זאך געגעבן.¹⁰² אָבער יוצא! נאָך דעם ווי מ'האָט זיך וועגן מיר אין זיין פֿאַרווערטס ¹⁰³ אַזוי אָפּגערוּפֿן, רעכנן איך, אַז די טיר זינע פֿאַר מיר איז שוין געשלאָסן, און מ'מוז אַ נייע פּראָטעקציע, אַ ניי "גוט-וואָרט" זאָגן. איז אַפֿשר וואָלט איר עס געטאָן? אויב אײַך איז עס ניט שווער. מיר, וויפֿט אויס, איז שוין אָנגעצייכנט אין אונדזער ליטעראַטור אַן אײַנגעבעטענער זיין. האָב איך עס שוין געפּוּעלט בײַ זיך, בין נישט מתרעם, און ווען ס'וואָלט זיך געהאַנדלט נאָר וועגן ליטעראַטור, האָב שוין מײַן עקשנות, מײַנע מידות, מיט מײַן געדולד אויף מײַן צײַט און מײַן אַרט אויסצווואַרטן... האַנדלט זיך דאָ אָבער וועגן געלט, וועגן אײַנער געלט: דער אײַנציקער לופֿט־מקור מיט וועלכן מיר דאָ מוזן אָטעמען – האָב איך קיין אַנדער עצה ניט, און מוז זיך אין דער צוקונפֿט־אַכסניא בעטן.

וועט איר עס טאָן?

פֿון די צוויי זאכן וועט איר אײַנע פֿאַר זיך לאָזן, די וואָס וועט אײַך צום האַרצן זײַן, און די צווייטע אָפּגעבן. האָלט זיי אָבער פֿאַר, אַז פֿאַר דער ערשטער זאך האָבן זיי מיר זייער ווייניק געצאָלט: 6 דאָלאַר פֿאַר אַ גאַנצער זײַט (צוויי קאָלומס), דאָס וואָס זיי צאָלן פֿאַר פּובליציסטיק. צי איז דאָס אַפֿשר אַזוי אָנגענומען בײַ זיי? נאָך אַ זאָך: ווי איר ווייסט האָב איבערגעזעצט אַנדערסענען – 27 בויגנס. 20 זענען שוין געדרוקט געווען צוויי מאָל, איין מאָל אין אוקראַינע, דאָס צווייטע מאָל אין וואַרשע, ביידע מאָל אין פֿאַרלאַג "קולטור־ליגע". איצט האָב מיט זיי איבערגעריסן. קיין איין עקזעמפּלאַר שוין נישטאָ. איז אַפֿשר וואָלט זיך געפֿונען בײַ אײַך אַ פֿאַרלעגער אויף די 27 בויגנס און אויך פֿאַר מײַנע מעשהלעך אין פֿערזן (פֿאַר קינדרע). פּרוּווט זיך אָנפֿרעגן. מיר וואָלט דאָס לײַנען. דעם פֿאַרלעגער, דאָכט מיר, אויך. איך וואָלט פֿאַרקויפֿט אַ פֿאַר טױזנט עקזעמפּלאַרן נאָר פֿאַר אַמעריקע.¹⁰⁴

און וואָס מאַכט דאָס נײַע לעבן? ווי האָט מען דאָס אויפֿגענומען? און פֿאַר וואָס זענט איר אַזוי אומעטיק געשטימט (צו מיר אין בריוו)? שוין וויפֿל מאָל האָב איך און בערגעלסאָן געשמועסט, אַז אַ וויסטער צופֿאַל האָט אײַך פֿון אונדז אָפּגעריסן, און דער "מעבר־לים" אַזוי אָפּגעטיילט, אַז ס'איז זיך ניט צונויפֿצורעדן, ניט צונויפֿצווינגען, ובפֿרט עפעס צו טאָן... וויפֿל מאָל האָבן מיר געוואָלט דעם שלאָס פֿון מויל אַראָפּנעמען, אָבער באלד דערפֿילט, אַז אַזײַנע זאכן, ווי אײַנס דאָס אַנדערע אין עפעס צו איבערצײַגן, טוען זיך ניט אין קיין בריוו, נאָר פּנימ־אַל־פּנים, אויג־אויף־אויג, און נאָענטקײַט צו נאָענטקײַט. איז שוין טאַקע באַשערט, אַז מיר וועלן אַ לעבן אָפּלעבן, אַ וועלט דורכגיין, און מענטשן פֿון איין צײַט און דור – זיך ניט זען אָפֿילו, זיך ניט צונויפֿרעדן, און נישט טאָן וואָס מעגלעך?... ס'ווערט מיר דערפֿון אַ מאָל זייער טרויעריק.

אַ מאָל (אַ נאַרישקײַט געדענקט זיך), אין 10טן, צי אין 11טן יאָר, בין איך, אין געדאַנק אַ מאָל, עפעס אויף אײַך ברוגז געוואָרן. און אַ מחשבֿה איז מיר דעמאָלט דורכגעלאָפֿן, אַז זען וועלן מיר זיך מיט אײַך ווען מירן ביידע שוין גראַע זײַן. די מחשבֿה האָט זיך בײַ מיר באלד אין אַ בילד פֿאַרוואַנדלט, און איך האָב אונדז

געזען גראַע... נו, איז ווי האַלט דער קאַפּ אַמיערער? מיניער גרייט זיך אַיך צו באַגעגענען...

זײַט מיר געזונט! אַ בריוו פֿאַדערט אַן ענדע, און דאָס נישט־געזאָגטע – איז אַלץ נישט געזאָגט. בין איך אַבער אַ גלייביקער, און בענק אָפֿט, און באַדויער אונדזער צעריסנקייט, און האָף – זײַט מיר געזונט! גריסט גאַלדבערגן.
אַמיער דאָניע¹⁰⁵ איז דאָ אין בערלין און, ווערליק אין רוסלאַנד, זעט איצט זעלטן גוט אויס.

אַמיער נסתר

מײַן אַדרעס אויף געלט האָב שוין אײך געשריבן:

Berlin. Hännelstr. 12/III

J. Lestschinsky

[33]

[אַפּריל-מײַ 1923]

ליבער ניגער,

נאָט אײך אַ זאָך – "געקעפט". דאָס איז קאַרעקטורעס פֿונעם צווייטן באַנד פֿון מײַנע זאַכן, וואָס דאַרפֿן דערשײַנען אין "ליטעראַרישן פֿאַרלאַג" דאָ אין בערלין. זיי דערשײַנען שוין באַלד אַ יאָר צײַט, און עס וועט נאָך מײַהסתם אַ פֿאַר חדשים געדויערן. איז אויב איר ווילט און די זאָך געפֿעלט, גיט עס אין דאָס נייע לעבן.¹⁰⁶
פֿונעם נייעם לעבן האָב איך נאָר צוויי ביכלעך געזען, דאָס ערשטע און דאָס צווייטע. מער איז אַהער נישט אָנגעקומען. אַזוי אַז אַ קלאַנג איז שוין דאָ געגאַנגען, אַז סײַז עליוה־שלום. צופֿעליק האָב געזען שטיפֿן און ער האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט באַקומען 5-6 ביכלעך מיט אַ מאָל. פֿאַר וואָס זשע האָבן מיר פֿאַרזינדיקט?

איך וואַלט אײך פֿיל געשריבן, אַבער איר מײַדט אויס זיך איבערשרייבן און שפֿאַרט בריוו און ווערטער. איז זײַט געזונט!

אַמיער נסתר

געלט בעט שיקן אויף יעקבֿ לעשטשינסקיס אַדרעס דורך אַמיער ברודער וואַלדעק.¹⁰⁷ הניל.

[34]

[מײַ 1923]

ליבער ניגער,

פֿאַר אַמיער אָפּגעבן ליעסינען "געקעפט" דאַנק אײך זייער. געמיינט האָב געוויס אַנדערש: "געקעפט" וועט זיך בײַ אײך דרוקן, און פֿאַר צוקונפֿט האָב איצט אַ נמע

מעשה. ס' ווי ס' שיק זי אים. די מעשה הייסט "ציגניער".¹⁰⁶ זי איז אַ געראַטענע. כ'וואַלט זייער געוואַלט איר זאָלט זי לייענען נאָך איידער זי וועט געדרוקט זיין. אויב איר זענט אַ היימישער און אַן אַרבייטער צו ליעסינען, נעמט זי און לייענט זי איבער, ב'י אים זיצנדיק.

מינע צוויי ביכער געדאַבט שיק אײך. נישט ווי איך האָב פֿריער גערעכנט דרײַ, און ווי איך האָב מיט מינע פֿאַרלעגער פֿאַר אַ יאָרן אָפּגערעדט. זיי האָבן מיר אין פֿיל משנה געווען און דערפֿאַר בין פֿון זיי אַוועקגעגאַן, און דערפֿאַר איז מיין מצבֿ איצט גאָר נישט פֿויגלדיק. ס'האַלט דערבײַ, אַז איך זאָל זיך מוזן ברעכן און קומען צו גאַרנישט געוונטשנס און זיך בעטן: ספּחני אל אחת הכהונות...

ליבער ניגער, און אײך וויל איך טרייסטן מיט אַ חצי טרייסט: אין אײער לאַגע זענט איר גיט איינער. גוט איז נאָך דאָס, וואָס איר פֿילט אײער שלעכטיקייט. פֿיל פֿון אונדז האָבן שוין גאָר אויפֿגעהערט פֿילן... אַז איך קוק זיך גוט צו, זע איך, ווי אַ גאַנצער דור אונדזערער וועט שטאַרבן אַן ווידוי. אונדז, וואָס דאָס שטיקעלע באַווסטזיין און מדרגה איז אונדז אַזוי שווער אָנגעקומען, האָבן עננומען בידיים און האָבן עס אונדזערע ערגסטע שונאים איבערגעגעבן, פֿאַר געלט און פֿאַר גראַשנס. און אַז מ'זאָגט זיי און מ'דערמאָנט זיי, קוקט מען אײך אַן ווי אַ שוטה און וואָס מ'מוז אײך באַדויערן...

יאַ, און וואָרהאַפֿטיק: אונדז פֿעלט דאָס סעקטאַנטישע, מיר זענען פֿאַר דער צײַט קלוג און זעענדיק געוואָרן. אונדזער זאָך איז און האָט נאָך באַדאַרפֿט בלײַבן אַ צײַט אַ זאָך פֿון איבערגעגעבענע און געטרײַע יחידים, וואָס פֿאַר אַלעמען, אַזוי ווי אַלע אַזוינע זאַכן, האָט זיך געפֿאַדערט זיי זאָלן זיך אַליין בינדן און דער זאָך זיך מקריבֿ זיין. קיין קאַמפּראַמיס, קיין שלום מיט קיין מיט... און דאָ האָבן זיך אַלע דערלויבט, אַלע האָבן נאַכגעבויגן, בײַ אַלע זענען די שטריק לויז געוואָרן, און אונדזער זאָך איז זיך צעקראַכן. אויב ס'קומט נישט די שטאַרקע און קרעפֿטיקע האַנט, די גרויסע און נייטיקע פֿאַראייניקונג, איז – ווי איך האָב געזאָגט – אַן ווידוי!...

און בערלין איז אַן אומגליק: ייִדישע אינטעליגענץ בלײַבט אַן וואַרצלען, פֿוילן איינציקווייז און בציבור, מ'רעדט זיך אײַן, אַז ס'איז אויף אַ ווילע, און איינער אַ צרה־לעקיש שטייט און לאַכט הינטער די פֿלייצעס זיי, און וואָס עפֿטער שוין אין פנים... איר דאַרפֿט אַ קוק טאָן אויף נאַמבערגן און אויף איינהאַרנען: חורבֿות און יופֿיטערס אין שלאַפֿמיצלעך.

עס פֿאַדערט זיך אַן אַקציע: רופֿט קיין אַמעריקע, אָדער לאַזט זיך רופֿן קיין – וווּ איר ווילט.

יאַ, ליבער ניגער, און מינע ביכלעך שיק איך אײך נישט ווי אַ שרײַבער צו אַ קריטיקער, נאָר ווי פֿון איינעם צו זיין בן־דור... שוין יאָרן, אַז איך קוק אײך נאָך. און איך זאָג אײך: אַן עברה, וואָס דער גורל האָט אונדזערע כּווחות צעוואָרפֿן, מיר וואַלטן זיך איינס דאָס אַנדערע געוויס צו ניץ געקומען.

און איצט, זיט מיר געזונט, און אַז ס'וועט זיך אײך גלוסטן, שרייבט, און מיט דער
פֿולער האַנט.

אײער נסתר

מײן אַדרעס איז:

Berlin, Schöneberg,
Starenbergerstr. 8/I
bei Cohn
P. Kaganowitsch

P.S. אין מײן ערשטן ביכל האָב געזינדיקט. האָב באַדאַרפֿט די "מעשה" וואָס
איז אַ מאָל געווען געדרוקט אין דער יודישער וועלט צום סוף מקצר זײן און האָב
עס נישט געטאָן, זיך שפּעט דערמאַנט. אויך האָב באַדאַרפֿט "צום באַרג" פֿון דער
"מעשה" אַפּרוקן, בעסער אין צווייטן באַנד געבן. האָב אויך נישט געטאָן.
פֿאַרפֿאַלן. אַ צווייט מאָל וועל פֿאַרריכטן.¹⁰⁹
אויב ליעסן האָט נישט געגעבן "געקעפט" אין יולי-בוך צוקונפֿט, זאָל ער שוין
דאָס נישט דרוקן. ס'איז שוין אַרײַן אין בוך געדאַכט צוויי. און בעט אים, ער זאָל
דערפֿאַר געבן "ציגנער" וואָס גיכער. דאָס זעלבע שרייב אים אויך. אײערער.

איגרותיו של דער נסתר אל שמואל ניגר

(תרגום) *

[1]

[שלהי 1907]

הספּת ושמע נא לדברי, ידידי היקר, החביב!
דימיתי בליבי 'שלושה ריקודים': תאוּוה, גבורה וקרושה. בריקוד־התאוּוה תצא
אצלי קליאופטרה, בריקוד־הגבורה – קוזאק מימי המילניצקי וגוֹנְטָה, ובשלישי –
סבא צדיק עם נכדת־הכלה, 'פּויליש'.¹ הרבה קראתי על הגיבורה שלי קליאופטרה.
את החומר ההיסטורי הנוגע לה למדתי על בוריו ביסודיות ובוֹיֹשֶׁר. עתה היא ניצבת
לנגד עיני ומתחננת: 'דרשני'. ואמנם כבר התחלתי לכתוב את סיפוריה. אני סבור,
שתוך שבועיים יהיה לאל ידי לשלוח לך. מה שנוגע לדרישתך הראשונה –
'צמצום' (במובן של היקף כמותי, של שטח) – עדיין איני יכול לדעת אל נכון. ואשר
לדרישתך השנייה – 'מעובד עיבוד ספרותי' – תדון ועדת המערכת ותשפוט. אני
מצדי סבור, שזה יהיה מעובד כראוי, וזה אפילו יהיה טוב, אלא... העובדה שאתה
'מזמין' אצלי, מציקה לי במקצת... וד"ל.

הסיפור 'קרושה' נכתב כבר, והוא מונח בידי מוכן. אתה כבר בעצם קראת אותו
(שמא זכור לך סיפור שני 'חצות' בתוך 'השבת הראשונה אחרי מעשה־בראשית',²
שראית אצלי). הסיפור מצא חן בעיני שמעוני ובעיני ז.י. אנוכי.⁴ כתוב נא לי את
דעתך על זה, אם רק תוכל לדון על־פי זכרוֹנְךָ. כלום בא בחשבון סיפור מעין זה?
ואשר ל'גבורה' – הריני סבור, שאשלח את שני הסיפורים הראשונים, ואבקש מידך
שהות־מינימום כדי לכתוב את השלישי. וזה מפני שהייתי מאוד רוצה, יקרי
וחביבי, לראות את שלושתם מכונסים תחת גג אחד ובאכסניה אחת... זהו זה. על
'תנאים צדדיים' הריני מוצא למיותר לדבר עכשיו.

'מה שלומי? כיצד אני מרגיש?' – רוצה אתה לדעת, ידיד חביב ויקר. הדברים
ארוכים ובעצם אין כלל מה לשמוע. הייתי רוצה להיות 'וּוֹרְוּדִיאָנִיאָךְ',⁵ אלא
שאיני מסוגל. הייתי רוצה להיות סופר יהודי, והריני ירא: פירושו לחיות מנדבות
מכובדות ולמות עטוף בתכריכים זרים – ואין זה נעים כל־כך... ויש לי מעין
משאלה חסודה: לו ניתן לי לגור בוויילנה. אך איני יכול להגשים את זה. ואילו
כאן...? אוי ואבוי לי! מה יש כאן? אי אפשר אפילו להיות קורבן של רמאות
'מתוקה': לא מילה יהודית, לא רגש יהודי, לא עניין יהודי – ממש לא כלום! איני

* תרגם שלום לוריא.

קורא מילה בדארגון (יידיש). אין לי מה. אינני יודע מה מתרחש בעולמנו הספרותי הקטן: מי? מה? והחורף נמשך והוא ארוך-ארוך, כנושא עֶבֶר בקירבו. לקרוא – הריני קורא עתה הרבה ברוסית ובגרמנית. ידיך ואהבך

דער נסתר

דרוש נא לבבית בשלום הא' מֶרְקִין והא' בוריסוב.⁸

הנ"ל.

[2]

[שלהי 1907]

חביב ויקר!

כאשר תיווכח לאחר קריאת 'קליאופטרה' ו'פיליש', הרי ויתרתי על השלושה ריקודים שלי. והסיבה היא: 'קליאופטרה' שלי צמחה וגדלה ממני ומעלה, מתחת לעט שלי ובאמצעותו היא התרחבה והתעצמה. הריקוד שלה השתלט עלי, והוא הוליך אותי בדרך אחרת, גדולה יותר מאשר עלה בדעתי מלכתחילה. למולי השגחתי בזה ממש בהתחלה והצלחתי, לדעתי, 'לעבר' [את החומר] במידה שכוחותי הספיקו. בחייה [של קליאופטרה] היו הרבה רגעים גדולים, אכזריים ודימוניים, שנוצלו ע"י כותבי-רומנים עלובים, זולים ושרלטניים באורח מופה-שחפת והסרדים; אך גם משוררים ומחזאים גדולים וגאוניים (כמו שקספיר) ניצלו את הרגעים ההם. אלא שאני לא נכבשתי לכל אלה. אני נטלתי את אוירת בן-השמשות הנדירה של נשמתה, את רגע המעבר בין 'נקודת הקפאון' אל 'נקודת הרתיחה'. כרקע בחרתי את האגדה של 'ממכר לילות תמורת ראשים'. ראה על כך אצל פושקין ב'לילות מצרים' שלו את השיר הקטן, העולה שם כלאחר-יד.¹¹ אפשר שלא יהיה נהיר לקורא המשפט בסופו של הפרק הראשון: 'באשר... מזה זמן רב, רב מאוד, שקליאופטרה לא מכרה את לילותיה תמורת ראשים'¹² – אזי ניתן לגסח זאת באורח נקי יותר.

ראשית, כתוב נא איך זה מוצא חן בעיניך, המוכן אתה לכלול את זה בקובץ? הייתי רוצה מאוד, ששני הסיפורים יפורסמו בקובץ. כתוב נא לי האמנם זה אפשרי. מריקודו של הקוזאק תצמח פואימה שלמה, ועל כן הריני דוחה את זה לזמן מאוחר יותר.

הריני מניח למועצת-המערכת את הזכות המלאה לערוך ולתקן (כמובן, עריכה סגנונית...).

התנאים הנוספים שלי: אני מבקש תמורת 'קליאופטרה' לא פחות מארבעים רובל, ותמורת 'פיליש' – חמישה-עשר. איני רוצה מגע-זמשא עם שום גורם אדמיניסטרטיבי. זאת אני שולח לך, ואני מבקש לקבל את הכסף מידיך. ואם הסיפור יתקבל, הריני מבקש לשלוח לי (את הכסף) מהר ככל האפשר, מכיוון שאני עכשיו 'נצרך' נורא.

קראתי את השיחות¹³ שלך, והן אמנם חיממו לי במקצת את הלב. מסור נא את

'קליאופטרה' לזי. אנוכי למען יקרא את זה, ואף לא. נייטר – אם אתה מכיר אותו.¹⁴

ידיך ואוהבך הטוב ביותר והמסור

דער נסתר

P.S: הריני מצפה בקוצר-רוח לתשובתך. הנ"ל.
מכתב אליך אכתוב לאחר קבלת תשובתך.

[3]

[לכל המאוחר: נובמבר-דצמבר 1907]

ידידי הטוב והיקר!

העניין הרי הוא כבר אבוד, את 'קליאופטרה' לא תכלול בקובץ שלך. הרשה נא לי, איפוא, רק לומר לך את מה שברצוני לומר. אף לא פעם אחת, מאז שהסיפורים שלי מונחים אצלך, לא עלה בדעתי צל של ספק, שכאשר תעלה על הפרק השאלה איזה סיפור מן השניים להדפיס, תהיה החלטתך בוודאי לטובת 'קליאופטרה'. בשום אופן לא הייתי מסוגל לתאר לעצמי שהמעלות' הקטנות והבלתי-יחשובות של 'פיליש' תכרענה את ה'חסרונות' הגדולים והבלתי רגילים של 'קליאופטרה'... הריני משוכנע, שאתה שוגה (ומעצת-המערכת שוגה איתך ביחד); אני סבור, שאם אמנם רצית שהקובץ שלך 'יביא עימו משהו חדש ומקורי אל ספרות יידיש' (מתוך האגרת הראשונה שלך), היית צריך לכלול את 'קליאופטרה', הסיפור 'הרציני והמעמיק', על אף 'חסרונותיו'. שורות אלו בוודאי יעשו עליך רושם רע: 'הגוי עצמו טוען, ששורתו היא מציאה...'. אבל – לא! לי נדמה, שאיש אינו מוכשר 'לייסר את עצמו בשוטים' יותר ממני; שום מחבר אינו מסוגל להיות 'מודה-עלי-האמת' כמוני. רק אנוכי, כך נדמה לי, הייתי מסוגל ביום בו הייתי נוכח, שאין לי 'משלי' ולא כלום ועלי 'ללעוס את אשר קודמי ירקו' – לומר לעצמי: הרי אתה חסר-כישרון, שים את עטך הצידה והסתלק!

תאר לעצמך: חלפו ארבעה חודשים מאז יצא 'לאור העולם' געדאָנקען און מאָטיווען שלי, ואני לא נטלתי אותו ליד מאז ועד עתה: איני יכול להביט על 'מרים'... היה בידי נושא גדול ואני פיספסתי אותו! (מפני מה? טעמים רבים לכך: חלפו שנתיים בהן לא אחזתי ספר בידי ועוד ועוד...). להוזה ידוע לך: כאשר כתבתי לך, שאני חושב את 'קליאופטרה' לסיפור הטוב ביותר שכתבתי עד כה – לא עלו בדעתי אותם הקטעים בו, 'הנובטים טעוני-פוח ועושים רושם אריר' (ההדגשה שלך), אף לא 'הציורים והתיאורים שרובם מקוריים ובספרות יידיש הם פשוט מהפכניים' (ההדגשה שלך). לא, לא על זה חשבתי! התכוונתי דווקא 'מתוך נקודת-ראות של שלמות הסיפור'... והריני מתקרב אל 'המשגה היסודי שלך', שעליו אתה מצביע: 'לא מוחש בו מוקד' – אין זו אמת! 'המוקד' הוא הריקוד, ואליו, בעקביות מחמירה, מוליכים הפרקים שלפניו. אף לא אפיוזדה אחת, גם לא תמונה יחידה, אינן עולות במנותק מן היצירה השלמה, אינן חיות 'לעצמן'. הריני מנצל דווקא את המשלים שלך: בדרך אל 'המוקד' אתה נפגש פעמיים עם הים, אך

אף לא פעם אחת, נדמה לי, לא תצליח להוכיח, שהים הופך 'אדון לעצמו'... כל פעם מלווה הים (ולא רק הים, אלא כל הטבע כולו) את הלך-רוחה של קליאופטרה. כאשר היא יושבת לפנות ערב, אחר הרחצה, בשקט־בשקט, ומביטה אל מרחבי הים – התבונן נא בים ותראה, כיצד שלוותה של קליאופטרה משתקפת בו; ולהלן, כאשר קליאופטרה מתחילה לצאת מתוך שלוותה, כאשר 'שרץ־פחד זעיר חולף בה לרוחב חוטי־השדרה'¹⁸ – אף הים מרצין והולך ובו, התבונן בו, 'משתקפת' גם רצינותה של קליאופטרה... אפשר, שבשני התיאורים לא היה צריך להפנות תשומת־לב אל הספינות השטות בים, אולי... קח להלן את טענתך לעניין החלום: 'כאשר אנחנו קוראים אודות החלום של קליאופטרה, הרינו שוכחים לעתים קרובות במה היה מדובר לפני כן ואף מה שיבוא אחר־כך, אנחנו שוקעים לחלוטין בעולמו של חלומה... ושוב לא נכון! אינך יכול כלל 'לשכוח' ו'לשקוע', מאחר שהחלום, אם זכור לך, מחולק לשלושה חלקים. ולאחר הקטע הראשון, 'משהו בין כן ולא', ואחרי הקטע השני 'כבר על בטוח', מתדפק החורף על הלונה של קליאופטרה ואינו מניח לקורא 'לשכוח' ו'לשקוע'...

בכלל יצאה קליאופטרה 'נהירה ובהירה' למדי, ולא נשמת משומת־לבי אף הרף־עין שלה או תנועה קלה. והריני עוקב אחריה 'עקב בצד אגודל, בצעדי־נשמה' מעלותה על הבמה ועד רדתה ממנה. אני יודע, אני מרגיש, שהפעם עלה בידי לעצב 'יצירה רצינית ועמוקה!' אפשר, שאם לא את קליאופטרה – הרי את ריקודה של קליאופטרה, ואין זה אלא עניין של השם בלבד...

הריני מודה לפניך, שאין זו מעלה, כאשר אני מקדיש יותר תשומת־לב לתמונות ואפיוזרות אחרות משמגיע להן... אבל, אלי שבשמייס! – כמה דוגמאות בספרות אירופה, בכתבי מחברים אירופאים הייתי יכול להמציא לך, שחסרון זה ניתן להבחין אצלם בחוש על כל צעד ושעל, וזה, כמובן, מספק נושא לביקורת לענות בו. אלא שזה קורה אחר־כך, לאחר שייצירתם כבר פורסמה... היזכר נא רק, למשל, ב'חיי ואסילי פייוויסקי', של אנדרייב. מה רב מספר האפיוזרות הצרדיות, המיותרות, ומה רבות הסטיות הצידה; כמה פעמים הוא משאיר אותך, כאילו לבד, לפתע פתאום, ומעלה עניין חדש, ואתה ממנה, חוטף, קורא בחיפזון, יותר מהר ועוד יותר מהר, כדי שתשוב אל הנושא העיקרי, כי כאן קר מדי... ולשם מה זה היה דרוש לו?...

ולהווה ידוע לך, ידיד יקר, שאילו הייתי צריך עתה לכתוב את 'מריס', היה מתקבל סיפור אחר לחלוטין, כי אני יודע היכן קבור הכלב. אני חש את הדיי סונאנסים שם, הצורמים את אוזני; בקיצור, אני מרגיש שזה לא טוב. ולא כן הדבר עם 'קליאופטרה!' את 'קליאופטרה' אין לתקן רק עכשיו (כפי שאתה סבור). לא! לא עכשיו, לא מאחר, ולא לעולם. לעולם לא הייתי כותב את 'קליאופטרה' אחרת, מאחר שאני משוכנע עמוק בלבי, שאמנם מצאתי את הבעת־הנשמה האמיתית שלה!

מבין אני – לתקן את הסגנון, לשנות, אך לבנותה מחדש – בשוסי־אופו־אופו־לא! ואילו לדעתך אני חייב לדון לשריפה את 'קליאופטרה', כי היא לא תצא 'מתוקנת' מתחת ידי, כיון שאין אני חושב 'שהיא ענייה כל כך עד כדי קיבוץ נדבות'.

קרא נא שנית, הריני מבקש אותך, ואמור האמנם צריך 'סיפור כה עמוק ורציני' ללכת לאיבוד מפני חסרונות 'טכניים טהורים'? אמור נא! כלום מוכן אתה ליטול על

עצמך אחריות מעין זו? תאר לעצמך, איזה רושם זה יעשה עלי! תאר לעצמך...
הריני שואל, האמנם מגיע כליך הרבה למר יואל מאסטבוים, כלום ראוי הוא
במידה כזאת בעיני עצמו ובעיני עורכיו, צייטלין ופרישמן, ובספרות יידיש? כלום
חזק כליך גבו, שהוא יכול להעמיס על עצמו הבלותא מגושמת כליך, במחילה,
כמו 'הולדרי! הולדרי!'²⁰? ואף על פי כן?

סלח נא לי, שאני מאריך כליך, בבחינת 'אם כבר דובר בזה, הרי...'.
הסכת ושמע לי! רצוני שקליאופטרה' תודפס באונזער וועג.²⁰ אני אוותר על
'החדש והמקורי', שהתימרת להציג, ואונזער וועג אינו צריך כלל לוותר על כך,
מפני שהוא מעודו לא הבטיח לסלול בתחום זה 'דרכים חדשות'... וככה נשתרך
שנינו, שני עניינים ממעש... אני מסכים לשינויים סגנוניים זעירים. כסף – כמו כולם.
הריני מבקש אותך להשתדל למעני, אולי זה יצליח. הייתי רק רוצה, שזה יודפס
בגליון אחד.

ומה שנוגע ל'פוייליש' – פרסם אותו בקובץ, ואם זה ניתן, הצג את הנשואים
(הפרדיקאטים) בסוף, מפני שבאוזנינו האוקראינים זה מצלצל כריתמי... פרסם את
'פוייליש' בלעדי 'קליאופטרה'! אני בוודאי הייתי מחליט אחרת, לו היה לי כסף
להוציא לאור ספר שני.

הריני מבקש אותך, כתוב נא לי מי מסופרינו משתתף בקובץ ומתי סבורים שהוא
יצא לאור? בקש נא כסף בשבילי. וכאשר יתנו לך – שלח לי לפי אותה כתובת.
הטוב בידידך

דער נסתר

ענה לי, אני מבקש אותך, מהר ככל האפשר.

[4]

[מרץ 1908]

ניגר החביב והיקר!

בלב קרוע ומורתח הריני כותב עתה מה שאני כותב. ואני כותב לך, מפני שאתה
ה'מלטש' שלי. מפני מה זה מגיע לי? בעיניך ובעיני א. נייטן מצא מאוד חן סיפורי
'השלג הראשון',²¹ גוף ליק קרא בו 'בהתלהבות רבה', כל מכרי ומביני-זוטות קראו
את כתב-היד ושיבחוהו מאוד – מפני מה הייתי צריך אנוכי, בקוראי את הסיפור
המודפס, להצטער עד כדי בכי, כן, פשוט בכי מפני עגמת-נפש, כעס וכאב-לב.
הריני שואל אותך, מה זה עשית? מה טעמה, למשל, של המליצה 'המלוטשת':
'כאילו כל העולם כולו נודעק מתוך הלב הגלמוד והמיואש של הנצח שתעה בדרך'
– מאי קא משמע לך? מה שייך כל העולם אל לבו של הנצח? הרי אלה שני מושגים
שונים לחלוטין זה מזה. כלום אני כך כתבתי ולכך התכוונתי? אני כתבתי: 'צראה
כגוש קרושה שצמח, שהתחנך בדרך הישר על רגשות אהבת-אבא ואהבת-סבא' –
מפני מה מחקת את המילים שהדגשתי כאן?

עשרות מקומות, כן, הייתי מראה לך עשרות, מהם השמטת השמטות שלא-בצדק
ואף שינית. ובכלל חביבי, היכן ומזהו כאן הקריטריון: כלום הנך בטוח, שאילו,

למשל, נייטר או ג'ורליק היו 'מלטשים' אותי, גם הם היו משמיטים את אשר השמטת אתה ואף היו משנים? הרי הדבר תלוי בטעם. אתה מרגיש כך, ואילו זולתך – אחרת. אתה גוזר מימיני, ואילו זולתך היה חוטף משמאלי. הריני שואל אותך, מה היה נשאר ממני? עליך להבין אותי, יקירי, שככל שידו של המתקן לא תהיה עדינה, נאמנה ומסורה, הרי היא שייכת לגוף מסויים, והגוף הזה הוא בעל נשמה משלו, ולנשמה הזאת טעם משלה, רגשות משלה ולבוש משלה לרגשות האלה.

אלא שאין זה ענייני. רצוני לדבר איתך אודות הנשוא (הפרדיקאט): זה אצלי עיקר. כבר רציתי להעיר לך בשעתו, שהצגת הנשוא בסיומו של המשפט אינו רק מונופולין גרמני. כאשר הסבאים הגרמנים עדיין הלכו על ארבע, אורח ביטוי זה כבר היה ידוע למשוררי יוון ורומי. אומרים, שעשרים ושמונה שנים טרח ז'וקובסקי על תרגומה של 'אודיסיאה'. נדמה שדי במשך זמן זה כדי להלביש את היווני בלבוש רוסי, אך היכן נשאר הנשוא? וכמה יופי, כמה שלוה אפית, כמה אפוס נעלה של הנעורים הקדמונים טעון בזה! איני יודע, אילו אתה ואני היינו מסוגלים לכתוב ביודיש את 'היאואטה', את 'העלמה מאורליאנס', את 'הרמן ודורותיאה' – כלום היינו כותבים אחרת מאשר לונגפלו, שילר וגיתר? ולונגפלו הרי אינו גרמני, ואילו בזנין,²² אומרים, צמוד לטקסט. ובכלל, אני סבור, נזקקים לזכות-היתר הזאת כל אלה, שאין להם כוונה לכתוב פרוזה, פרוזה רגילה. כל זה התכוונתי לומר לך עוד אז, אך לא ידעתי עד כמה הענין יהיה חשוב לגבי דידי. מרבה שנים מרבה בינה. עתה, כאשר ראיתי את 'השלג הראשון' גמרתני בלבי פעם ולחמיד: אינני רוצה ואיני יכול לרצות, שאתה תעניק לי סגנון אחר; סגנונו של 'השלג הראשון' אינו סגנוני ואם, יקירי, אתה באמת מאמין בי, אם אתה מאמין ברצינות רגשותי, עליך גם להאמין, שהלבוש שלי קרוב ללבי ככל מה שאני כותב.

חביבי! אילו היתה זו אצלי אשלייה עצמית, מעין הרגל בלבר, 'היזה' מכנית טהורה, הייתי כבר מזמן נגמל מזה ומוותר על זה, כפי שוויתרתי על הרבה שטויות. אבל, לא! הסגנון הזה הוא אנוכי ואינני רוצה כלל 'להיגמל' ממנו ואף לא אוותר עליו!!! חביבי! כלום אינך מבין שבבואך לשנות את סדר המילים במשפט אתה מרוצץ מתוכו את מֶח העצמות?

אני שולח לך כאן מספר יצירות של חבר שלי. הריני מבקש אותך לעיין בהן ולהשיב לי לפי הכתובת הבאה: ברדיצ'ב, מאלאיה יורדיקה, לידי סולומון ליבוב.²³ תהיה דעתך על כך ככל אשר תהיה, השב נא לי, אני מבקש אותך. אין לך מושג, באיזו מידה האיש מכבד את דעתך... אם הכתובים מעטים מכדי שניתן יהיה לומר על המחבר מחויב ועד שלילה, כתוב נא אליו. מונחים אצלו כתובים רבים משלו, ואילו שתי היצירות האלו הן בבחינת 'זיבורית' (כך הוא כותב אלי). הייתי שולח לך בול כדי שתוכל לשלוח לו גלויה, אך אין לי כאן ברגע זה – סלח נא לי!

חביבי ויקירי! השב נא לי תשובה כיצד מצא חן בעיניך 'מעריב' שלי. הייתי רוצה, שישלחו לי את 'קליאופטרה'. הייתי מתיר בה את פסקאות הפקעת הארוכות; אם אין זה אפשרי – הריני נותן לך רשות לעשות את זה.

אומרים שנומכרג כתב אודות החוברת הראשונה של ליטעראַרישע מאַנאַטסשריפֿטען, אלא שאינני יכול, לצערי, למצוא את הגליונות ולראותם;¹⁴ כתוב לי, מה הוא אומר שם. הייתי מוסיף וכותב לך על עצמי ועל מכתבך האחרון, אלא שהעסקתי אותך כבר יותר מדי.
היה נא בריא ומאושר,
המסור בירידיך

דער נסתר

דרישת שלום לבית לוייטר ולגורליק.

[5]

[מרץ-אפריל 1908]

ניגר החביב והיקר!

בצער רב קראתי את מכתבך. ומיד עם גמר קריאתי בו, ניגשתי לקרוא את 'מעריב' שלי.²⁵ חביבי, כלום לך הוא הכואב? שער בנפשך כיצד לבי היה צריך לכאוב, כאשר לאחר קריאה רבת-עיון ב'מעריב' לא יכולתי להעלות בדעתי מקום אחד, משפט אחד (ושמא באמת אפילו באורח מחמיר יותר), שניתן היה לכתוב אותם אחרת מאשר נכתבו. תפסתי ראשי בידי ואמרתי לעצמי: אתה, שיודע להשגיח בדברים שאיש אינו קולט אותם (כדברייך), היכן הוא חושב השמיעה שלך, היכן אוזנך? ובאמת, חביבי, הריני נשבע בשם כל מה שאהוב ויקר לי, שפרט לשלושה מקומות קשים לא מצאתי בכל הסיפור שום דבר הטעון תיקון. ניסיתי, למשל, לחשוב על תיקון ובשום-אופן-ואופן (אני נשבע לך שנית!) איני מסוגל להפוך את הכתוב; אלא שהמקומות האלה, כך נדמה לי, לא יכביד עליך לתקנם. אני מאמין שגם ב'קליאופטרה' תצטרך להתיר פקעות כאלה. ובמה גרוע 'מעריב' מ'קליאופטרה'? התוכן 'המשונה להחריד', אתה הרי מודה, ש'צריך להדפיסו ואף הכרח להדפיסו'. נגד צורתה של היצירה, נדמה לי, אין לך טענות. העניין הוא כאן משפטים אחדים 'מופשטים להחריד ופרוזאים בהחלט'. ה'מופשטים להחריד' צריכים ומוכרחים (לדעת) להישאר, ואילו עם ה'פרוזאים בהחלט' אתה יכול לנהוג לפי טעמך. מפני מה התקשית כאן יותר מאשר בכל מקום אחר? כלום לא יהיה זה מעשה-עוול, אם מפני זוטות לא תפורסם 'אחת מיצירותי המעמיקות, הנועזות והמיוחדות ביותר' (המלים שלך)? הא? אמנם, זה יכביד עליך ביותר כליכך הרבה לתקן (אם אמנם זה כליכך הרבה), אלא שאני יכול להבטיח לך, שיותר לא אגיש לך עבודות קשות כליכך. אני מניח, שבחוברת הרביעית אתה מוכרח לפרסם את 'קליאופטרה', ואילו 'מעריב' יהיה מונח בידך עוד זמן מה. במרוצת הזמן, יש לשער, אני אוכל לתקן בעצמי מקומות אחדים ולשלוח לך – ואת היתר תתקן כבר אתה. והריני רוצה את 'קליאופטרה' בחוברת הרביעית, ולא את הסיפור החדש. ראשית, מפני ש'קליאופטרה' מונחת כבר זמן רב ומן הראוי לפרסמה, ושנית – יש בה הרבה פזות מה לתקן, מאשר ביצירה החדשה.

הריני מודה שיש להשמיט את (מילה שלא פורענחה); שצריך לשנות גם את הכותרת העילית 'מתוך קורותי' – אף בכך אני מודה, אך אין לי הצעה מתאימה יותר, אם יש לך – אדרבא. אני נותן לך את הזכות המלאה לקצר את הפתיחה. על הפעמים הרבות בהופעת המילה 'שטיל' (שקט) בפרק אחד (הערתו של נייטר) – ידוע ידעתי, שלשקט גוונים שונים, אך אם ארצה כל פעם לתת ביטוי לדקות אחרת, אוכל להרחיק אל אינמקום ולקלקל את כל הפרק. להעניק כל מה שדרוש, הרי זה למעלה מכוחותי: הייתי צריך להיות רגוע יותר בשעת מעשה. יתר על כן, אכן נדמה לי, שבנידון דידן דממה אחת הולמת יותר – בלי שום פירושים. ואם זה עולה בכל זאת פעמים רבות מדי, יש עצה אחת – להשמיט אחדים כנהוג. אשר לגלויה הרלה, הלא יפה ואולי אף הבטלנית – אני חושב, שצריך לשנות ביטוי אחד (ואת זה אני אעשה). הריני מבקש אותך שוב, שלא הסיפור החדש, אלא 'קליאופטרה' תפורסם בחוברת הרביעית. זה הכל. חביבי, אבקש אותך לעיין בעצתי בנוגע ל'מעריב'.

שמא היית יכול להשיג גליונות אחדים של דאס יודישע פאלק, שבהם פורסם סיפורו של שניאור 'מעשי-בראשית'.²⁶ אני זקוק להם ביותר. הריני עוסק עכשיו בהלכה זאת.²⁷ רצוני ללכת בדרך משלי ועל כן אני צריך לראות את יצירת שניאור, כדי שלא אכשל ב'זוגות'...²⁸ אהיה אסיר תודה, ואחזיר אותם בתודה מיד עם תום עיני בהם. אני משער, שניתן להשיגם אצל מר גורליק. הייתי מודה לו מאוד על כך.

הריני מבקש להרחיק מעט ב'קליאופטרה' פיסקה אחת מן השנייה. הסיפור 'השלג הראשון' הופיע כמותך גושים גושים. אני מקווה, שתתבטלנה כל אי-ההבנות בדבר מילים בודדות או אף משפטים שלמים.

אתה שואל מה שלומי – הלוואי על פורישקביץ'²⁹ שמחתי בהווה והלוואי על כל שונאיי-ישראל סיכויי לעתיד. כיצד מתייחסים כאן אל ה'נליטערארישען' מאנאטסשריפטען? מוטב שלא תשאל. שמא מעוניין אתה ב'אהבות של אהבה-חופשית', ככה סתם זמרות, מתחרות לדונקאן (כמובן לא באמנות, אלא בהנפת רגליים...) – את אלה תוכל להשיג אצלנו. אתה יכול לדון על-פי מספר העותקים שאתם שולחים הנה. קללה עלולה להתפרץ מפי – מוטב איפוא שאחריש.

ושמא חסרות לך רצונות על ה'נליטערארישען' מאנאטסשריפטען? יכול אני להודיע לך, שבקרוב תזכה באחת מפרי עטו של הסופר הנכבד ש.צ. זָצַר (הוא מתגורר בז'יטומיר). זה משמח אותך?³⁰

אני מזכיר פעם נוספת – כסף... הייתי שולח את 'אלוהים וטעותו',³¹ אך שלא אחטא בדברי, אין לי בול תחת ידי. מכתבך עשה את דרכו הנה במשך חמישה ימים. שלי יתאחר לפיכך.

היה בריא ומאושר

נאמנך המסור לך

נסתר

וילנה 3.12.1908 [תאריך של חותמת הדואר]³³

וייטר וניגר החביבים והיקרים!

מה נשמע? מה יהיה עם הקובץ?³³ את ליטער־אַרישע מאַנאַטסשריפֿטען מסרו כבר לארכיון ההיסטורי: מוכרים כבר קומפּלטים... ואני חלמתי, שהחוברת החמישית כבר יצאה לאור... כלום אפסה כל תקווה?... הרי אי־אפשר כך. כיצד אפשר ליטול עט ביד, אם ידוע לך, שהכתוב יירקב, הכתוב ואתה יחד איתו... אני כליכך עייף, שאפילו העט נשמט מידי. הריני חש שאם [מילה שאינה ניתנת לפיענוח] הזמן יימשך כך, אתקע את עצמי לאיזו פינה שוממה – על־מנת לא להיחלץ משם יותר – תחושה כזו של ריקנות ושממה! סלח לי, שאני מבלבל לך את המוח. יש לך, כנראה, די והותר משלך.

ניגרא! כלום אינך נוסע לקייב? כתוב נא, אני מבקש אותך.
שלך

נסתר

וילנה 13.12.1908 [תאריך של חותמת הדואר]

חביבים ויקרים!

מאחר שלא קיבלתי תשובה לגלוייתי הקודמת, הריני כותב שוב, כי אני מוכרח... וזה הטעם: קיבלתי הזמנה מאנסקי להשתתף בהעולם היהודי.³⁴ בין התנאים שהוא הציג לי הוא דורש, שהיצירה, שאני אתן לו, לא תודפס לפני כן, לא ביידיש ולא בעברית. הווה אומר, לפרסם תחילה ברוסית דבר, שהורתו ולידתו היו ביידיש... נו, מה ההרגשה? הייתי מרגיש כמי שמוביל ילד משלו לשמד. אבל מה עושים? הרי גם כך אי אפשר. אינני מדבר כבר על הכסף, אלא – היכן ניתן למצוא מקום להדפיס בו יצירות ביידיש?³⁵ שאלה זו חמורה יותר לדידי מאשר לגבי אחרים: הרי אתם בעצמכם יודעים, שאם ארצה, למשל, לפנות אל השדכן, השדכן ידחה אותי.³⁶ ואם כך, מה עושים? על כן קיבלתי את הצעתו, אך הצגתי מספר תנאים גם מצדי. עלי לשלוח לו דבר־מה לחוברת הראשונה. אך מה שולחים לו? שכה אדע מצרותו! ענו לי, מה עושים? ובכלל – מה דעתכם על כל העניין?
שלכם

נסתר

אני שולח לו, כמדומני, את 'אלוהים וטעות'.

[ינואר 1909]

ניגר החביב!

מאחר שלא קיבלתי זמן רב כליכך תשובה ממך אכן שלחתי את 'אלוהים

וטעותו. היום קיבלתי בחזרה את כתבי־היד שהגיע יחד עם מכתבך. אל כתבי־היד נספחה מגילה שלמה. כמו שאתה אומר, הבהלתי אותן. ניגרו! אין לך מושג כמה רע לי עכשיו. את עיניי אין כלל לתאר. אצלנו הומה ושואן, ואני מרגיש מרוחק כל כך, זר כל כך, כאבל בין חתנים. ואמנם, מה ביני לבין כל אותם העיתונים מורשה, או אף עיתונכם שם בוילנה? ואם אלוהים כבר מזכה אותנו בבטאון הגון כלשהו (וואַכענשריפֿט),³¹ עליו ליפול דווקא ליריים כאלה.

אפילו לא אנסה לשלוח לפרץ. הוא לא זכה לשמץ חנופה ממני. טירחת שוא. ומה אדרב – לעשות זאת באמצעות מישהו, לא יאה לי.

וכך אני נשאר יושב כאן בשקט על מדוכתי... ואילו אתה – כלום מתחיל אתה לעבוד יום יום למען היום (טאָג)...³² הבה נחריש. אני כותב עכשיו סיפור יפה מאוד. עדיין איני יודע כיצד הוא יתפתח מכאן ואילך, אלא שערך כאן הכל נראה טוב מאוד. הנושא הוא תנ"כי, עשיר ויפה, וכתוב בנוסח קל וקל להבנה. אלא שזה עדיין בחיתולים...³³

ניגרו! הריני מבקש אותך, עשה זאת למעני. תוך יומיים תקבל את מכתבי זה. אני מבקש אותך לקחת אצל ליטוואק תיכפזימיד את ה'יומן',³⁴ ולשלוח אותו אלי. בוודאי לא הייתי מטריח אותך לשווא (אינני כזה), אלא שבירדו נמצא העותק המתוקן היחיד. אצלי לא טוב, ממש נורא. הריני מבקש אותך. אתה יכול לתאר לעצמך את מצבי. הריני חוזר ומבקש אותך – ממש תיכפזימיד. איני רוצה שהסיפור יודפס דווקא בניצח צייט!³⁵ (אל נא תאמר זאת לליטוואק). אני אשלח זאת בלי שהיות אליך, בשביל עיתונך בוילנה.

ניגרו! רבות, רבות אני נזקק. הבן נא ללבי. אני כותב עתה גלויה גם לליטוואק. כלום אין כל תקווה לקובץ כלשהו, או לליטעראַרישע מאַנאַטסשריפֿטען? שלך המסור ביותר

נסתר

[9]

דיטומיר 9.1.1909 [תאריך של חותמת הרואר]

אלף פעמים, ניגר החביב, אני מודה לך על טירחתך. יש לי הרבה מה להגיד על דברי מכתבך, אך נעזוב את זה הפעם.

ניגר החביב! להווה ידוע לך, שאיני שייך לסוג זה של בריות, שאינו מבחין במי שמבוגר מהם, או שאינו יודע מאי משמע גיל. יש אלוהים בלבי. ועל כן, חרה לי מאוד מאוד, כאשר אמרתי על פרץ מה שאמרתי. אף־על־פי־כן... מה נאה מנדלי בתפקידו של 'סבא' – אשרי זקנותו שלא בישה את ילדותו, וכמה מגוחך פרץ ביביליה בשוק הישן! מה יפה שיבה טובה ומה נלעג 'להתנער' בגיל כינה־ושיבה. ומה עליך לעשות – כאשר 'משה טיטש ממריא אל־על' (כך פרץ בהרצאתו אודות ספרות יידיש החדשה), מה אוכל לעשות – זה מריה... לא טוב. אודות 'לרדת מן ההר' ולהתקרב אל הקורא' – בפעם אחרת. אך כואב לראות, ש'כתבי' של אנדרייב

מונח בקרן-זווית – מי עשוי להבין בהם, ואילו אודות 'אהבתו של סטודנט' מצלצלים כל הפעמונים. פוי, בחיי... אם יהיה בידי משהו חדש, אשלח לך. היה בריא, דרוש בשלום ליטוואק, זילבורג, היילפרין ואיינהורן, אם אתה רואה אותם. הריני כותב עכשיו גם לווייטר.

ידיד אמת שלך

דער נסתר

[10]

זיטומיר 17.1.1909 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר היקר והחביב!

בשל טעות עגומה של הדואר הגיע אלי רק אתמול, בחמישה-עשר לחודש, מכתבך עם הזמנתו של פרץ.⁴² בחרתי בשלושה פרקים טובים מתוך 'הקדמון', שניתן, כפי שנדמה לי, לקרוא בהם מחוץ להקשר השלם. מה דעתך – זה ילך? את היומן לא שלחתי, מפני שהוא כותב שפירסום בהמשכים 'אינו מעשי'.

אודות גליון-הניסוי של אידישע צייטונג ואודות מאמרך שכתבת אין לי מושג: כאן לא רואים את זה. הייתי רוצה מאוד לקרוא את מאמרך. אין לי עדיין מה לשלוח לאידישע צייטונג שלך.⁴³ הסתבכתי, לא עליך, באיזה סיפור, וקשה לי מאוד להיחלץ ממנו. אלא שאני עקשן. אני מקווה במרוצת הזמן לצאת מזה, ואז אוכל לשלוח לך, ואתה תוכל לפרסם בעיתונך את שני הפרקים הראשונים בתור פליטון. הם יפים מאוד וקלים. קיבלתי מכתב מווייטר. לבי דואב מאוד על החוט שנקרע... מה עושה פרץ? הרי ראית אותו. יקירי, כתוב נא כאשר יתחשק לך.

שלך

נסתר

דרוש בשלום כל אנשי שלומנו.

[11]

זיטומיר 12.2.1909 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביב!

הואל נא בטובך והשב לי תשובה מיד, האם יגיע מכתבי עם הסיפור החדש שאשלח לך ואמנם ימצא אותך באותה כתובת? עם פרץ ניתקתי את הקשר. שלחתי לו פרקים אחרים מתוך 'הקדמון'. הוא השיב לי במכתב מרוגז, שאין הוא תופס, אף אינו מבין. כאשר אראה אותו, אומר לו כדברי הרבי הגדול אהרון מקרלין: 'אתה מסוגל, אך אינך רוצה'. אמנם כן, הוא אינו רוצה. על כך מעיד מכתבו הכתוב מתוך רוגז. יש שם משפט כזה: 'שמא אני לך אפור מדי ושמא אתה לי – ירוק מדי'....⁴⁴ יעזור לו אלהים!... לא נפלתי ברוחי, מכיוון שאני טוען, שמי שמאמין בעצמו, אינו

צריך אפילו להאמין באלוהים. לא כל שכן... בפרץ. ידעתי את זה מראש. הִיָּה בריא ומסור נא דרישת שלום לבבית ממני לנערה האלמונית. שלך

נסתר

[12]

[פברואר-מרץ 1909]

ניגר החביב והיקר!

הריני שולח לך את הסיפור לעת עתה בלי כותרת. אני סבור, שיש לקרוא לו 'סרה הנבואה', מוטיב מקראי.⁴⁵ אם יש לך משהו טוב מזה, מתאים יותר – אנא הכתר אותו בו.

לא מיציתי עדיין נושא זה. עוד אשוב אליו מצדדים שונים ובאורחות שונים. וחסרונות, חביבי, לא חסרים. כנראה יש למכביר. והחסרונות חסרונות: אלה הישנים שלי, הסטייה מן העיקר וההתבוננות ב'הבלים', זוטות ודברי-לוואי, יש דברים שלא נאמרו עד תומם, ללא הנמקה; אבל, אחרי ככלות הכול, הסיפור הוא בכל זאת טוב. הסוף הוא לפי טעמי חפז מדי, אך אשמים בזה גם הקוראים שלך... בוודאי ניתן היה לעצב את ה'רעש' ואת ה'אש' יפה יותר; בדממתי וודאי יכולת לממש את האלוהים בשתי ידיך, אך מה ניתן לי לעשות? ממילא לא הייתי מניח את דעתם של 'הקוראים'... והרי זהו טבעם: ברגע שמשתררת דממה, הם מתחילים לנמנם... כפי שתראה בעצמך, חביבי, פשוט עקרתני את ציפורני ועשיתי הכל שיהיה זה פשוט ככל האפשר, בכל שורה בדקתי את 'דער נסתר' והעבתי על התחבולות 'שלו', הטפתי לו מוסר, גערתי בו, התחננתי אצלו על דברי-מה... ואמנם הסקתי מסקנה. אם הסיפור הוא בכל זאת שלי, שאכן יהיה כך.

ואשר ל'תכנית', חביבי, העניין הוא כך: אני הייתי רוצה, שסיפורי החדשים, כלומר 'הקדמון', 'מעריב', 'יומן' והאחרון יודפסו.⁴⁶ ואם המו"ל יעמוד על כך, שכדאי לו לפרסם גם את סיפורי שכבר פורסמו – שיהיה. וייטר רוצה, שאתה תערוך אותם. ואילו אני – בכל נפשי. כאשר ישבתי ותיקנתי את ה'יומן', נוכחתי לדעת, שאתה באמת חש ומרגיש את הריחמוס שלי. ועל כן – אך רצה... ואני הייתי פונה מיד אל 'מעריב', הייתי מיישר שם את כל העקוב ומרחיק את המעידות, והייתי משאיר לך עבודה מועטת, מועטת ביותר. הייתי מתקן גם את 'הקדמון' שלי.

הריני מבקש אותך לשלוח את הסיפור לווייטר. אני רוצה, שהוא יקרא אותו. שמא ניתן לפרסם את זה ב'בְּרִיִּיִּסְקִי מִיר'.⁴⁷ הייתי אפילו רוצה בזה. כן, איני יודע מה קרה לאנסקי. לא עוד אלא שכנראה פגעתי בכבודו. הוא שותק משום מה. הוא היה צריך לשלוח לי כסף, ואינו שולח. לא כתבתי לו כבר חודש ימים – יקח אותו השד... בימים אלה קיבלתי דרישת שלום חמה מאוד מביאליק. הוא מבקש לשלוח לו כל מה שנמצא בידי. איני יודע מה לעשות. הוא עומד לנסוע בקרוב לארץ-ישראל.⁴⁸ את זה אני כותב לך סתם בעלמא.

חביבי, הרי ידוע לך היטב, עד כמה דעתך מעניינת אותי – כתוב נא, איפוא, מיד ובפרוטרוט. כתוב על התכנית, על הכל. הייתי רוצה מאוד, שהכל יושלם עד פסח. הִיָּה נא לי בריא, בריא וחזק ושמה, המסור לך

נסתר

P.S: 'הרהורי קורא' שלך נקראים בעניין. הקהל שלנו, המעטים שהם משלנו, מתמוגגים ומלקקים את האצבעות... את המאמר הראשון עדיין לא קראתי. הבטחת לשלוח לי, וכפי הנראה שכחת. שמא תכתוב מילים מספר אודות זילבורג. הוא נורא מעניין אותי. ביטוי 'כווייס' 'ווייס איך?' (אני יודע? יודע אני?) ספוג היאוש מצלצל באוזני. הריני מצפה בקוצר רוח למכתבך. דרישת שלום להיילפרין, לאיינהורן ולליטוואק הנ"ל.

מה דעתך, חביבי, על הנמר שלי?! אצלנו איש לא כתב עליו. והאריה? כמה קשה היה לכתוב אחרי האריה של ביאליק ב'מתי מְדַבֵּר' ובמילים מעטות כליכך.⁵⁰

[13]

ז'טומיר 13.4.1909 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביב!

טלח נא לי על כי לא כתבתי זמן רב כליכך.

היכן הוא וייטר? קיבלתי ממנו מספר שבועות לפני פסח איגרת קטנה וטרופה. הוא כתב, שהוא עוזב את פטרבורג. שמא ידועה לך כתובתו? שמא מתכתבים אתם? אם כן, הואל נא בטובך לבקש אותו שישלח לי את 'אליהו'.⁵¹ זה דרוש לי מאוד. האמנם, ניגר, כאשר הרצית בוורשה על ביאליק, אמרת עליו דבר, שאיש לפניך עדיין לא אמר ולא שמע? כך סיפרו לי. קראו את זה באונזער לעבען.⁵² ואני ביקשתי לפלוני הזה לעקור את שתי עיניו... כאילו היה אומר עליך, שאינך מאמין באלוהים...

מונחת אצלי עתה מעשייה חסידית מוכנה לפירסום. נדמה לי, שהיא יפה ומוצלחת.⁵³ איני יודע אם לשלוח אותה אליך עכשיו, או שמא להמתין מעט, ואז אוכל לשלוח לך כמה כתובים ביחד. בין כה וכה לא צפויה עתה תוצאה מעשית לך. העניין עם אנסקי ידוע לך כנראה: היומן שלי אינו יהודי. סיפור אחר לא שלחתי לו. הוא מרגיש את עצמו אשם, כנראה. וייטר צודק בטוענו 'לאחר ככלות הכול הוא אינו אלא בטלן, ואף בטלן זקן'... מה יהיה, חביבי? כלום אפסו התקוות? שמא ידוע לך מה שלום אנוכי? המסור לך ביותר

נסתר

אין שינוי בכתובתי.

ז'טומיר 23.4.1909 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביב!

כפי הנראה נפגשו גלוייתני בדרך. 'מה אני עושה ומה ברעתי לעשות? לולא היו לך צרות משלך (ויש לך, כנראה, כי היכן תמצא יהודי בלי...) הייתי מספר לך על מצבי. ומצבי אינו שפיר כלל. עד עתה סבלתי בשקט ומרחוק, ובבואי בין הבריות הייתי לפעמים גם שמח. 'צבטתי את הלחי'... ייסורים רבים רבים עברו עלי – ולא כלום. הייתי מסוגל להתענות. עכשיו אני מתחיל להשתוחח... יש ימים, שאני מהרהר על 'לצאת אל מרחבי העולם', בנוסח, כמובן, של 'פישקה' למנדלי מו"ס. אבל, חביבי! אומרים לפעמים, אם אי אפשר מלמעלה, מוכרחים לעבור מלמטה. מה עושים: אצלנו, אצל היהודים, אין אפילו לאן לעבור מלמטה... כאשר אני נזכר ב'שפלי'⁵⁴ שלנו – משתתקים אברי. הו, לו היה בקרבנו סוג זה של 'בני-ארם לשעבר' – מזמן הייתי מצטרף אל החבריא שלהם!... אתה מבין, חביבי, בחוץ אביב עתה. עולם ומלואו נפתח, הלב כמה לאן-שהוא, ואילו אתה נאלץ יום אחר יום, באותה שעה עצמה, דרך אותם הרחובות עצמם, לשרך דרכך אל אותו שיעור 'העברית' שלך, יום יום, שלושים ימים בחודש, ואני מרוויח (בסך-הכול) 18 קרבוניס. טפו!!

את המעשייה החסידית החדשה שלי אשלח לך מאוחר יותר, יחד עם עוד משהו. כתוב נא לי, אני מבקש, את כתובתו של וייטר.
שלך

נסתר

ז'טומיר 8.6.1909 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביב!

תודה לך על גלויית-התנחומים. ואלה החדשות אצלי: זה עתה השלמתי עוד סיפור, לפי דעתי – יפה מאוד. הוא נקרא 'אביב'.⁵⁵ דומה ל'יומן'. כך שיש בידי עכשיו שני סיפורים חדשים. ו... תאר לעצמך, חביבי ויקירי, אין ידי מתרוממת להעתיקם ולשלוח אליך – אפילו אליך. ובכל מאודי הייתי רוצה, שאתה תראה אותם, מכיוון שאם לא אתה – אז מי? את 'אביב' שלי שלחתי לגורליק. מה דעתך, חביבי, האם יכול אני לבקש ממנו כסף? יש לו בכלל מן המין הזה? אצלי עכשיו רע מאוד. הרי אתה יודע: בקיץ יוצאים אל הקייטנות, והיכן אפשר להשיג אמצעים כדי להתקיים? ניגשתי עתה לכתוב סיפור חדש. אני מתכוון להקדיש לו הרבה זמן וכוח. זה צריך להיות סיפור שלי במלוא מובן המילה. אם זה רק יהיה אפשרי, אשלח אליך את סיפורי האחרון.

היה נא בריא וחזק. היום קראתי את מאמריך על 'מגילת האש'.⁵⁶ מפני מה לא כתבת לי את כתובתו של וייטר? הן כלי־כך ביקשתי.
הִיָּה בריא.
המסור לך מכל

נסתר *

* גוֹרְלִיק כותב 'ניֶסְטֵר'. ייצור שכמותו!

[16]

[יולי 1909 בערך]

ניגר החביב והיקר!

הרי לך הסיפורים שלי. 'הסיפור עם הליוֹבֵר' כנראה כבר שמעת פעם. החסידים מתלחשים בשעה שהם מדברים 'אודותיו', ובכלל, אין מדברים אודותיו כלל. 'הוא' היה אחד מילדיו של ה'ריזינר', אחד מבעלי־המוחות המצויינים של הדור ההוא. ואמנם גדול היה, אמנם יפה היה, ואיש אינו יודע מפני מה ועל שום מה הוא מעד... מה שהתרחש במוחו – לא נטלתי על עצמי לספר. אני 'מספר' כאן את ה'סיפור', כפי שהוא השתקף והשפיע על בני הדור.

מישהו אחר העתיק את הסיפור, כך שיייתכן ויהיה לך קשה לקרוא. חסרות הפרדות בין פיסקות במקומות הנכונים, אך יש לשער שאתה תתגבר על זה.

ניגר החביב! בקשתי שתקרא את זה מיד ותכתוב לי את דעתך. אתה בוודאי מבין, באיזו מידה של קוצר־רוח אני מצפה לזה.

את ה'סיפור עם הליוֹבֵר' הריני מבקש תיכף ומיד לשלוח לגורליק. הוא רוצה מאוד לראות את זה. להעתיק עוד פעם למענו אין לי כוח, אף לא סבלנות. את 'אביב' אנא החבא אצלך, ממש החבא, ניגר. אם רצונך לצחוק מעט, הרי לך דעתי של גוֹרְלִיק על 'אביב':

'את "אביב" שלך קראתי בתשומת־לב רבה. ובאמת חורה לי, שסופר מקורי כמוך מוצא לנכון לנצל את ה"אביב" הבאנאלי, הבאנאלי־יוחצי (??) כדי לתאר הלכי־רוח אינטימיים. מאי משמע "אביב"? לשיר על האביב, לקשט אותו – זו היתה לפני אופנה, בימי שילך. האדם גדל מאז־ולא ה"אביב" מעניק לו חומר, אלא ה"סתיו", לא "הזריחה" אלא "השקיעה", לא "הפריחה" אלא "הקמילה". גדולה באמת היא שירת המדומי־הערב.

כך מכל מקום אני מרגיש, זהו טעמי האישי, אשר למזלי תואם לשירת אירופה בתימינו. לצידי ברוכי־כישרון כרודנבך,⁵⁷ כסולוגוב; לצידך נשאת רק ורביצקאיה (כלום שמעת פעם שמעה של סופרת זאת?) – ולהלן – ה"אביב" שלך עשה עלי רושם, שאין הוא "האביב" בכלל, אלא האביב הזה, הגן הזעיר הזה על פרחיו הקטנטנים, במשפט אחד – זהו חודש מאי של שנת 1909. כיצד ניתן לפרסם את זה

באלמנך, שצריך לראות אור באוגוסט⁵⁸ בכל זאת אדפיס את זה, הייתי מדפיס אפילו יצירות בלתי מוצלחות של דער נסתר, באשר גם בסיפוריך החלשים אתה נשאר דער נסתר⁵⁹.

וכי סבור אתה, חביבי, שזה הכול, שדי בזה? לא. בעקבות הדברים הנ"ל מגיע P.S. אופייני מאוד. קרא נא: 'דעתי על "אביב" כלל אינה כזאת, שיהיה בה משום התעלמות מן הקטעים הנפלאים מבחינה אמנותית, אף לא מן הנעימה הלירית הנוגעת ללב, שהיא עקבית ביותר לאורך היצירה; יפה ומקורית היא גם הלשון; ובעצם – זו בכלל יצירה טובה, ואם היא משאירה אותי בכל זאת בלתי־מרוצה, הרי זה מפני שבחרת ב"אביב" במקום ב"סתיו". אתה רואה, זאת כבר גישה סובייקטיבית מדי. על כן אני אמנם אדפיס אותה, מאחר שהיא בכל זאת עתירת ציורים, גוונים ובכלל – ליריות ענוגה. שנית, אפשר שדווקא "אביב" ייחשב לאחת היצירות הטובות ביותר שלך'.

אינך זקוק לפירושים נוספים. איזה מין בן־אדם הוא? כלום אין הוא מעמיד פנים? ושמא הוא באמת כזה... העניין הוא כרגיל – בבל תאמר... אף כל תגער.

היה נא לי בריא וחזק והתפלל לאלוהים למעני: אני זקוק עתה לרחמים רבים...
התפלל למען נסתר שלך!

שלח נא, למען השם, תיכף ומיד לגורליק את 'הסיפור עם הליובר' הנ"ל.

* ההדגשות שלו.

[17]

[אפריל־מאי 1913]

ניגר החביבו

כמה שנים חלפו – המון⁶⁰... ואף על פי כן – אינש באינש...
אומרים שאתה עכשיו עורך⁶¹. ברגלסון לא כתב לי על כך. זה נודע לי מן־הצד.
הריני שולח לך יחד עם המכתב סיפור ומבקש אותך, כידיד ותיק וטוב, לקרוא אותו מיד ולהשיב לי תשובה⁶². אני רוצה תשובה עד שבועות.
אם תמצא בסיפור חסרונות – אל נא תחוס עלי, מנה אותם אחד לאחד. ואם תמצא בו גם משהו נוסף על החסרונות – החרש נא: זה עלול להזיק לי, וד"ל.
כנף הרננים ואיש־הירח מדברים שם אצלי תוך כדי דילוגים והידוסים, כעין הזמיר. אלא שלא רציתי לערוך את הדברים בשורות קצרות. הפרדתי בפסיק משפט מחברו, אפילו במקומות שאין צורך בו – כדי לסמן.
כסף – דרוש לי. שמא אוכל לקבל עוד לפני שהסיפור יפורסם. הרי אתה יכול לשער כמה מגיע לי – ואני עתה בבחינת נצרך... כמוכן, הדברים אמורים בתנאי שאתה תקבל את הסיפור.

מה מתרחש אצלך? היכן עומד כתבי־העת די יודישע וועלט? כלום חלים בו שיפורים? כתוב נא, אם יבוא הרצון מלפניך. ואני אקצר.
סלח נא והיה בריא.
המסור לך

נסתר

Школа Марголис
Рахили Зильберберг
Голта (Хер. губ.)
בשבילי

כתובתי:

למשלוח כסף אכתוב לך כתובת אחרת.

[18]

[מאי־יוני 1913]

ניגר החביבי!
ולא שמעת בעצתי ודווקא שיבחת אותי, וגרמת לי ייסורים רבים... אסור לי להקשיב לזה.
הבן נא, אני פוחד מפני זה כמו מפני אש. האמן לי, הרצניות ה'שלילות' שלך² הביאו לי תועלת רבה והייתי אסיר תודה לך. מכתביך משכבר הימים – הביאו לי רק נזק.
הריני מבקש אותך מכאן ואילך: אף לא מילה אחת, ולעולם לא לטובה, וכל הזמן רק בכל חומר הדין... מנוחתי ושלוותי יודו לך.
ועוד פעם, לשם יתר הבנה: כלום מכיר אתה את מחילות החפרפרת? אחת ישרה ועשרות מפותלות בעיקולים, במנהרות ומסדרונות. גם אצלי, כמוני ככל אדם כנראה, קיימים שיחין ומערות, שבהם משתכנים לא תמיד היופי והאצילות. לפעמים הם הופכים מקום־הסתר בשביל ה'הם', כלומר 'אותה הכת'. הריני מטהר אותם ומשלח בהם לחשים ומילות־קסם ועושה ככל יכולתי... כלום ירדת לסוף כוונתי?
ובכלל הריני חולק על הדעה המקובלת ושואל: מפני מה מכוונים המבקרים את דעתם תמיד אל הקורא? מדוע לא אל הסופר? איך זה קמים ומשבחים בן־אדם?... נדמה לי אז, כאילו ששוטפים לו את בני־המעיים... לי נדמה, שלתבוע ולהוסיף לתבוע בעיקשות עשוי להזרים ברזל אל הדם, ואילו השבחים מעמיסים שומן על הלב.
מחל נא לי, מחל אלף מחילות: הדבר נוגע לי עד עומק נשמתני.
עכשיו אני מחכה לכסף, והוא דרוש לי מאוד מאוד. עלי לנסוע מכאן ואין לי במה. אבקש אותך, איפוא, להשתדל למעני, שישלחו מה שיותר מהר. לאן אתגלגל – איני יודע. לקראת החורף אשוב הנה.
היה נא לי בריא, אני מודה לך על ה'תלמיד נגד רבוי'³ שלך. ברצון הייתי כותב לך

על זה ועל עוד עניינים רבים – אלא שאני חושש הפעם מפני המכתבים: זהו זמן כזה.

מהאיטעמא לא אכתוב לך מכתבים אלא לעתים רחוקות, ורק אם יהיה לי צורך דחוף. הריני משמש כמורה, פרנסה זו ידועה לך.

ועוד בקשה: מדוע המנהלה שלך מאנפפת. הם שלחו לי שלוש חוברות, את הרביעית הייתי צריך להזכיר להם, את החמישית שוב לא שלחו. הריני מבקש להוריד משכר-הסופרים שלי ולהחתים אותי על מגו לשנה תמימה – וחסל סדר טיבות. הִיָּה בריא.
כתובתי לכסף:

Голта (Хер. губ.)

Доктору И.Л.Марголицу

для Острожецкого

כתוב נא לי לפני-כן, שאתה שולח (לכתובת הישנה), עלי לדעת מתי.
ידיך האמיתי והמסור

נסתר

דרוש בשלומו של קלמנוביץ.

[19]

הולטה 2.7.1913 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביבו!

עשה נא למעני והדפס את יצירתי בחוברת השביעית. אל נא תדחה אותי. הרי כלי-כך נחפזתי. חשבתי שאספיק להגיע לחוברת הששית, אך איני רוצה לאחר את השביעית. עשה נא לי טובה גדולה: עלי להשתחרר מן היצירה עם הדפסתה מה שיותר מהר... אני אהיה אסיר תודה לך. החוברת הששית של יודישע וועלט נראית מפוזרת, חסרת מנוחה וללא סדר; היא סובלת מפני השפע ויש בה יותר מדי, וצריך להיות 'קב ונקי'.

כבוד רב מדי הענקת לרחבותו של פרוג. אני לא הייתי סולח לו את קרחתו הגדולה. יש לדפוק בשולחן לנוכח הברנשים האלה: דרך ארץ! תרבות!... יפה ומתוחכמת, לעומת זאת, היא מערכת הטיעונים שלך נגד הִרְאָזְסוּיִט. הריני נהנה הנאה פראית: הפולמוס שלך איתם עולה יפה, באדיבות ובאורח מצויין. הד"ר וליגמן שלך הוא כלל אינו... גדול. כמה [מילה שאינה ניתנת לפיענוח] רדוקטוריות'. זה מזכיר את אותם הדוקטורים המקובלים בעברית – ד"ר ש. מלמד, למשל... סלח נא לי. התערבתי בעניין לא לי. רצוני לקבל מידך, ניגר, תשובה ומיד: עשה כדי שזה ייכנס לשביעית. אני מבקש אותך.

המסור לך

נסתר

הולטה 31.8.1913 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביב!

שוב לא עמדת בדיבורך. ומפני מה לא בחוברת השמינית? היום קיבלתי ידיעה ממייזיל, שאפילו בחוברת התשיעית זה לא ייכנס (מניין לו הידיעה הזאת, איני יודע). מה פירוש הדבר? כלום אינך יודע מה זאת אומרת, שאדם נצרך; לא הייתי מאמין זאת עליך... פרט לכסף שאני זקוק לו, הרי אני בטראנס... עד שאני לא משתחרר ממה שאני מבקש להשתחרר, איני מסוגל להתחיל דבר חדש. לפיכך אני מדבר כל־כך הרבה, ומפני זה אני מבלבל את המוח בדברים מיותרים. הריני מבקש אותך: הכנס את זה לחוברת התשיעית. ואם לא, מוטב שאחריש... הִיָּה בריא, ענה לי אם אתה עושה לי את הטובה אם לאו.

מזוויסנברג ציפיתי למשהו יותר. 'החידה' מזכיר לי 'מפני מה לא לעשות תנור מקש? – כי הוא יישרף'... הסיפור... אינו חכם, ופתיחתו מיותרת. החוברת השמינית היא [שתי מילים שאינן ניתנות לפיענוח], מתחילים להבחין במעמד של יודישע וועלט. הוא היה חסר מוצקות ועוצמה, הוא נראה שקט, נחבא אל כליו ונכנע. היה בריא.

שלך

נסתר

הולטה 6.11.1913 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביב!

אמור נא לברנשי היודישע וועלט, אנשי המנהלה, שישלמו לי כסף. הזכר נא להם, שהם שלחו לי רק 25 רובל. מאוד לא נעים לי להזכיר את זה, אבל אני מוכרח.

כולנו כאן מודים לך על הפנקס. בכל זאת הענקת יותר מדי מקום לבורוכוב.⁶⁷ המורה הוכרח למד ממנו ונטל את הזכות בעצמו, אף הופיע עם ספר־לימוד משלו. המורים טוענים, שהוא לא יחכה זמן רב לקבלת עונשו. ספרו ישיב לו כגמולו: לא יקנו אותו. אף־על־פי־כן הם מצטערים צער רב, כי הוא מכיל חומר נפלא. על עבודותיך האחרונות ביודישע וועלט ועל היודישע וועלט עצמו מגיע לך יישר־כוח.

היה נא בריא וחזק.

המסור לך

נסתר

אבקשך למסור דרישת שלום נאה ביותר לְקַלְמִינְקָה.⁶⁸

[פברואר 1914]

ניגר החביב!

ראשית כל: סלח נא לי – כל־כך הרבה נייר. ושנית: אזור נא כוח וקרא את הכתוב.⁶⁹

חסרונות יש כאן ללא שיעור. אני מכיר אותם מצוין. ואל נא תוותר לי. אסור היה לי לחולל אותם. את חלקי כבר נטלתי מעצמי. בכל זאת אני רוצה לקבל ממך מנה נוספת.

הריני בא אליך בענני שמיא. אל תבהל: זו רק פתיחה. אל נא תצחק לשורה הראשונה שלי... אני מבטיח לך, שהסיפור יהיה קריא עד שאפשר להפיק ממנו זהב; 56 לנסיון. לו הייתי יודע, שיצא 55, הייתי ישן בשקט הלילה. אודות ה'ברנשים' שלי הייתי יכול לספר בלי סוף, אלא שיש בי חסרון – אין לי מרגוע. והריני עקשן ובן־אדם מושלם בכל המגרעות. לו הייתי יכול, לפחות, לשפוך את שיחי בחופשיות, אך אין כאן לפני מי... פעמים רבות ביקשתי לכתוב לך, איוותי אל הרגע, אל ההודמנות. כרגע יש לי, איני יכול יותר.

בקטעים אחדים לא שמרתי על סימני־הכתב; את זה עשיתי בכוונה – לשמור על הנעימה שלי. הריני מבקש אותך לקרוא את זה לאלתר ומיד לכתוב לי ובאריכות. בעניין די יודישע וועלט – חבל, שגילית מראש מה יפורסם בשנה החדשה. גזלת ממני את הסקרנות.⁷⁰ 'כבוד הסתר דבר'... מן החלק השני של שלום אש בוודאי לא אפיק הנאה, כמו מן הראשון. הינם תלית בו בוקי סריקי.⁷¹ בהן צדקי, ניגר, אין הוא שווה את זה. הוא מהלך בינינו בבחינת בן־יקיר שנים לא מעטות וללא הישגים כלשהם. אילולא הקבצן שלו עם התרמיל (מתוך 'העייירה') לא הייתי פונה להביט בפניו. סלח נא לי: אתה אוהב אותו ובעיני הוא עבריין, איש בעל־כישרון (קראתי פרקים אחדים מתוך 'רב שלמה נגיד') והוא מטפס הרוח יודע לאן. עניינו הם המהפכה, הסאלונים ויתר הווסות. אודות ברגלסון צריך לכתוב ולכתוב – הוא ממש זהב. חבל שדי יודישע וועלט לא הגדיל את היקפו: ממש נחנקים. ומה שלומך? געת מספיק עם ההבראיסטים ועם (מילה שאינה ניתנת לפיענוח) – יהודים מכוערים, מתולעים. ראה נא את מאמרו של טביוב בחוברת האחרונה של השלוח.⁷² יש לרדוף אותם עד חורמה.

והיכן הוא וייטור, עדיין 'שם'?? כתוב נא, ניגר, על הכול, על העסקים, על די יודישע וועלט, על הסיכויים, הרי אתה ליד מקורות המידע. הכל יהיה חדש בשבילי, ואהיה לך אסיר תודה. בינתיים היה נא בריא וחזק. הריני מצפה לתשובתך בכליון־עיניים ממש.

שלך

נסתר

דרישת שלום לקלמינגקה.

אגב: הגיע מכתב מקיסלהוף אל רעיתו כאן. הוא כותב מוויטבסק. הוא נפגש שם עם הירשקאן: דל ומך, מוזנח ומיואש... צר לי. הוא בעל כישרון, עם מידות של רחבות ומעלות. הוא הולך לאיבוד. היה נא לי בריא, ניגר.

הולטה 14.3.1914(?) 18 [תאריך של חותמת הדואר]

ניגר החביב!

חלפו שלושה שבועות מאז ששלחתי לך כתבייד וביקשתי אותך להשיב לי מיד, ואילו אתה מחריש. כלום טרוד מאוד אתה? על כל פנים – כתוב מילים מספר. אני מצפה בקוצר-רוח למכתבך. עשה לי טובה, קרא את זה אפילו עכשיו וענה לי מיד. אהיה אסיר תודה לך. ראה נא: ביקשתך. שלך

נסתר

דרישת שלום לבבית לְקִלְמִינְקָה; הייתי מבקש אותך, שגם היא יכתוב לי את דעתה. היא הוגנת ואני מחשיב אותה. פאלק היילפרין, עורך גרינינקע ביימעלעך, דרוש בשלומי. הריני מאחל לו הצלחה. כתוב, ניגר, באריכות. הכל מעניין אותי, ואני תלוש מכל. הנ"ל.

(מרץ-אפריל 1915?)

ניגר החביב!

עשה לי טובה וכתוב נא לי מספר מלים על הסיפור. אני מצפה לתשובתך מאז ששטיף נסע מקייב: טפו, מזל כזה יש לי כבר אליך... ואם אני כבר כותב, הריני צריך להודות לפניך, שאת עצתך, שהשאת לי בעניין הסיפור, ששלחתי לך לפני שנה בזמן הזה, לא קיבלתי. תיקנתי אותו כמידת יכולתי ומסרתי אותו להדפסה ב'קונסט-פֶּאַרְלֶאָג', ב'קליינע ביבליאָטעק'. אילו לא היו מטילים איסור על הדפסה במחוז קייב, הוא כבר היה יוצא לאור. אפשר שזו חולשה שלי, אלא שבגיד-אדם הפצירו בי ושכנעו אותי – ואיתך הסליחה. קראתי את מכתבך האחרון אל ברגלסון. אתה כותב על הלוך-רוח מעיק – מה קרה? משהו אישי? או שמא ענייני-הכלל, בעיות ההוצאה לאור או עבודה מפרכת מדי? נמצא אצלנו דוברושיין, צעיר נחמד, מכין-עניין; ליטבֶּקוב – נבון ולץ, אך עצלן גדול. נדמה לי, שהוא יכול היה להביא תועלת רבה לדי יודישע וועלט, אלא שהוא מתעצל.

כבר מזמן הייתי כותב לך, אלא שהרגשתי מאד לא טוב. בזמן האחרון לא הייתי מסוגל לארוח את העט בידי. הואל נא בטובך וענה לי. ואם עדיין לא כתבת, כתוב נא לפי המען, שאני רושם לך כאן, מפני שברגלסון איננו נמצא כרגע בבית:

Киев, Поляцкейская 16/15

Л.Броварнику

בשבילי

המסור לך

נסתר

מסור נא דרישת שלום לְקִלְמִינְקָה, לשטיף, להיילפרין ולקיהן.⁷⁶

[1916]

ניגר החביב!

סלח לי על העותק המבולבל, שחציו כתוב וחציו מודפס. הספר הקטן כבר הודפס, ולכן לא שמרתי על כתב-היד, ולהלן אסרו והחרימו את המודפס, נשארתי איפוא קרח מכאן ומכאן, עם זכר של שניהם.⁷⁷

ראה נא, ניגר, לא כמו תמיד, היה נא הפעם דייקן יותר: החומר הגיע, קח אותו, קרא אותו והשב לי תשובה: כן, לא. אם כן, הסכם נא עם עצמך לשלם עוד לפני ההדפסה, כלומר תיכף-ומיד לאחר שתשלים עם החלטתך החיובית. ולשלם – כמו לכל אחד אחר, לא יותר ולא פחות. לא אניח לך הפעם בזול. מכיוון... שבית שלם תלוי עתה בכסף זה. ייתכן, שאצטרך לצאת מכאן אל מקום שאין מכירין אותי. ויציאה כזו תלויה בכסף. אצטרך לדפוק על כל דלת: אצלך בשל זה. אצל שטיף – בשל תרגומים, ובאחר בשל לא-כלום.

אתה הוא היודע כמה רחוק הייתי פעם מענייני כסף: יגעתי בעבודה לא קלה, שאף לא נעמה לי, ובלבד שלא להזיק לזולת, ואילו עתה אני חייב וממושכן, אפילו שערותי אינן שלי.

ברגלסון רוצה לבקש ממך מאה רובל לגליון.
היה בריא וחזק.
שלך

נסתר

[חורף 1916]

ניגר החביב!

אני כותב לך מקייב. הגעתי הנה לא מזמן, והריני משוחרר עד הסתיו (כרטיס לבן).⁷⁸

אני דוחה לזמן אחר מילים אחדות אודות מכתביך האחרונים אלי ואל קלצקין: הרי אתה מכיר את יחסי אל עניינים מסוג זה. אני עובר לעניין ולקשוב ממנו. הריני נמצא בקייב ואני זקוק לפרנסה. נזכרתי איפוא במכתבך ובהצעתך בעניין תרגומים. רצוני לדבר איתך על כך ברצינות.⁷⁹ עומד אני בפני חזרה אל פרנסתי הישנה, אל ההוראה. בראש וראשונה – אין זה נעים כליכך, ושנית – בעיצומו של החורף, לאחר העונה, כאשר שיעורים פרטיים אינם מוצעים כלל. ואילו אתם זקוקים לתרגומים ומחפשים מתרגמים (ראיתי את איגרתך לדוברושיין). רצוני איפוא להציע לך את ההצעה הזאת: אתה תתחייב לספק לי עבודה של לא פחות מ-5 גליונות מדי חודש בחודשו, עד הסתיו הבא. ואף תשלח לי כסף מדי חודש, אז תהיה לי פרנסה (והריני שרוי במצוקה וריחיים על צווארי...). ואילו אתה תזכה למתרגם לא רע. הרי אתה יודע, שתרגום אינו מלאכה אלא אמנות, וקלמנוביץ', למשל, אמר לי

ברוגז (לאחר שאמרתי לו שעלי להימלך בדעתי האם ליטול על עצמי תרגומים או הוראה): 'נו, אזי נצטרך למסור את התרגומים לזונדרוף'...

אם אי אפשר באורח קבוע מדי חודש אלא אגב אורחא, ספר קטן פעם בזמן-הזמנים – אין זה כדאי בשבילי: זה חטוף, מעין אוויר ולא-כלום. כן, גם המחיר יהא יקר יותר: לא 40 רובל גליון, אלא 50.

אנא, ניגר החביב, חשוב נא על כך, אתה וכל אלה השייכים לעניין, וענה לי תיכף ומיד. אני אשב ואצפה לזה בקוצר-רוח ובחוסר-זמן.

בקשתי שתשלח לי מיד כסף תמורת 'אל ההר', ולא מפרעה, אלא את כל הסכום שמגיע לי תמורת זה. וכמה מגיע לי? ברגלסון דורש תמורת הפרקים שלו 300 רובל – כמה גליונות יש בזה? לא יותר משניים. הוא כבר קבע את המחיר. וכמה גליונות שיכיל הסיפור – כך תשלמו גם לי ושלחו לי. וראה נא, ניגר, למען השם – תיכף-ומיד: הריני נצרך, שקוע בחובות, ודמי המחיה יקרים ביותר, ומקורות אחרים אין לי, וממכרי משכבר הריני מנותק, ככה ש... הבן נא בעצמך.

אמור נא, ניגר, מה נשמע עם הקובץ שלנו? מתי הוא יצא לאור? מי מן הסופרים משתתף בו?⁸⁰ כתוב לי על הכל. דרוש בשלום צינברג החביב. הייתי צריך לכתוב גם לו, אלא שאין אני יודע מה ואיך: במידת-מה לא הגיעו לי המילים הטובות במכתבו אלי, על כן אני מתבייש ואינני כותב – ספר לו את זה בהזדמנות.⁸¹ אמור גם לשטיף, שהוא יקרא מה שיותר מהר את תרגומי לאנדרסן,⁸² מיד אפנה אליו בעניין התמורה.

הִיָּה בריא וחזק.

המסור לך

נסתר

כתובתי למכתבים: (כמו לעיל, בסיומה של איגרת 24).

אם זה כסף, אל נא תכתוב לכתובת זו למעני, אלא בהמחאה בקש את הנמען למסור לי אותה.

את המכתב אני גם מתרגם לרוסית ושולח לך, מכיוון שאיני בטוח האם מכתב זה יגיע.⁸³

(המכתבים מס' 27, 28 ו-29 כתובים במקורם רוסית. תרגומם לעברית ניתן לעיל)

[30]

[מרץ 1917]⁸⁰

ניגר החביב!

נטלתי על עצמי את טולסטוי. אני מתרגם עתה את סיפורי סֶבְסְטוֹפּוֹל. על הוידוי איני יכול עוד לומר דבר: אפשר שאוותר על תרגומו. מהו העניין? הן אפילו כשמדובר בתרגום מוכרחים לעשות אך ורק מה שאוהבים. ואני – איני מעריך את טולסטוי מעצב-הדת, אין הוא לדידי לא עולם ולא מלאו. עלי להודות, שבשטח זה אין הוא מקובל עלי מכל וכל. מורגשת בזה מידה של שרירות-דעת ומלאכותיות,

וכפי שקונים היו אומרים עליו: 'עסק של בעל-גוף'. אין זה מקורמים, אף אינו טהור.

אחרי סיפורי סבסטופול אפנה לכתבי דוסטויבסקי, כפי שכתבת לי.

ועתה אודות עניין גדול ועיקרי: הריני נמצא כאן מזה חודשיים וחצי, ביקשתי עבודה, כתבתי עד שאצבעותי נלאו מכאב. את התשובה קיבלתי מקץ חודשיים. רצוני להבטיח לעצמי הכנסה, ולו רק עכשיו (אני מוכרח: אני מטופל במשפחה ועלי להאכיל אותה). להווה ידוע לך, ניגר החביב, שברגע שמכתב זה יגיע לידך, עליך לשלוח לי תמורה על 4 גליונות לכל-הפחות, מכיוון שעד שמכתבי יגיע אליך אני כבר אשלים את הכנת 4 הגליונות. זכור נא, אני מבקש אותך, שיש לך עסק עתה לא עם בחור רווק, ושמצוקתי שלי כמוה כמצוקתו של כל אחד אחר, ובחודשיים ללא-עבודה גם בהם צריך הייתי להתקיים. הריני מקווה, איפוא, שבעל-דמיון נחום שטיףן ירחם וישלח לי את המגיע לי תמורת אַנְדֶרְסֶן (הריני ותובע?) ממנו 400 רובל, ואילו הוא מתעלם ואינו משיב על אף מכתב ממכתבי). אך עכשיו יש לי ענין איתך. עליך לזכור, שניגשתי לעבודה ממש ביום בו קיבלתי את מכתבך, 20 בפברואר. אני מבקש, שעד ה־20 במרץ אקבל תמורה על 4 גליונות. את העבודה אשלים – סמוך עלי ועל הגיונותי. לא אשלים פחות מ־4 גליונות בחודש.

ועתה בדבר קובץ שלום-עליכם: יהיה זה עוול, לדעתי (ואף לדעת כולם, כל אנשי שלומנו כאן), בזמן כזה, בשנות רעב כאלו, להופיע ללא ספרות יפה. ראשית כל – לעצמנו: איך אנחנו יכולים בזמן כזה להרשות לעצמנו להופיע עם ספר ובו רק 'מאמרים, זכרונות וציורים' וכדומה, כאשר השפתיים שדופות מצמאן? ושנית: מבחינה מעשית. אני סבור, שספר המורכב רק מחומר 'דומם' הקשור בשלום-עליכם יישאר מונח ומוזנח אי-שם בקרן-זווית. אבל – מה אפשר לעשות? אתה כותב על אודות [קובץ] אחר, אומרים: [מילה שאינה ניתנת לפיענוח] מחכה... שואלים: מתי? מה? אף מנפנים בידיים, ולא מאמינים. בינתיים אנו נשארים בלא כלום. ורק תקווה אחת עוממת: אני כותב אחר המאורעות הגדולים והנוראים בארץ – והרי עולם מלא נפתח ונגלה. הרי אפשר עתה לדבר (ולא רק לדבר) על מה שרוצים.

היה נא לי בריא. הריני מאחל לך עכשיו עיר כמו וילנה, ועבודה כפי שהיתה לך שם, למען תשכח את יהודי פטרוגרד ואת יהדותם, ותשוב אל מקומך הקודם ותפשיל את שרוולך. והעיקר: הריני שונא מאוד את פטרוגרד, עם הציונים מימין ועם השבוע היהודי⁹² – משמאל, ועם 'הכל מכל כל', כדבר הליטוואקים.

אתה שואל אודות דבר משלי לקובץ המתוכנן, הריני משיב: יש לי רק אחת – 'שדים'. שיניתי אותו ואני שומר אותו לקובץ המקומי כאן, שאף הוא תלוי בראש וראשונה בחסדי האל וברצונו הטוב. אלא שאני עובד עכשיו על דבר אחר. אם זה יהיה גמור למועד הנדרש לקובץ המקומי, אשלח לך את 'שדים' ואבקש אותך לפרסם את זה יחד עם 'אל ההר'.⁹³

ועתה בעניין הקרירות, שאתה חש במכתבי האחרונים: אין זו הקרירות שלי, זוהי הקרירות המתחייבת מן המצב: הצורך כל הזמן לבקש. כל מכתבי מלאים בקשות. אני יכול לתאר לעצמי איזה רושם הם עושים. הריני מוריד את שרוולי המופשלים – 'על כן דְבַרְי לְעוֹ'⁹⁴ – אומר אזי מה שלא צריך לומר, ואף מרגיש מה שלא צריך

להרגיש. אפשר להאשימני אפילו ב'כל עריות', ואילו למעשה אני רחוק מלכעוס. איני יודע לכעוס, אף איני רוצה. שעלולים לצוף חילוקי־דעות בינינו – הרי זה מובן. יש לשער, שנוכל אי־פעם לשוחח פנים־אל־פנים, כך אני מקווה. נוכל אז להבין איש את רעהו. ועד אז, ניגר החביב, אנא בלי חשדות. הייתי צריך לכתוב לך הרבה על טעמה של הוועדה לבחירת ספרים. בדבר המטרה, שאין הם מכוונים אליה, הרי גם אתה לכל הנכון אינך מרוצה מהם. נשוחח, איפוא, על כך בפעם אחרת.

בינתיים מביא כל יום ים של חדשות, 'רוב טובה', שפע שאדם בקושי מסוגל להכיל אותו, וכאשר קוראים, כיצד הישן הולך ונעלם, גם מזלו גם השיכרון שבו, נזכרים שוב במשב הקריר, המגיע מן השורות 'אני קהלת הייתי מלך עלישך אל בירושלים', בסיפור־קהלת העצוב לנצח: 'דור הלך ודור בא והארץ לעולם עמדת'.
היה נא בריא וחזק.
שלך

נסתר

[31]

[ק"ץ 1922]

ניגר החביב!

לפני חודשים אחדים שלחתי לך שתי יצירות – אחת בשם 'רוח חדשה', והשנייה – 'בבית־המרזוח'⁹⁶ – לפי כתובתו של גולדברג (חתנו של שלום־עליכם). ביקשתי ממנו את כתובתך ואף את דעתך על היצירות. שלחתי לך אותן, כי שמעתי מפי אופטושו,⁹⁷ שאתה מתכוון להוציא לאור כתבי־עת (יחד עם ז'יטלובסקי).⁹⁷ עתה, מספרים, אתה כבר ממש ניגש... והנה, אנא כתוב לי, מה אתה חושב? כתוב את דעתך. אני משתומם, שלא ענית לי עד כה. איני רוצה כלל להעלות בדעתי, שהיצירות הלכו לאיבוד. זה היה גורם לי ייסורים פרועים ואף עמל פרוע לשחזר אותן מחדש.

כתוב, איפוא, תיכף־ומיד. אני כבר מתכוון זמן רב לכתוב לך באריכות. אלא שפרט ליבשות ולימים המפרידים בינינו, הרי גם הזמן חוצץ בינינו (ועוד איזה זמן) ואירועים רבים המתרחשים בו... במה ממלאים את הפער הזה שבינינו? הייתי שמח לו קם כלי־ביטוי, שיוכל לשקף את כל הרצינות שלנו המצטברת, אף את צמיחתנו ותודעתנו. השלבים שחלפו אינם יכולים יותר להעסיק אותנו (וגם אסור שזה יקרה). הרבה נוסף לנו במרוצת הזמן. וכל זה חייב למצוא את ביטויו ביצירה. צריך לחשוב על מרכז רוחני מאחד. את המרכז הזה צריכות לייצג היצירות החזקות ביותר, בבחינת הישג־השיא, שכבר השגנו למעשה, וגם אלה שאנו מתכוונים להשיג. לא שלום בעלה־הייתי, לא 'וקבצנר'... (לפי נוסח מנדלי), אלא מוקד לוחם, וצעידה קדימה, אמיתית ככל האפשר. סלח לי על העצות... אלא שהעניין הוא כל־כך רדוש, והמבינים את מצוקתנו הם מעטים כל־כך, עד כי מתחשק לי מדי פעם לצאת לרחובות ולצעוק אודות העניין הזה...

חסרה לנו דמות, מקום לדמות הזאת, ואפשרויות גדולות ומצהילות למענה. שמא זה ייעשה בידי חבורה, קיבוץ... לפי דעתי, הגיעה העת לפעולת תרבות גדולה. הרי זו חובתו של כל אחד, שאינו חושש מפני חובות; זו חובתם של כל אלה, שמבינים מאי משמע להיות חייבים לעם, ושלתת פירושו כאן לקחת, כי זה שייך למתנות אלוה...
אלוה...

היה נא לי בריא! אודה לך מאוד, ניגר, אם לא תלין הפעם את תשובתך. כתוב נא גם למען בן-אדיר בעניין כתב-היד, שהוא שלח אליך לפני חודשים מספר, הוא מבקש לדעת מה קורה בנידון.⁹⁸ את תשובתך אמסור לו.
דרוש בשלום גולדברג. מפני מה אין הוא כותב?
שלך

נסתר

כתובתי:

P. Kaganowitsch
Berlin, Kurfürstendam 55
bei Busse
ואילו כסף – אם יגיע – לפי כתובתו של יעקב לשצינסקי:
Berlin
Hännelstr. 12/III
Herrn J. Lestschinsky
für P. Kaganowitsch

[32]

[נובמבר 1922]

ניגר החביב!

ראשית כל אני בא להמליץ לך על המשורר ליפשיץ, ששלח לך שירים בשבוע שעבר. הוא בוודאי שייך לאלה, המקימים אוהלים חדשים בשירת יידיש. הוא אדם חדש ממנו ובו. והעיקר – הוא בעל אחריות גדולה ובעל מצפון לגבי מה שהוא שואף ורוצה. הריני מציע לך להתעניין בו ברצינות: זה בוודאי מגיע לו. אנחנו צועדים איתו ביחד.⁹⁹

שנית, ניגר החביב, הריני מצפה לכסף. ואני מצפה בקוצר-רוח. לפי חשבוני ועל-פי הבטחתך הייתי כבר מזמן צריך לקבל. הזדרזו נא ושלח את המאקסימום. הסיפור שלי פורסם בשטרָאָם, המופיע במוסקבה. אך לך זה לא יפריע, מאחר ששטרָאָם אינו מכוון לשום ארץ פרט לרוסיה, ובשום מקום אין לו דריסת-רגל: בפולין, ברומניה, בליטא ובלטביה – הבאתו אסורה; לגרמניה מגיעים מספר עותקים לסופרים. לאמריקה – כנראה גם זה לא. מכאן – שאנחנו נקיים... אבל בכלל איאלץ תמיד בעת ובעונה אחת לפרסם את יצירותי גם באמריקה וגם ברוסיה. שכר-סופרים משם אינני מקבל. כל שכר-סופרים שמגיע לי נשלח להורי החיים שם, ואשר אין לאל-ידי לתמוך בהם מכאן ולו במשהו. כך, שעיקר ציפייתי

היא ממך. הזדרז נא איפוא. הקיום כאן התייקר באורח מדהים, המחירים עולים, האווירה – אין בה יציבות ובטחון. ואילו אנחנו, הברוקים והמנוסים, מרגישים לעתים קרובות, כמעט שומעים, כיצר גרמניה נקראת אל העליה הרוסית: תעמוד, גרמניה...

ניגר החביב, בעניין תוכניתך, שאני אנסה לנסח את הרהורי, אם יש לי כאלה, באורח בלתי-אמצעי ופובליציסטי, חשבתי קצת והגעתי למסקנה, שאין זה עסק בשבילי. הריני חושש, שלאחר 'התבטאותי' החדשה אצטרך לחזור ולחדש עוד פעם, ובעצם – בשביל מה?... 'על הראשונים' – מצטערים' – כך אומרים – ואתה בא להוסיף עליהם?...

אגב אורחא: יש לי כמה דברים קטנים. מקץ שבועות אחדים – אשלח לך. אין לך בוודאי מקום לשניים. אז אולי יכול אתה לעשות לי טובה ולמסור אחד לצוקונפֿט? אני בעצם איני מעזו לשלוח להם, מפני שגם אחרי הסיפור הראשון¹⁰⁰ ששלחתי נחלתי אכזבה מרה. יעקב לשציגנסקי סיפר לי, שבפֿאָרווערטס כיבדו אותי בכינויים מסויימים.¹⁰¹ ואמנם אילו לא הצרות שלי והמצוקה בכסף, מה ביני לבינם, לשם מה הם דרושים לי, ויתר על כן – לשם מה אני דרוש להם? בפעם הראשונה הציג אותי ברגלסון, שיבח אותי באוזני לייסין, ובתנופה כזאת, שהלה נבהל, ופירסם את סיפורי, אף כי לא הבינו (כך בפירוש הוא כתב לי).¹⁰² אך בזה יצא ידי חובתו! לאחר שהתגובות בפֿאָרווערטס שלו¹⁰³, עלי היו כפי שהיו, הריני סבור שדלתו כבר נעולה בפני, ויש להיזקק לפרוטקציה חדשה, למילה טובה' חדשה. שמא תוכל אתה לומר את המילה הזאת? אם זה לא יכביד עליך. עלי כבר נגזר להיות בספרותנו אחר-שמבקש-אר-שמבקשים-למענו. השלמתי כבר עם עצמי, איני מתרעם, ואילו היה מדובר רק בספרות, הרי יש לי העקשנות שלי, המידות שלי והסבלנות שלי לחכות שזמני ומקומי בוא יבואו... אלא שכאן מדובר בכסף, הכסף שלכם: זהו מקור-האוויר היחיד, שאנו כאן שואפים ונושמים ממנו – אין לי עצה אחרת, אלא לבקש להיכנס אל אבסטיית הצוקונפֿט.

האם תעשה זאת?

מתוך שני הסיפורים – אחד השאר נא בשבילך, זה שימצא חן בעיניך, ואת השני – מסור. התרה בהם, שבעד הסיפור הראשון הם שילמו לי מעט מאוד: 6 דולר תמורת עמוד שלם (שני טורים), כפי שהם משלמים תמורת פובליציסטיקה. ושמא זה מקובל עליהם ונהוג ככה?

ועוד דבר: כידוע לך – תירגמתי את אַנְדֶרְסֶן – 27 גליונות. 20 מהם כבר הודפסו פעמיים, פעם באוקראינה ובפעם שנייה – בוורשה. בשתי הפעמים – בהוצאת הספרים 'קולטור-ליגע'. עכשיו ניתקתי את קשרי איתם. כל העותקים אזלו. שמא ניתן למצוא אצלכם מו"ל לאותם 27 גליונות וגם לספר-הילדים שלי מעשה-הלעך אין פֿערדן (מעשיות בחרוזים)? נסה נא להתעניין. לי זה היה כדאי. גם למו"ל, כפי שנדמה לי. הייתי מוכר כמה אלפי עותקים רק באמריקה.¹⁰⁴ ומה שלום דאָס נייע לעבן? כיצר קיבלו אותו? ומפני מה מצב-רוחך קודר כליכך (על פי מכתבך אלי)? פעמים רבות שוחחתי עם ברגלסון ואמרנו, שמקרה אומלל ניתק אותך מאיתנו, וה'מעבר-לים' חץץ בינינו כך, שאין אנו מסוגלים כלל לא

להידבר ולא להיזדמר, לא כל שכן – לעשות משהו... כמה פעמים ביקשנו להסיר את המנעול מפינו, אבל מיד הרגשנו, שדברים כגון אלה, כמו לשכנע איש את רעהו, אין לעשותם במכתבים, אלא רק פנים אל פנים, עין בעין, וקירבה אל קירבה. כלום נגזר עלינו לחיות את חייו, לעבור עולם ומלואו, ועם אנשי בני דור אחד ובני זמן אחד – אף לא להיפגש, לא לראות זה את זה, בלי אפשרות להידבר ואף לא לעשות מה שאפשר... מפני זה משתלטת עלי לפעמים עצבות. פעם אחת (שטות שנתקעה בזכרוני), בשנת 1910 או 1911, כעסתי עליך בהרהורי. ורעיון חלף בראשי, שנתראה רק כאשר שנינו כבר נעטה שיבה. רעיון זה לבש אצלי מיד דמות של תמונה, וכך ראיתי את עצמנו עטויי שיבה... נו, איך נראה עתה ראשך? ראשי כבר מוכן להיפגש איתך... היה נא לי בריא! מכתב תובע סוף פסוק, ומה שלא נאמר – יישאר בלתי נאמר. אך אני איש מאמין, והריני מתגעגע לעתים קרובות, ומצטער על הקרע בינינו, ומקווה – הִיָּה נא בריא! דרישת שלום לגולדברג. דוֹנִיָּה שלך¹⁰⁵ נמצא כאן בברלין, ובהשוואה לרוסיה, הוא נראה טוב כפי שלא נראה אלא לעתים רחוקות.

שלך

נסתר

כתובתי לכסף כבר כתבתי לך:

Berlin, Hännelstr. 12/III

J. Lestschinsky

[33]

[אפריל־מאי 1923]

ניגר החביב!

הא לך סיפור – 'נערף'. אלה הן הגהות מתוך הכרך השני של יצירותי, שעומד להופיע ב'ליטערארישער פֿאַרלאַג', כאן בברלין. הוא עומד להופיע מזה כמעט שנה, וזה יימשך, כנראה, עוד חודשים אחדים. אם אתה רוצה, ואם הסיפור מוצא חן בעיניך, פרסם אותו בדאָס נייַע לעבן.¹⁰⁶ ראיתי בעיני רק שני גליונות של דאָס נייַע לעבן, הראשון והשני. יותר לא הגיעו הנה. עד כי פשטה שמועה שהוא שבק חיים לכל חי. במקרה ראיתי את נחום שטיף והוא סיפר לי, שקיבל 5-6 חוברות בבת אחת. במה, איפוא, חטאנו? הייתי כותב לך הרבה, אלא שאתה נמנע מהתכתבות וחוסך מכתבים ומילים. היה נא בריא!

שלך

נסתר

כסף אבקשך לשלוח לפי כתובתו של יעקב לשצינסקי באמצעות אחיך וולאדעק.¹⁰⁷ הנ"ל.

[אמצע 1923]

ניגר החביב!

הריני מודה לך מאוד על מסירת הסיפור 'נערף' ללייסיין. לכתחילה חשבתי בוודאי אחרת: 'נערף' יתפרסם אצלך, ובשביל די צוקונפֿט יש לי סיפור חדש. בין כה וכה – שלח גם אותו להם. הסיפור נקרא 'צוענים',¹⁰⁸ והוא מוצלח. הייתי רוצה מאוד, שאתה תקרא בו עוד לפני שיתפרסם. אם אתה בן־בית ויוצא־זבא אצל לייסיין, קח אותו וקרא בבואך לביתו.

אני שולח לך את שני ספרי געדאָכט, ולא שלושה, כפי שחשבתי תחילה וכפי שהוסכם לפני שנה עם המר"לים שלי. הם שינו לי פרטים רבים ועל כן עזבתי אותם. לפיכך אין מצבי כרגע מזהיר ביותר. עד כדי כך, שאיאלץ להישבר ולהגיע אל הבלתי־רצוי ולהתחנן: 'ספחני אל אחת הכהונות'...

ניגר החביב, רצוני לנחם אותך בחצי־נחמה: אינך יחידי השרוי במצבך. הטוב הוא בזה, שאתה חש ברוע־המצב. רבים מאיתנו חדלו כבר לחוש מפל וְכָל... כאשר אני מתבונן היטב, הריני רואה, כיצד הדור שלנו הולך למות בלי וידוי. אנחנו, שפירורי התודעה והרמה עלו לנו במאמצים רבים כל־כך, נטלנו בדינינו אנו והעברנו אותם לידי הגרועים בשונאינו, תמורת כסף ובעד פרוטות. וכאשר אומרים להם ומזכירים להם, מביטים עליך כעל שוטה שצריך רק להצטער בצערו...

כן, ונכון הדבר: חסרה לנו הכיתיות. חכמנו והתפקחנו לפני הזמן. ענייננו הוא, וגם היה צריך להישאר זמן רב, נושא ליחידים מסורים ונאמנים, שראשית כל, כנהוג בדברים כאלה, היו מוכנים לקשור את גורלם בגורל העניין ולהקריב את עצמם לפני כולם, ללא פשרה, ללא שלום עם... ואילו כאן הכל הירשו לעצמם, הרכינו את עצמם, התירו כולם את החבל, וענייננו התרופף והתפורר. אם לא תבוא היד החזקה והאמיצה, האחדות הגדולה והנחוצה, הרי אז – כמו שאמרתי – בלי וידוי!...

ובברלין ממש אסון: האינטליגנציה היהודית נשאת ללא שורשים, אנשים נרקבים ביחידותם ובעיבור, מסתפקים בהונאה עצמית, כאילו מדובר בשעת־מצוקה, ואילו מוקיון־של־צרות עומד וצוחק להם מאחורי גבם, ולעתים קרובות יותר – ישר בפניהם... היית צריך להתבונן בנומברג ובאיינהורן: חורבות ויפיטר במצנפות־לילה.

דרושה פעולה: הזמינו לאמריקה, או הרשו שיזמינו אתכם – לכל מקום שתמצאו. כן, ניגר החביב, ואת ספרי הריני שולח לך לא כסופר אל מבקר, אלא כבן־אדם אל בן־דורו... מזה שנים אני עוקב אחריך. והריני אומר לך: כמה חבל, שהגורל פיזר את כוחותינו, בוודאי היינו יכולים להועיל איש לרעהו.

ועתה, היה נא לי בריא, ואם יבוא הרצון מלפניך, כתוב, וביד נדיבה.

שלך

נסתר

Berlin. Schöneberg,
Starenbergerstr. 8/I
bei Cohn
P. Kaganowitsch

P.S.: בספרי הראשון חטאתי. את ה'מעשה', שפורסם בשעתו בדי יודישע וועלט, הייתי צריך לקצר בסוף, ולא עשיתי כן. נזכרתי מאוחר מדי. וכן הייתי צריך להרחיק את 'אל ההר' מן ה'מעשה', ומוטב לשבץ אותו בכרך השני. אלא שגם את זה לא עשיתי. אבוד הפעם. בפעם אחרת אתקן.¹⁰⁹

אם לייסין לא פירסם את 'נערף' בחוברת יולי של צוקונפֿט, שלא יפרסם. זה נכלל בכרך השני של געדאָכט. בקש אותו, שיפרסם את 'צוענים' מה שיותר מהר. אני כותב לו את אותם הדברים. שלך.

- 1 מדובר כאן בהשתתפות דער נסתר בירחון ליטערארישע מאָנאַטסשריפֿטען, שעמד להופיע בוילנה בעריכתם של שמריהו גורליק, א. וייטער ושמואל נייגר (לתאור כתביהעת ראה לעיל הערה 14 במבוא). הגליון הראשון יצא לאור בפברואר 1908. במכתביו של דער נסתר מדובר אמנם ב"קובץ", אך בחומר הזכרונות שעמד לפנינו לא מצאנו שום איזכור על כך, שתוכן להוציא קובץ ספרותי לפני כתביהעת. ראה: שמואל ניגער: "א. וויטער", בתוך: ווילנע: א זאמלבוך געווירדמעט דער שטאָט ווילנע, עורך יעפים ישורין (ניריוורק, 1935), עמ' 496-501; הנ"ל: "א. וויטערס בריוו", פֿון נאַענטן עבֿר, ב (1938), עמ' 179-180; שמריהו גאַרעליק: עסייען (לוס אנג'לס, 1947), עמ' 321-328. שתיים מן היצירות הנזכרות באיגרת פורסמו בליטערארישע מאָנאַטסשריפֿטען: "פויליש" בגל' 1 (פברואר 1908), עמ' 47-52; "קלעפֿאַטרע" בגל' 4 (מאי), עמ' 35-50. על הזיקה ביניהן עמד חנא שמרוק במבוא לספרו של דער נסתר הגויזר והגדייה (ירושלים, תשכ"ג), עמ' 19-20.
- 2 ביושר, במסירות, באורח מצפוני.
- 3 "די ערשטע טאָג און נאַכט נאָך מעשה־בראשית" חותם את ספרו העכער פֿון דער ערד (ורשה, תר"ע), עמ' 48-53. הקטע המסיים אותו אכן נפתח במילה "חצות"; מתואר בו אותו לילה ראשון לאחר שמעשה הבריאה הגיע לסיומו, ובו מודיעים שחווה הרה – והיא תלד את קין. כנראה שהקטע המדובר באיגרת, "דער צווייטער חצות", היה צריך לשמש לו משקל שכנגד, בהתאם להשקפות הדואליסטיות שדער נסתר פרש בכתביו, אך הקטע לא פורסם. קשה להניח ש"פויליש", כפי שהוא נתון לפנינו בליטערארישע מאָנאַטסשריפֿטען, היה קשור ל"די ערשטע טאָג און נאַכט נאָך מעשה־בראשית".
- 4 שמעוני, כינוי לשמעון דובין, היה פעיל מרכזי במפלגת הסיימיסטים (ראה עליו בלפסקונים). הוא שימש למעשה כעורך של הירחון פֿאַלקסשטימע (ווילנה, 1906-1907), שבו הופיע שירו הראשון של דער נסתר, "ביים טיפֿך" (גל' 14, 3 באוגוסט 1907). כנראה, שפירסום זה קשור בביקורו של דער נסתר בוילנה, מקום שם הדפיס את ספרו הראשון, געדאַנקען און מאַטיווען, ויש להניח שבהודמנות זו הוא גם קרא באוזני שמעוני זו. אנכי את קטע היצירה הנזכר באיגרת.
- 5 חבר או תומך בקבוצה "ווֿרוֹן־דִּינִיָּה" (נוסדה ב־1903), אשר ניסתה לשלב אידיאולוגיה סוציאליסטית עם הרגשת חשיבותה של האוטונומיה הלאומית. בזמן כתיבת האיגרת הקבוצה כבר לא היתה קיימת בתור שכזו. חבריה לשעבר היו פעילים מרכזיים במפלגת ה.ס.ס. (ציונים־סוציאליסטיים, בעצם טריטוריאליסטים) ובמפלגת הסיימיסטים. שמואל ניגר היה בשנים הללו אחד הפעילים המרכזים ב.ס.ס., והשתתף בקביעות בעיתונות המפלגה בוילנה.
- 6 רצון טוב.
- 7 דער נסתר התגורר בימים ההם בז'יטומיר.
- 8 הכוונה לאברהם בוריסוב, כינויו של אברהם ויינשטיין, ולמשה מֶרְקִין (ראה עליהם בלפסקונים). שניהם היו פעילים במפלגת ה.ס.ס. איגרת זו ממחישה איפוא את קשריו האישיים של דער נסתר עם פעילים במפלגות ה.ס.ס. והסיימיסטים.
- 9 נקודת הקפאון.
- 10 נקודת הרתיחה.
- 11 מדובר בשיר האימפרוביזציה המסיים את סיפורו של פושקין.
- 12 כך אכן נדפס.
- 13 שמואל ניגער, "שמעסן וועגן דער ליטעראַטור: געדאַנקען פֿון אַ לעזער", אונזער וועג (ווילנה), גל' 6, 23 באוקטובר 1907, עמ' 30-38; גל' 9-8, 14 בנובמבר 1907, עמ' 38-46.

- 14 כנראה שדער נסתר עדיין לא ידע שכתב־העת המתוכנן אמור היה להופיע בעריכתם של ש. גורליק, א. וייטר וש. ניגר. הן וייטר והן ניגר היו אז תושבי וילנה וירידים קרובים, למרות המרחק המפלגתי ביניהם (וייטר היה פעיל מרכזי ב"בונד").
- 15 "פאלוע" – ברוסית: תועלת. כאן – לטובת.
- 16 חסר־כשרון.
- 17 מצב־רוח.
- 18 בטקסט הנרפס: "א קליין פחד־שרצל איז דורכגעגאנגען אין דער ברייט פֿון איר תו־השדרה" (שרץ־פחד ועיר הלף לרוחב תו־השדרה שלה).
- 19 "האלדרי, האָלדרי! סימבאָל, בתוך: די נייע צייט: ערשטעס זאָמעל־ביכעל; אַרויס געגעבען דורך אַ קאַלעגיום פֿון יונגע אידישע שרייבער ביי דער הויפט־מיטוויקונג פֿון דוד פֿרישמאַן און הלל צייטליך (ורשה, תרס"ז); כונס בספרו סקיצען און בילדער (ורשה, תרע"ב), עמ' 74-75.
- 20 שבעון של מפלגת הס.ס. בוילנה, אשר הופיע מ'ו בספטמבר 1907 עד 14 בנובמבר, ושמואל ניגר היה אחד ממתתפיו המרכזיים. הופעת השבועון הופסקה ע"י השלטונות, וייטכן שדער נסתר לא ידע על כך מיד.
- 21 נרפס בליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען, גל' 1 (פברואר 1908), עמ' 51-59, לאחר "פּויליש". על יחס העורכים לכתיבתו של דער נסתר מספר דניאל טשאַרני בזכרונותיו: "אמת, שמריהו גאַרעליק איז געווען קעגן אַט דעם אופֿן שרייבן פֿון דעם אומבאַקאַנטן נסתר, וואָס האָט געמישט מליצה מיט מיסטיק, אָבער ש. ניגער און א. וויטער האָבן פֿאַרטיידיקט דעם זייער טשיקאַוון נסתר־סטיל, וואָס איז געווען רענסטמאַל אַ נייעס אין דער ייִדישער ליטעראַטור, און נסתרס 'חלום' האָט זיך אָפֿגעמענטשט" אין די ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען" (אמנם, שמריהו גורליק היה נגד אורח הכתיבה של הנסתר הבלתי־מוכר הזה, שמהל מליצה עם מיסטיקה, אבל ש. ניגר וא. וייטר הגנו על סגנונו של דער נסתר המעורר סקרנות, שהיה בו בימים ההם משום חידוש בספרות יידיש, וה'חלום' של דער נסתר 'נעשה בן־אדם' בליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען) (ד. טשאַרני, ווילנע, [בוואַגוס אַיַרס, 1951], עמ' 187). זכרונות אלה מעוררים פקפוק מסויים, משום שהיצירה המדוברת בהם לא נרפסה בכתב־העת אלא בספרו הראשון של דער נסתר געדאַנקען און מאַטיווען.
- 22 אייוואן בונין תרגם את האָנאָתה של לונגפֿלו לרוסית.
- 23 לא מצאנו פרטים נוספים על האיש.
- 24 ה.ר. נומברג, "ירחון חרש", הד הזמן, 5 במרץ 1908, עמ' 2; 6 במרץ, עמ' 2. הביקורת היא על הגליון הראשון של כתב־העת ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען.
- 25 נכלל בספרו העכער פֿון דער ערד, עמ' 37-47. על כל הרברים המופיעים בקובץ זה נאמר, שלא ראו אור קודם לכן (ראה במבוא, הערה 1).
- 26 "מעש־בראשית: אַ פּאַעמע", דאָס ייִדישע פֿאַלק, א, גל' 15, 23 באוגוסט 1906, עמ' 10-13; גל' 17, 5 בספטמבר, עמ' 12-16; כונס בספרו געזאַמעלטע שריפֿטען (ורשה, תרס"ט), עמ' 128-146.
- 27 מדובר בכלל הציורים המופיעים בקובץ העכער פֿון דער ערד.
- 28 החשש המורשש שזוגות ימשכו אליהם מוזיקים וכשפים. מובן, שמדובר כאן באורח אירוני בחשש לפלגיטא.
- 29 צורך היהודים הידוע, אחד המנהיגים של "המאות השחורות" וחבר בדומה.
- 30 לא מצאנו ביקורת זו באותם עיתונים וכתבי־עת שבהם השתתף ש.צ. זצר ב־1908: הד הזמן, העולם, השלח.
- 31 נכלל בהעכער פֿון דער ערד, עמ' 33-36.
- 32 הגלויה הזאת, ואלו הבאות אחריה, נשלחו מז'יטומיר. גלויה זאת הופנתה למערכת של ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען.

- 33 ברער פֿריינד מיום 11 בספטמבר 1908 התפרסמה ההודעה הבאה: "פֿון דער רעדאָקציע ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען האָבן מיר באַקומען פֿאַלגנדן בריוו: מיר בעטן איך מעלדן, אַז די ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען הערן אויף אַרויסצוגיין. די רעדאָקציע וועט צופֿרידנשטעלן די אַבאָנענטן מיט אַ באַזונדערן זאַמלבוך" (מערכת ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען קיבלנו מכתב וזו לשונו: הרינו מבקשים אתכם להודיע, שליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטען מפסיק להופיע. המערכת תפצה את החותמים בקובץ מיוחד). קובץ זה לא הופיע.
- 34 מדובר כאן ב־Ерпейская Мира, שהחל להופיע ב־1909 כירחון, וש. אניסקי נמנה עם עורכיו. נדפסו בו תרגומים מידיש של מנדלי, שלום־עליכם, פרץ, שלום אש, דוד איינהורן, י.ד. ברקוביץ, צבי הירשקאן ואחרים. על כמה מן היצירות הללו צויין שהן תורגמו מכתבי־יד.
- 35 דער נסתר התמיד בעמדתו העקרונית נגד פירסום יצירות בתרגום לפני הופעתן במקור, ועל אהת כמה וכמה – בלי שהמקור יראה אור. ראה על כך עדות מאוחרת, בתנאים שונים לחלוטין – הפעם בכריה"מ ב־1939, במבוא של ח. שמרוק, עמ' 15–16. למרות זאת הוא אכן שלח לש. אניסקי לפירסום את סיפור "אליה־הנביא אין דער מידבר", אשר הופיע בכתב־העת הנ"ל, כרך 2, גל' 1, ינואר־מרץ 1910, עמ' 102–109, עם ציון שזה תרגום מכתב־היד. המקור בידיש פורסם מאוחר יותר: דער פֿריינד מיום 29 ביולי 1910, במוסף הספרותי, עמ' 2–9. גם סיפור זה לא כונס בספר, כמוהו כיתר רבריו של דער נסתר מן השנים הללו שפורסמו בעיתונות.
- 36 בהיתול; הכוונה לשבועון דער שדכן, שהופיע בוויילנה בין ספטמבר ל־דצמבר 1908.
- 37 יודישע וואַכענשריפֿט הופיע בוורשה, ביוזמתו ובעריכתו של י.ל. פרץ, בין 23 בינואר ל־18 בפברואר 1909. הופיעו 4 גל' בלבד, ודער נסתר לא השתתף בהם.
- 38 מדובר בעיתון היומי אידישע צייטונג (ראה להלן, הערה 43).
- 39 המדובר כנראה ב"אליה־הנביא אין דער מידבר" (ראה לעיל, הערה 35).
- 40 "אַ טאַגניכל פֿון אַ פֿאַרפֿירער" (יוזמו של מפתח) נדפס בסופו של דבר בכרך השני של הקבצים יודיש, אשר הופיעו בעריכתו של פרץ (ורשה, 1910).
- 41 קבצים לספרות ולפובליציסטיקה, אשר הופיעו בוויילנה מטעם ה"בונד" בשנים 1908–1909.
- 42 הזמנה להשתתף ביודישע וואַכענשריפֿט.
- 43 אידישע צייטונג, עיתון יומי אשר הופיע בוויילנה בין 21 בינואר ל־14 באוגוסט 1909. בגליון הראשון הופיע אמנם מאמר של שמואל ניגר, "געדאַנקען פֿון אַ לעזער", אך בכך תמה השתתפותו בעיתון. לא מצאנו דברים של דער נסתר בגליונות שעמדו לרשותנו (גל' 1–132; העיתון הופיע עד לגל' 159). קודם לכן הדפיס ניגר יצירה של דער נסתר בשבועון אשר הוא היה עורכו: "אַ זומער־פֿרימאַרגן", דער טאַג (וילנה), גל' 9, 6 בנובמבר 1909, עמ' 6–7.
- 44 על כך מספר דער נסתר בזכרונותיו מ־1940, "פרץ האָט גערעדט און איך האָב געהערט" (פרץ דיבר ואני הקשבתי), בלי שזכיר את שם הסיפור (בספרו דערציילונגען און עסייען [ניו־יורק, 1957], עמ' 283).
- על כך מספר גם א. ויטער באיגרת אל ניגר שטרם פורסמה (אוסף שמואל ניגר, ארכיון ייוואָ).
- 45 המדובר הוא ב"אליה־הנביא אין דער מידבר" (פרטים לעיל, הערה 35), המסתיים במשפט: "אליהו האָט אַ קול דערהערט: שטיי אויף, גיי אַוועק אין דאָרף אַב־ל־מחולה און זאַלב דאָרט אלישע, דעם זון פֿון שֶׁט, פֿאַר אַ נביא אויף דיין אָרט" (אליהו שמע קול: קום ולך אל הכפר אב־ל־מחולה ומשחת שם את אלישע, בנו של שפט. לנביא תחתך – על פי מלכים א' יט 16).

- 46 שני הפריטים הראשונים נכללו כאמור בהעכער פֿון דער ערד. "אָ טאַגניכל פֿון אַ פֿאַרפֿירער" לאַ התאים לספר הזה בגלל אופיו הריאליסטי.
- 47 "אליהו־הנביא אין דער מידבר" הוא הסיפור היחיד של דער נסתר שפורסם בכתבי־עת זה.
- 48 ביאליק יצא לא"י בשלהי אדר תרס"ט.
- 49 שמואל ניגער, "געדאַנקען פֿון אַ לעזער", אידישע צייטונג (וילנה), גל' 1, 21 בינואר 1909. כאמור לא פירסם ניגער דברים נוספים בעיתון זה. הסידרה התחדשה כאשר ניגער החל להשתתף בדער פֿריינד: "געדאַנקען פֿון אַ לעזער: דער קריטיקער און דער לעזער", שם, 24 בפברואר, עמ' 3; 25 בפברואר, עמ' 3-4.
- 50 בסיפור "אליהו־הנביא אין דער מידבר" בנוסח הרוסי אכן מתוארים אריה וגמר במדבר. בנוסח יידיש (פרק ה) נמחקה הפיסקה המתייחסת לנמר.
- 51 בשנים 1909-1911 עבד א. וייטר במערכת של דער פֿריינד, ואז נרפסו בו דבריו של דער נסתר.
- 52 ההרצאה התקיימה ב־20 במרץ 1909. הידיעה הנ"ל מתוך העיתון הורשאי אונזער לעבען לא עמדה נגד עינינו, אולם בהיינט מיום 22 במרץ 1909 התפרסמה ידיעה על ההרצאה ובה נאמר בין השאר: "אַלס קריטיקער־פּלאַפּלער פֿון אונדזער קליזל, וואָס באַשטייט פֿון דריטהאַלבן ייִנגלעך, האָט דער דאָזיקער רעדנער געפרוּווט אַרויסטרעטן קעגן דעם גרויסן ייִדישן דיכטער ח.נ. ביאָליק"; "די דאָזיקע פֿאַרלעזונג, וועלכע איז באַשטאַנען פֿון פּוסטע, נאַרישע פֿראַזן, האָט אַרויסגערופֿן נישט מער ווי אַ געלעכטער ביי די גרעסטע טייל צוהערערס, וואָס ווייסן דעם ווערט פֿון ביאָליקס ריזעדיקן טאַלאַנט" (כמבקר־פּספּטן מן החוג [ה'קליזל'] שלנו, המונה שלושה וחצי נערים, ניסה הנואם הזה לצאת נגד המשורר היהודי הגדול ח.נ. ביאליק; ההרצאה הזאת, שהיתה מורכבת ממליצות ריקות ושטותיות, לא עוררה אלא צחוק אצל רוב המאזינים, היודעים את ערך כשרונו האדיר של ביאליק).
- 53 "דער ליאָווער" נרפס בדער פֿריינד מיום 28 בינואר 1910. חזר ונרפס בירושלימער אַלמאַנאַך, 14 (1982), עמ' 22-28, עם הקדמה מאת חנא שמרוק. וראה גם בהמשך.
- 54 "בשפל", מחוזהו הידוע של מ. גורקי. בהמשך יש התייחסות לספרו אנשים לשעבר.
- 55 נרפס בדער אידישער אַלמאַנאַך (קייב, 1910), אשר יוזמו היו "הקבוצה הקיבית": האחים נחמן ויעקב מייזל, דוד ברגלסון ואחרים. הם הזמינו את שמריהו גורליק שישמש כעורך המאסף. ראה על כך באיגרת הבאה.
- 56 "געדאַנקען פֿון אַ לעזער", דער פֿריינד, 14 ביוני 1909, עמ' 2; 15 ביוני, עמ' 2-3.
- 57 שמריהו גורליק כתב מאמר על ז' רודנבך בקובץ השני של יודיש (ורשה, 1910), עמ' 99-109. הוא כונס בספרו ליטעראַטור־בילדער (ורשה, תרע"ב), עמ' 89-96, ובנוסח עברי בספרו פרצופים ספרותיים (קייב, תרע"א), עמ' 71-79.
- 58 למעשה הופיע הקובץ בראשית 1910. הידיעה הראשונה שמצאנו על הופעתו נרפסה בדער פֿריינד ב־25 במרץ 1910.
- 59 בשנים 1910-1912 שהה שמואל ניגער בֿבֿרן, שוויץ. ב־1912 הוא אמנם שימש כעורך המדור הספרותי של כתבי־העת הווילנאי לעבען און וויסענשאַפֿט, אך דער נסתר לא השתתף בו.
- 60 מדובר בכתבי־העת די יודישע וועלט, אשר החל להופיע בפטרבורג ב־1912 והועבר לוויילנה ב־1913 אל הוצאת ב.א. קלצקין. דוד ברגלסון היה עורך הגליונות הראשונים של 1913 — ינואר, פברואר וייתכן גם מרץ. העריכה עברה אחר־כך לידי של ניגער. חומר רב על עבודת העריכה מצוי במכתבי דוד ברגלסון אל ניגער, אשר פורסמו בזאַמלביכער, 8 (1952), עמ' 92-105. בזמן עריכתו של ברגלסון פירסם דער נסתר בדי יודישע וועלט את הפואימה "זיבן פּאַסטעכער" (גל' 1, ינואר 1913, עמ' 44-59), ועל כך מסר ברגלסון במכתביו אל ניגער, שם, עמ' 92, 101, 105.

- 61 מדובר בסיפורו "א מעשה", אשר נדפס בסופו של דבר בדי יודישע וועלט, גל' 10, אוקטובר 1913, עמ' 19-46. הוא כונס בספרו געדאָבט, כרך א (ברלין, 1922), עמ' 9-45, ובמהדורה הקייבית של געדאָבט (1929, עמ' 5-36). סיפור זה פותח תקופה חדשה ביצירתו של דער נסתר, העומדת בסימן הסיפור הפנטסטי. ראה עליו במבוא של חנא שמרוק, עמ' 24-25, ובספרה של D. Bechtel, עמ' 130-133.
- 62 בדבר הביקורות של שמואל ניגר על ספריו של דער נסתר העכער פֿון דער ערד וגעזאנג און געבעט ראה לעיל במבוא.
- 63 אַ ווילנער (כיניויו של שמואל ניגר), "דער רבי קעגן תלמיד", במדורו "ליכט און שאַטן", די יודישע וועלט, גל' 5, מאי 1913, עמ' 142-145. מאמר זה דן ביחס המזלזל כלפי יידיש מצירו של כתב־העת הציוני ברוסית ראָסוויט.
- 64 אַ ווילנער, "ש. פֿרונס מיינונג וועגן 'זשאַרגאָן' אין פּראָזע", במדורו "ליכט און שאַטן", די יודישע וועלט, גל' 6, יוני 1913, עמ' 141-142 (נגד התקפתו של שמעון פֿרוג על יידיש); הַנִּל, "וואַלעריאַן־טראַפֿנס", עמ' 143-145. הדברים נסבים גם כאן על העמדה השלילית של ראָסוויט כלפי יידיש.
- 65 ד"ר ר. זעליגמאָן, "הַפֿניך־הַנֶּע", שם, עמ' 72-76.
- 66 נדפס בגל' 8, עמ' 6-36.
- 67 דער פֿנקס: יאָהרבוך פֿאַר דער געשיכטע פֿון דער יודישער ליטעראַטור און שפּראַך, פֿאַר פֿאַלקלאַר, קריטיק און ביבליאָגראַפֿיע, רעדאַקטירט פֿון ש. ניגער (ווילנה, תרע"ג). במאסף ידוע זה הופיע בר בורוכוב את עבודתו רבת־הזכויות "די ביבליאָטעק פֿון ייִדישן פֿילאָלאָג": פֿיר הונדערט יאָר ייִדישע שפּראַכפֿאַרשונג", עמ' 1-65 (פּניני ציה נפרדת), המכונסת בספרו: שפּראַך־פֿאַרשונג און ליטעראַטור־געשיכטע (תל־אביב, 1966), עמ' 76-136.
- 68 כיניויו של זליק קלמנוביץ' בפי מקורביו. קלמנוביץ' שימש בתקופה זאת כעורך טכני בדי יודישע וועלט ובהוצאת ב. קלצקין בכלל.
- 69 המדובר כנראה בסיפורו "צום באָרג" (פרטים בהמשך).
- 70 בהודעה שנדפסה בסוף גליון דצמבר 1913 מבטיחים בין היתר, שב־1914 יודפס הרומן של שלום אַש אויפֿן וועג צו זיך, החלק השני של מערי.
- 71 ביקורתו של שמואל ניגר על מערי לשלום אַש נדפסה בדי יודישע וועלט, גל' 11, נובמבר 1913, עמ' 103-111; גל' 12, דצמבר, עמ' 50-59; כונסה בספרו שמועסען וועגען ביכער (ניריווק, תרפ"ב), עמ' 162-182.
- 72 י.ח. טביוב, "היסודות הסלאביים בו־רֶגוֹן האשכנזי", השלח, כרך ז (טבת סיון תרע"ד), עמ' 139-150 (חוברת פברואר 1914), עמ' 351-362.
- 73 א. וייטֶר היה בהגלייה בסיביר החל מקיץ 1912.
- 74 כתב־העת לילדים בידיש מטעם הוצאת קלצקין, הראשון מסוגו ברוסיה הצארית, אשר התחיל להופיע ב־1914. הופעתו הופסקה ביולי 1915 וחודשה אחרי המלחמה.
- 75 היה לנו קשה לקבוע את מועד כתיבתה של איגרת זו. הסתמכנו על הנאמר בגוף האיגרת, שאת סיפורו הוא שלח "פֿאַר אַ יאָרן אין דער צייט". הספרון צום באָרג הופיע ב"קונסט־פֿערלאַג, קיעוו, קליינע ביבליאָטעק", ללא ציון שנת דפוס. הוצאת ב. קלצקין היתה המפיצה של פירסומי ה"קונסט־פֿערלאַג", אלא שבקטלוג שלה המצורף לגל' ינואר 1915 של די יודישע וועלט לא מצויין הספרון, לא ברשימת הפירסומים שכבר הופיעו ולא בין אלה העתידים להופיע. כנראה שהוא יצא לאור מאוחר יותר, ב־1915. לא מצאנו ידיעות על איסור מיוחד להדפסה באותיות עבריות באיזור קייב (האיסור הכללי על הדפסת עברית ויידיש באיזור הצפון־מערבי יצא ביולי 1915). מצד שני מדובר כאן על די יודישע וועלט ככתב־עת אשר ממשיך להופיע. גליונו האחרון (לזכר י.ל. פֿרץ) נושא תאריך 'אפריל 1915', אולם הוא הופיע באיחור.
- 76 אברהם קיהן (פרטים עליו בלעקסיקאָן פֿון דער נייער ייִדישער ליטעראַטור, כרך 8, עמ'

182). עבד אז בהוצאת הספרים ב. קלצקין. על פעילותו בה בשנים 1915-1916 ראה בתוך: "אויטאביאגראַפיע פֿון נחום שטיף", יוואָבֿעלעטער, 5 (1933), עמ' 222-223. מדובר בסיפורו "צום באַרג" (ראה לעיל, הערה 75), אותו שלח דער נסתר לקראת הופעתו של קובץ לזכרו של שלום-עליכם, אשר הוכן אז בפטרוגרד. פרטים באיגרת מס' 26.

78 תעודת פטור משירות צבאי, להלכה – גם בעת מלחמה.

79 ההצעה הזאת הופנתה אל ה"פרץ־פֿאַנד" ליד ה"געזעלשאַפֿט פֿאַר ייִדישער ליטעראַטור און קונסט", אשר נוסדה בפטרוגרד באפריל 1916. בין החברים המרכזיים בחברה זאת היו שמואל ניגר, משה זילברפרב, ישראל אַפרויקין, ישראל צינברג. רובם היגיעו לעיר חודשים ספורים לפני כן, והם השתדלו לפתוח בה בפעילות מו"לית בידיש, שכן הדפסת ספרים ועיתונים באותיות עבריות לא היתה אסורה (להלכה) בפטרוגרד ובמוסקבה. במסגרת זו הופיעו 11 קבצים צנומים במחצית הראשונה של 1916, שהיו צריכים לשמש תחליף לירחון די יודישע וועלט, אשר הופעתו בוויילנה הופסקה. ראה על כך במאמרו של אליהו שולמאן (פרטים בהערה 15 למבוא), עמ' 150-158. על הקמת ה"פרץ־פֿאַנד" ראה בדאָס יודישע פֿאַלק (שהוא אחד הקבצים הנ"ל, פטרוגרד, 1916), עמ' 37-38. בסופו של דבר הוציאה חברה זאת בשמה רק את הקובץ צום אַנדערען פֿון שלום עליכם (פרטים בהמשך, הערה 80). שמואל ניגר ישב אז בפטרוגרד. הוא היה קשור בין היתר גם בתכניות לפרסם ספרות ילדים בידיש מטעם "חברת מפיצי ההשכלה", אשר היתה אמורה לתמוך בהוצאות ספרים שונות. במסגרת זו הופיע ספרונו של דער נסתר אַ מעשה מיט אַ האָן; דאָס ציגעלע, צייכענונגען פֿון מאַרק שאַגאַל, ווילנער פֿערלאַג פֿון ב.א. קלעצקין (על העטיפה: פטרוגרד, 1917).

80 המדובר הוא בקובץ צום אַנדערען פֿון שלום עליכם: זאמלבוך, רעדאַקטירט פֿון י. צינבערג און ש. ניגער, אַרויסגעגעבן דורך דעם "י.ל. פֿרץ־פֿאַנד" וואָס ביי דער געזעלשאַפֿט פֿאַר ייִדישער ליטעראַטור און קונסט, 1917. על העטיפה מופיע נוסח זה בשינויים מעטים, ומצויין: פעטראַגראַד 1918. בקובץ זה מופיע רק חומר הנוגע לשלום-עליכם, אך בתכנית המקורית הוא היה אמור לכלול גם דברי ספרות. הדבר לא נסתייע בגלל נסיבות הימים ההם, ועל כך התנצלה המערכת בהודעה בסוף הספר.

81 ישראל צינברג עקב מקרוב אחר יצירתו של דער נסתר. הוא פירסם סקירה על ספרו הראשון געדאַנקען און מאַטיווען, שהיא הביקורת הראשונה על יצירתו בכלל, (Свобода и Равенство, גל' 43, 7 בספטמבר 1907). וכמו כן על ספרו השני העכער פֿון דער ערד (Еврейское Обозрение, גל' 1, 27 במאי 1910) [שתי הביקורות הללו אינן רשומות במאמרו של מייזל הנוכח לעיל בהערה 4 למבוא].

82 "חברת מפיצי ההשכלה" החליטה להוציא בידיש "קובץ של אגדות יהודיות, וגם קובץ מעשיות של אנדרסן. שני הקבצים יופיעו בעריכתו של (...) י. צינברג", (Еврейская Неделя, גל' 34 מיום 21 באוגוסט 1916). נחום שטיף ישב אז בפטרוגרד והיה קשור לפעילות ה"חברה". תרגומי דער נסתר מיצירותיו של אנדרסן הופיעו לראשונה בספר אַנדערענס מעשהלעך (קייב, 1919).

83 באוסף של ניגר השתמר גם הנוסח הרוסי של האיגרת. מאמצע 1915 נאסר ברוסיה הצארית משלוח דואר באותיות עבריות.

84 הסופר יודל יפה (פרטים עליו בלכסיקונים) פירסם עד אז סיפור בשם "דאָס איידעמל", די יודישע וועלט, מאי 1914, עמ' 209-224; יוני 1914, עמ' 343-359; אוקטובר 1914, עמ' 16-29.

85 רבקה לבית לוריא, אישתו של זליק קלמנוביץ' וגיסתו של שמואל ניגר.

86 פעיל בקבוצת הסיימיסטים, ואח"כ – במפלגת ה"פֿאַראייניקטע".

87 ב"Еврейская Неделя" גל' 39-40 מיום 25 בספטמבר 1916) הופיעה ידיעה על תכניות ההוצאה לאור של האגודה ע"ש פרץ. בין היתר נאמר שם שלרשות הוועדה להוצאה

- לאור הועמדו כתיביד של תרגומים ישנים מהוצאת "קולטור", ובתוכם תרגומו של אברהם רייזען לספרו של לב טולסטוי ילדות.
- 88 תרגום זה של דער נסתר לא הופיע, והדבר נכון גם לגבי סעוואסטאפאליער מעשיות (איגרת מס' 30). גם ההצעה לתרגם את ספרה של לאגרלף (איגרת מס' 29) לא יצאה אל הפועל. תרגום יצירות לב טולסטוי בידי דער נסתר שראו אור הן: כאָדוּשי מוראַט (קייב, 1928) ודערציילונגען וועגנ כאַיעס (אודיסה, 1935).
- 89 יש קושי מסויים בקביעת תאריכה של האיגרת; לפי התוכן נראה שהיא אכן נכתבה במרץ 1917, ואילו מצד שני מדובר בה על השבועון *Еврейская Неделя*, אשר עבר לפטרוגרד קצת יותר מאוחר, ב־1 באפריל (הגליון הראשון שנדפס בעיר זו הוא מן ה־15 באפריל [תאריך ישן]).
- ייתכן שלדער נסתר נודע קודם לכן באופן פרטי (אולי מניגר עצמו) על העברת השבועון לפטרוגרד.
- 90 עניין של עשירים, בעלי-גוף.
- 91 מחכה.
- 92 הכוונה לשבועון *Еврейская Неделя*, אשר התחיל להופיע במוסקבה ב־1915 מטעם "הקבוצה העממית היהודית", אשר גם ניגר היה מקורב אליה. השבועון עבר לפטרוגרד ב־15 באפריל 1917 ונסגר ב־1918; ראה עליו בספרו של י. סלוצקי, העיתונות היהודית-רוסית במאה העשרים (1900-1918) (תל-אביב, תשל"ה), עמ' 378-392.
- 93 הסיפור "צום באַרג" הופיע בפעם השנייה (ביחד עם "שרים") בקובץ הראשון של אייגענס (קייב תרע"ט-1918).
- 94 עפ"י איוב ר' 3.
- 95 "נייגיסט" פורסם בשטראַם (מוסקבה), גל' 4, 1923, עמ' 3-30, ובקובץ גייענדיק (מוסקבה-ברלין, 1923) עמ' 5-30; הוא כונס בספרו פֿון מינע גיטער (חרקוב, 1928), עמ' 195-229. "אין וויינשענק" פורסם תחת השם "אין וויינשעלער", דאָס נייע לעבן (ניו-יורק), גל' 1, אוקטובר 1922, עמ' 4-19; שטראַם, גל' 2, 1922, עמ' 9-25; הוא כונס בכרך הראשון של געדאַכט (ברלין, 1922), עמ' 213-242, ובמהדורה הקייבית של געדאַכט, עמ' 247-271.
- 96 י. אופטושו ביקר באירופה בקיץ 1922.
- 97 דאָס נייע לעבן הופיע בניו-יורק בין אוקטובר 1922 לספטבר 1923.
- 98 מאמר של בן-אדיר, "אין כאַאָס פֿון לעבן און דענקען: אַ געזעלשאַפֿטלעכער חשבון-הנפש", פורסם בדאָס נייע לעבן, גל' 10, יולי-אוגוסט 1923, עמ' 24-34.
- 99 המשורר משה ליפשיץ (ליוושיץ) ישב אז בברלין. דער נסתר הוציא יחד איתו ועם לייב קוויטקו את הקובץ גייענדיק (מוסקבה ברלין, 1923).
- 100 הסיפור "אין וואַלד: לעגענדע", די צוקונפֿט, 27 (1922), עמ' 414-423 (גל' יולי). לאחר מכן שלח דער נסתר לאברהם לייסין את הסיפור "מוסר", אשר נדפס בדי צוקונפֿט, 28 (1923), עמ' 53-56 (גל' ינואר). באיגרת אליו הוא כתב: "אפֿשר וואַלט איר, נישט קוקנדיק אויף אפֿערע אַמעריקאַנער עמייהארצים, אויך די זאָך מינע אין אפֿער זשורנאַל געגעבן. זיי פֿאַרשטייען נישט? וועלן זיי זיך לערנען פֿאַרשטיין. בכל-אופֿן איז דאָס נישט מיין פֿעלער, נאָר זייער בזיון" (שמת תפרסם גם את סיפורי זה בכתב-העת שלך, חרף עמייהארץ האמריקנים שלך. אין הם מבינים? שילמדו להבין. בכל אופן אין זו המגרעת שלי, אלא הבזיון שלהם) (איגרת ללא תאריך, אוסף לייסין, ארכיון ויוואָ).
- 101 בפֿאַרווערטס מיום 2 באוגוסט 1922 נדפסה "סדרה" של מכתבי קוראים הנוגעים לוויכוח בין יונה רזונפלד לאב. כהן בעניני ספרות. באחד המכתבים הללו, מאת "שלום", נאמר: "אַט האָט איר אין צוקונפֿט פֿון דיון מאַנאַט אַ לעגענדע 'אין וואַלד'. איך בין זיך מודה-ומתודה, אַז איך פֿאַרשטיי עס ניט, עס געפֿעלט מיר ניט, עס איז לאַנגווייליק (זאָל מיר דער טאַטע יונה ניט שטראַפֿן פֿאַר די רייד). איך נעם מיר ניט העזה צו זאָגן,

אז עס איז שלעכט; וואָס בין איך עפעס, אַ קינסטלער, וואָס? אָבער אום הימלס הימל!
וואָרום טאָר איך ניט זאָגן, אַז עס נודיעט מיר לעזנדיק דיזעס? (...) איך זאָג אײַך, אויף
מיין וואָרט, איך וואָלט שוין בעסער אַליין גיין אין וואָלד, איידער לעזנדיק 'אין וואָלד'
(הרי לך בצוקונפֿט של החודש הזה אגדה "ביער". הריני מודה ומתודה, שאיני מבין
אותה, אין היא מוצאת חן בעיני והיא משעממת – שלא יסרני אבא יונה על דברי
אלה. איני נוטל על עצמי את ההעזה לומר, שזה גרוע. מה אני, אמן או מה? אך בשם
שמיים! מפני מה אסור לי לומר, שזה משעמם אותי בשעת קריאה? [...]) אני אומר לך,
בי נשבעתי, הייתי מעדיף בעצמי ללכת ליער, מאשר לקרוא את 'ביער'.

102 מכתב ההמלצה של ד. ברגלסון שמור באוסף לייסין.

103 דער נסתר לא התמצא ביחסים המורכבים ששררו בין פֿאַרווערטס לדי צוקונפֿט. אע"פ
ש'פֿאַרווערטס-אַסאָסיישן' מימן את הירחון, בעריכתו של א. לייסין, התנכרו לו בעיתון
היומי, בגלל היחסים המתוחים בין א. לייסין לאב. קאהאן.

104 ספרים אלה לא הופיעו בארה"ב. סופרי יידיש שעזבו את בריה"מ וישבו בברלין
ובמקומות אחרים ניסו להוציא ספרים משלהם בארה"ב, אך לנוכח מצבה הירוד של
המו"לות היידיית בארץ זו התברר להם חיש מהר, שהם מטפחים תקוות שווא. ראה,
למשל, מכתביו של דוד הופשטיין אל אברהם לייסין מ־1925 בתוך: יחזקאל ליפשיץ
און מרדכי אַלטשולער (רעד'), בריוו פֿון ייִדישע סאַוועטישע שרײַבערס (ירושלים,
תש"ס), עמ' 133-137.

105 דניאל טשאַרני, אחיו של שמואל ניגר.

106 הסיפור לא הופיע בדאָס נייע לעבן וגם לא בדי צוקונפֿט (ראה איגרת מס' 34).

107 וולאָדעק היה מנהל אדמיניסטרטיבי של העיתון פֿאַרווערטס ואילו יעקב לשצ'ינסקי
שימש ככתבו בברלין.

108 נדפס בדי צוקונפֿט, 28, (1923), עמ' 520-525 (גל' ספטמבר), וכונס בספרו פֿון מיינע
גיטער, עמ' 125-147.

109 גם במהדורה הבאה של געדאַכט (קייב, 1929) הופיעו שני הסיפורים זה ליד זה בפתיחת
הקובץ, ואילו סיום הסיפור נדפס ללא שינוים כלשהם.